هُوچي مُنهنجي آتمڪهاڻي

سنڌي ادبي پبلشنگ ايجنسي

گاڏي کاتو حيدرآباد

هوچي منهن جي آتم ڪهاڻي

سنڌيڪار:

رسول بخش پليجو

سنڌي ادبي پبلشنگ ايجنسي
گاڏي کاتو حيدرآباد

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پهريون ڇاپو — اپريل ۱۹۷۲ع

ٻيو ڇاپو — جنوري ۱۹۷۵ع

ٽيون ڇاپو — مارچ ۱۹۸۲ع

ڇپائيندڙ — محمد اشرف لاکو

ٻانهن ٻيلي — منير احمد پوڳڙي

قيمت ۹-۰۰

هي ڪتاب محمد اشرف لاکي "غني جي پرنٽرس" حوم اسٽيڊ هال اچڙهي کان ڇپائي سنڌي ادبي پبلشنگ ايجنسي گاڏي کاتو حيدرآباد مان پڌرو ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مهاڳ

دنيا جي ٻين مظلوم ملڪن جي عوام وانگر سنڌي عوام به پنهنجي وطن جي ڇوٽڪاري، ترقي ۽ شان لاءِ جدوجهد ڪري رهيو آهي.

سنڌ جي نوجوان نسل، سنڌي اديبن، شاعرن، دانشورن، شاگردن ۽ قومي ڪارڪنن ان جدوجهد ۾ وڏو حصو ورتو ۽ ڪافي ڪاميابيون حاصل ڪيون آهن. گذريل تجربي ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته اسان جي جدوجهد جي راه ۾ گهڻيون رڪاوٽون به آهن. انهن مان هڪڙي وڏي رڪاوٽ اها به آهي جو اڃا اسان جي ڪارڪنن ۽ عوام کي انقلابي جدوجهد جي لاهين چاڙهين، صحيح وات ۽ ان جي گس جي وڙن وڪڙن، ڏکين ۽ اڻانگن لڪن جي پوري خبر ناهي. ان ڪري اسين بار بار ڪيتريون غلطيون ڪريون ٿا، پاڻ ۾ ڀڃي ڪري نٿا سگهون، لڳاتار جدوجهد نٿا ڪري سگهون، پنهنجي ۽ پرائي جي پوري ڇاڻ ڪري نٿا سگهون، پيري پيري سان دوکا کائون ٿا ۽ پڇتايون ٿا.

دنيا جي ٻين ملڪن ۽ ٻين قومن جي حالت به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پهريائين اسان جهڙي هوندي هئي. انهن به اهڙيون ئي سنگين غلطيون ڪيون ۽ انهن جي ڪري ڳريون مصيبتون ۽ ناڪاميون سٺيون. آخر هنن پنهنجين غلطين مان سبق پرايو، نوان تجربا ۽ آزمائشون ڪيون. هنن اهڙا ڏاها دلير ۽ سرويچ ڪارڪن ۽ اڳواڻ پيدا ڪيا، جن ڪين لکن لانگهن مان لنگهائي پار ڪيو ۽ منزل تي رسايو.

پين قومن جي جدوجهد ۽ اسان جي جدوجهد ۾ گهڻا فرق آهن، زماني جا، ماحول جا ۽ حالتن جي پر اسان ۽ هنن جي وچ ۾ ڪيتريون ڳالهيون ساڳيون به آهن.

ان ڪري جيڪڏهن اسين پانيون ته سدائين پٺيل نه رهون ۽ اونداهي ۾ هٿوراڙيون نه ڏيندا رهون ته پوءِ اسان کي گهرجي ته پنهن جي تجربي مان به سبق پرايون ۽ ساڳئي وقت پنهن جي ساٿي ۽ اڳواڻ قوم سندن سرواڻن جي جدوجهد جي ڇاڻ به حاصل ڪريون ۽ انهن جي تجربن مان سبق حاصل ڪريون. ائين ڪرڻ سان اسين بار بار پلجڻ کان بچي وينداسون.

انهيءَ مقصد لاءِ سنڌي عوامي ڪتاب گهر "نئين دور جا برک انقلابي" نالي ڪتابي سلسلو شروع ڪيو آهي. انهيءَ سلسلي جا ڪتاب اسان کي سيڪاريو ته دنيا جي مشهور انقلابي قومن ڪهڙيون واٽون وٺي انقلاب جي منزل ماڻي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌي ادب کي هن وقت هر قسم جي علم جي دولت سان مالا مال ڪرڻو آهي ۽ ان کي دنيا جي عظيم ٻولين جي صف ۾ بيهارڻو آهي. اسان کي اميد آهي ته هيءَ ننڍڙي ڪوشش به ان سلسلي ۾ مدد ڏيندي.

رسول بخش پليجو

حيدرآباد

۳۱ مارچ ۱۹۷۲ع

جيئي سنڌ — علمي ڪتبخانو — جيئي لطيف

جنهن پاءِ”“ پيٽ کي PDF ۾ ڪتاب گهرجن ته واٽسپ تي يا فيسبوڪ انبوڪس ۾ رابطو ڪري ڪا به فيس ناهي بلڪل مفت ۾ مون وٽ موجود ليکڪن جي ڪتابن جي فهرست هي آهي نوٽ”“ 35 کان مٿي ليکڪن ۽ انهن جا 300 کان مٿي ڪتابن جا نالا انجاڻ ناهيان لکي سگهيو

جي ايم سيد جا ڪتاب ”21“
مرزا قليچ بيگ جا ڪتاب ”21“
امر جليل جا ڪتاب ”19“
شيخ اياز جا ڪتاب ”20“
اير ايچ پنهور جا ڪتاب ”5“
عبدالواحد آريسر جا ڪتاب ”19“
خليل جبران جا ڪتاب ”6“
محمد ابراهيم جويو جا ڪتاب ”9“
ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ جا ڪتاب ”5“
يوسف سنڌي جا ڪتاب ”22“
رسول بخش پليجو جا ڪتاب ”10“
استاد بخاري جا ڪتاب ”12“
رڪ سنڌي جا ڪتاب ”9“
محمد پنهور جا ڪتاب ”7“
شاھ جو رسالو ”8“ ليکڪن جو ليکل
الطاف شيخ جا ڪتاب ”64“

Tarique Hussain (ڪمنام باغي)
Facebook
واٽسپ نمبر 03061618348
Whatsapp

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

[ڪاري ڪڪر هيٺ مون جهيڙيندي ڇڏيا
ڪارا ڪنڌ هٿن ۾ اڙل وڇيرا هيٺ،

تي تنين سان، ڏيٺ موتڻ جنين ميهڻو. (شاهه)
آءٌ ويٽنام جو رهاڪو آهيان.... جي ها آءٌ ويٽنامي آهيان. مون کي انهيءَ ڳالهه تي فخر ۽ ناز آهي، ته مون اتي جي نيري پاڻيءَ، ساين ٻنين ۽ وڏن پربت جيڏن جبلن ۾ اک کولي. منهنجي ڏاڏاڻي ڏيهه جو نالو ”سين“ آهي پر آءٌ ”چاڏو“ نالي شهر ۾ چائس جيڪو ”ليم“ درياهه ۽ امان جي صوبي جي شاهي سڙڪ جي وچ ۾ آهي. منهنجو وطن دلير ۽ بهادر انسانن جي سرزمين آهي. جڏهن ڪنهن به سامراجي قوت ويٽنام ڏانهن اک کڻي نهاريو، تڏهن اسان جي مٿير مڙسن جهٽ ڏيئي هڪ ئي وار سان انهيءَ قوت جا هٿ ڪپي ڇڏيا. سائي هيڪ بي، ڦان ڊي تنگ، ڦان بوڻي چائو، تران ڦويه، جهڙا مانجهي مرد ۽ زالون به اتي ڄاوا. انهن مجاهدن کان سواءِ وڏن شاعرن پڻ هتي جنم ورتو. انهن شاعرن مان هڪڙو ”نگويان ڊي“ پڻ هو.
اسان جي زمين ڏوٿ، نيلي ۽ پڙپانگ آهي. گرميءَ

جي موسم ۾ تپندڙ سج ۽ اتر اوڀر کان لڳندڙ لڪ زمين جي پوسل کي چوسي ڇوٽ ڪري ڇڏيندي آهي:

[جت لڪ لڳي جت اڪ ٽپن، سو ڏيس مسافر
منهنجو ڙي!
جت سج ٿلا ٿين ٺڪري ٿو ۽ آڳ اُلا ٿي
ٺڪري ٿو!
جت ڏينهن ڪٽا هيءَ جٿن ڪڙهن سو ديس.
مسافر منهنجو ڙي! (اياز)]

ون ٿڻ سلا سڀ سڪي ويندا آهن. تنهن کانپوءِ زبردست طوفان ۽ مينهن جي ڇڙ قيامت نازل ٿي ويندي آهي ۽ دريائن جا وهڪرا ڦري ويندا آهن. نگهواين جي ڄاڻلو علائقن جا ماڻهو ڳالهه آهن ته:

”هڪ پيري الله سائين هني جي ماڻهن ڏسڻيو ۽ ڪاوڙجي انهن طوفاني هوائن جو صوبي ڏانهن ڪري ڇڏيائين. انهن هوائن کي ٻاڙان ڀني اکوڙي ڇڏيو، ۽ هزارين انسانن جو شڪار ٿي ويا.“

اها ڳالهه سچي هجي يا نه، پر اسان جي وطن ۾ تمام خاص اينديون آهن. خاص ڪري سن

طوفان سبب دهلجي ويئي هئي، ۽ ليمر درياه جو پاڻي رت وانگر ڳاڙهو ٿي ويو هو. نگهواين جا رهاڪو اهڙين اوچتين مصيبتن کي مڙس ٿي منهن ڏيندا آهن. هنن جا حوصلا بلند آهن ۽ لڳاتار محنت سبب سندن لڱ رڳ ڄڻ ڄهڙا مضبوط آهن. تنهنڪري ٿڌي ۽ ڪاهڻ وارا آهن. وٽن آرام لفظ هڪ گار مثل آهي. ڪين بهادريءَ، جفاڪشيءَ بک ڏک سهي وڃڻ، بلند همتي، محنت ۽ جاڳڻ جهڙا تاريخي طرح ورثي ۾ مليا آهن.

فطرت جي ڏاڍاين ۽ ڏارين قبضو ڪندڙ سامراجين خلاف منهنجي وطن جي ماڻهن کي هميشه جنگ جوٽڻي پوي. انهيءَ ڳالهه اسان جي ماڻهن جي دلين ۾ وطن بهادريءَ ۽ بي ڊپائي جي جوت جاڳائي وڌي ۽ ڪانسواءِ اسان جون جهوليون ثقافت ۽ آملهه ماڻڪن سان ڀريون پيون آهن. اسان ڦون آکاڻيون، گيت ۽ ناچ سڀيئي اسان جي دلير، غيرتمند ۽ مجاهد فطرت جو آئينو ن جي چٽاڻن ۽ گيتن جي سرن سان گونجندڙ يون ٢٩ مئي ١٨٩٠ ۾ اک کولي. منهن گهٽا ۽ آن ٿورو هو. هڪ ماڻهو زمين جو ٽڪرو ملندو هو ن ملندو هو.

[نڪي طعام تنين ۾، نڪي ڳبريــن،
موڙ پڻ ملاتن، حاصل هي حال ڪيو. (شاه)]

وڏا زميندار، جاگيردار ۽ ســـردار ويهه ويهه هزار ايڪڙن ۽ هزارين مينهن ۽ مال تي قبضو ڪري ويٺا هئا. ماڻهن کي گهٽو ڪري قاتل ۽ ميرا ڪپڙا پيل هوندا هئا. وڏن ايترو پئسو بچندو ئي ڪين هو، جنو ڪٽي نوان ڪپڙا پائين:

[ننگـــا آهيون نڪٽا اسين مـــارو لوڪ،
ٿر کي پانيون ٿوڪ جو ڏيک ڏاتيئڙن جو.(شاه)]

تنهنڪري اسان جي بهادر ۽ محنتي ماڻهن اهـــا اُتڪل ويڙهائي جو شينهن کي ماري، ان جــي کلن مان تن ڍڪيندا هئا. تنهنڪري منهنجو ڳوٺ سڏبو ئي هو، ”شينهن جي کلن وارو ڳوٺ.“

هتي جي هوائن ۾ عجيب روايتن جنم ورتو آهي. مائون پنهنجي ٻارن کي چمندي ئي اها لولي ڏينديون آهن ته ”پٽ وڏو ٿي پنهنجي ملڪ جي مٿان گهور ٿجائين.“ اسان جي هڪ مشهور لولي هيءَ آهي:

”سمهي رهه منهنجا ننڍڙا سهڻا پـــٽ!
’سمهي رهه منهنجي اکين جـــا نور!
’منهنجي دل جا ٺار اکيون بند ڪري سمهي رهه،
’تنهنجي ملڪ اجا آزاديءَ جو منهن نه ڏٺو آهي،
’تنهنڪري تون اکيون ٻوٽي سمهي رهـــه،
’توکي وڏي هوندي ڏاڍا اوجاڳا ڪرڻا آهن.

۽ پنهنجي ملڪ جو سهاڳ واپس ورتو آهي،
"تنهنڪري هينئر تنبون ڪري وٺ! سنهنجا لال!"
اسان جو گهر به پنهن جي، وطن جي پيار ۽ خدمت
۾ پوئتي ڪونه هو.
[مياڻ سنهنجا سومرا، مارو نه ميرو (شاهه)]
سنهنجي ماءُ نانيءَ به مونکي اهاڻيون لولي ڏينديون هيون، ۽ ان لوليءَ جا اکر اڄ تائين سنهن جي ڪنن ۾ پيا پڙن. منهنجي ماءُ جو چاچو ايڪسيوهن هڪ وڏو وطن دوست ۽ سرويچ ٿي گذريو آهي. جڏهن اسان جي ساڻهن ڏکڻ طرف دي ٿيم ناليءَ جوڏي جي اڳواڻي هيٺ وطن جي ويري فرينچن خلاف بغاوت ڪئي، تڏهن هو سڀ ڪم ڦٽا ڪري گهرگهاٽ ڇڏي، وڃي ساڻن شامل ٿيو.
پر افسوس جو ان جدوجهد جو ڪوبه ظاهري جلد نتيجو نه نڪتو ۽ کيس گرفتار ڪري پوڪتبه واري پيٽ جي قيد ۾ وڌائو. نيٺ کيس ڏکيا اين علائقي جي فرينچ حاڪم اڳيان پيش ڪيو ويو. اتي ساٿيس تمام گهڻيون غتوبتون ۽ ڦهر ڪيا ويا ته جيئن هو مجبور ٿي قومي بغاوت جا راز فاش ڪري ۽ گوال ۽ چغل پنهنجن ساٿين کي جهلائي، پر هن آڻ نه سڃي:
[جي لوڻ لڳين لائيــن چيري چيري چم،
تون ڪر آڳي نه ڪيو اهڙو ڪوجهو ڪم،
ان جان دعوا دم تان تان پرت پنهوارن سان. (شاهه)]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن پنهنجي ڇپ ڏندن جي وچ ۾ ڪري، وٺي
جو زور ڏنو ته سندس ڇپ جو اڳيون ٽڪر وڃي پٽ
تي ڪريو. "هاڻ نه هوندو بانس ته وڄندي ٻانسري"
جي چوڻي وانگر نڪا هئي ڇپ ۽ نڪو هو ڳالهائي
ٿي سگهيو!

گورنر اها حالت ڏسي ڏڪي ويو. ماڻهو دنگ
رهجي ويا. سڀني کي پڪ ٿي ويئي ته هن کان ڪابه
ڳالهه پڇڻ ڄڻ "ڀرڙن کان ڀير گهرڻ" ٿيندو. تنهن
ڪري کيس جلاوطن ڪري ڇڏيائون.

اسان جو خاندان هڪ معزز خاندان هو. اسان جي
ملڪ جي ليءِ گهراڻي جي حڪومت جيڪا ۱۴۲۸ کان
۱۵۲۷ تائين قائم رهي، تنهن ۾ اسان جي خاندان جا
ڪيترائي ماڻهو وڏن عهدن تي هئا. پر منهنجي پيءُ
شروعاتي زندگي ڏاڍي غربت ۾ گذاري. جڏهن منهنجي
ڏاڏي ۽ ڏاڏو وفات ڪري ويا، تڏهن ٻابا سائين اڃا
ننڍي ڄمار جو هو. ماڻٽن جي مري وڃڻ ڪري بابا
سائين پنهنجي ماٽيلي ڀاءُ وٽ اچي رهيو. منهنجو چاچو
سخت طبيعت جو ۽ ڏاڍو ظالم انسان هو. سندس زال
ڏاڍي خوش ٿي ته گهر ويٺي مفت ۾ نوڪر ملي ويو
اٿئون، سو بابا کي نوڪر وانگر وهائيندا هئا. مٿان
وري ڇڙٻون، دڙڪا ۽ مار به ڏيندا هئس. تنهنڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بابا جي زندگي وهه تي پيئي. گهر جو رڌو پڪو بابا ڪندو هو، هڪڙي پيري سندس رڌل ٻوڙ چاچيءَ کي ڪونه وڻيو، سو ڪاوڙ ۾ رڙيون ڪري، ٻوڙ جو گرم ديگڙو کڻي بابا متان هاريائين. بابا سڄو سڙي ويو. پنهنجي بي عزتيءَ جو گهڻو ڏک ٿيس، سو پڪو پهه ڪيائين ته "هن ظلم مان ڪيئن به ڪري جان چڏائجي."

انهيءَ جو رڳو هڪڙو اهو طريقو هو ته ماڻهو پڙهي. چونه ان وقت پڙهيل ماڻهن جو ڏاڍو قدر هو. سو بابا به پڙهڻ جو فيصلو ڪيو. ان ڏينهن ڳوٺ ۾ "هانگ ايڪس چائو" نالي هڪڙو اُستاد آيو هو، جو هتي جي ڇوڪرن کي پڙهائيندو هو. بابا وڃي سندس شاگرد ٿيو ۽ صبح کانئس سبق وٺي مال ڪاهي جهنگ ۾ چارڻ ويندو هو. اتي وڃي مال چاريندي پنهنجو سبق ياد ڪندو. ٻئي ڏينهن وري استاد کان سبق وٺندو هو.

دماغ اڳي ئي سٺو هوس. وري جو رات ڏينهن محنت ڪيائين ته ٿورن سالن ۾ گهڻو ڪجهه پڙهي ويو. ائين جڏهن استاد هانگ پنهنجي ڳوٺ واپس وريو ته چاچا کان بابا جي پانهن گهريائين ته "ڇڏينس ته وڃي پڙهايانس." چاچي اڳي ئي بابا مان بيزار هئي، سو چاچا يڪدم موڪل ڏنس.

هاڻي بابا "چائو" ۾ وڃي رهيو. اتي هو استاد جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مال ۾ چاريندو هو ۽ وٽس پڙهندو به هو ۽ جلد ئي تمام هوشيار ٿي ويو.

هانگ کي به نياڻيون هيون. سندس وڏي ڌيءَ بابا تي ساهه ڇڏيندي هئي. هانگ پنهنجي نياڻيءَ جو خيال ڏسي پنهنجي زال کي چيو ته هن جو سڱ ڪٿي فلاڻي کي ڏيون. هانگ جي زال اها ڳالهه ٻڌي باهه ٿي ويئي. چئي "چئي مت ته ڪانءَ ڪٿي اٿئي؟ خسيس نوڪر کي ڌيءَ جي سڱ ڏيڻ جو ڪهڙو لاچار اٿئون. ڳوٺ جا ٻيا نوجوان مري ويا آهن ڇا؟"

هانگ پنهنجي زال کي سمجهايو ته ڇوڪرو ڏاڍو عقلمند ۽ محنتي آهي. منهنجي خيال ۾ ته ايندڙ مقابلي واري امتحان ۾ شايد سٺو ڪامياب ٿئي ۽ ڪنهن اعليٰ عهدي تي پهچي وڃي."

نيٺ گهڻي بحث کان پوءِ منهنجي نانيءَ بابا کي ڌيءَ جو سڱ ڏنو. هانگ کين پنهنجي باغ ۾ رهڻ لاءِ جهوپڙي نهرائي ڏني ۽ ڪجهه زمين به پوک لاءِ ڏني. منهنجي وڏي ڀيڻ تنهه ۽ وڏو ڀاءُ ڪيم انهيءَ جهوپڙيءَ ۾ ڄاوا نپنا.

١٨٩٧ ۾ بابي کي يونيورسٽي مان بي اي جي ڊگري ملي. تنهن کان پوءِ اما "هيو" شهر ويئي هلي. آءٌ پنهنجي نانيءَ وٽ رهيس. ڪجهه ڏينهن کان پوءِ امان موٽي آئي ۽ پوءِ مون کي به پاڻ سان "هيو" شهر وٺي ويئي. بابا پڙهڻ کي لڳو پيو هو. پهرين

• گيام ڪاليج ۾ ۽ پوءِ زرعي ڪاليج ۾ داخلا ورتائين.
١٩٠٠ ۾ ابا امتحان لاءِ تنهو شهر ويو ۽ وڏي ادا کي به وٺي ويو. امان گهر هئي ۽ ڪجهه ڏينهن کان پوءِ هوءَ بابا جي غير حاضريءَ ۾ فوت ٿي ويئي. پوءِ بابا مونکي پاڻ سان وٺي ڏاني وٽ ڇڏي آيو. پاڻ دارالحڪومت هليو ويو، جتي وڃي ڊاڪٽريءَ جي سند حاصل ڪيائين. تنهن کانپوءِ جڏهن بابا موٽي ڳوٺ آيو، تڏهن بابا جي اچڻ جو ٻڌي سڄي ڳوٺ جا ماڻهو مڪڙن وانگر مڙي ويا. انهيءَ زماني ۾ ڊاڪٽري جي ڊگري وڏي وڏي ڳالهه هئي. ڳوٺ جي ماڻهن بابا کي چيو ته ”اسين تنهنجي ڪاميابيءَ جي خوشيءَ ۾ ڪاڄ ڪنداسين.“ پر امان جي وفات جو زخم اڃا بابا جي دل تي تازو ئي هو. سو کين چيائين ته ”هڪ ته منهنجي زال گذاري ويئي آهي، ٻيو ته مون غريب وٽ رهڻ لاءِ جهوپڙي به ڪانه آهي، سو ڪاڄ وارن هيترن ماڻهن کي ڪٿي ويهاريندس؟“ پر ڳوٺ وارا نه مڙيا، چندو گڏ ڪري ڪاڄ به ڪيائون ۽ بابا کي گهر به وٺي ڏنائون.

• پوءِ ته اسين هميشه لاءِ اڇني ”سين“ ۾ رهياسين. بابا جي علم جي ٻري پڙي ٿيائين هاڪ ٿي ويئي، پر بابا کي اها ڪوڙي ڏيکاءُ ويک واري حياتي پسند ئي ڪانه هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انهن ڏينهن. ڪيترائي پڙهيل نوجوان وطن آزاد ڪرائڻ جي انقلابي تحريڪ ۾ وڃي شامل ٿيا. ان ڪري اسانجي وطن تي زوري راج ڪندڙ فرينچن کي اچي ڊپ لڳو ته متان منهنجو پيءُ به انقلابين سان نه ملي وڃي. تنهنڪري کيس ڪٽي وزير جي سيڪريٽري جو عهدو ڏنائون. بابا نوڪريءَ جي ڪري وڃي ”هيو“ ۾ رهيو، ۽ اتي تعليمي ڪم ۾ جنبي ويو. سن ١٩٠٩ ۾ کيس ”بن ڪيچ“ جي علائقي جو وڏو آفيسر مقرر ڪيو ويو.

نئين عهدي سنڀالڻ کان پوءِ بابا ڪيسن جي فيصلن جو نئون طريقو اختيار ڪيو. جڏهن به اتي جا ماڻهو ڪنهن تڪرار جي فيصلي ڪرائڻ لاءِ وٽس پيش ٿيندا هئا، ته بابا کين ڪيس هلائڻ کان پهرين چوندو هو: ”ابا ڇو ٿا پنهنجا گهر ڦٽايو، ڏاڍا ٿيو. پاڻ ۾ ٺهي وڃو!“ نيٺ کين ڳالهيون ٻولهيون ڪرائي، سندن پاڻ ۾ صلح ڪرائي، کين گهر اماڻيندو هو.

هڪڙي پيري ”بن ڊيئر“ علائقي جو فرينچ ريزيڊنٽ دوري تي ”بن ڪيچ“ آيو ۽ اتي جي ماڻهن کان پڇائين ته ”هتي جو آفيسر سواءِ ڪيس هلائڻ جي ماڻهن جا فيصلا ڪري ٿو ڇڏي، ۽ ماڻهو به سندس چيو مڃين ٿا.“ اهو ٻڌي هن سوچيو ته ”بابا! هي ماڻهن کي ٻڌي ۽ اتفاق پيو سيکاري، انهن ماڻهن جو پاڻ ۾ ٺهڻ

تہ اسان لاءِ نقصانڪار ۽ ڏاڍو خطرناڪ ٿيندو.“ سو هڪدم ڪونہ ڪو نها و ڪري بابا ڪي نوڪريءَ تان لاهي ڇڏيائين. بابا پنهنجي ڳوٺ موٽڻ بدران پرڀاهرو ٿي- ڏکڻ ويٽنام ڏانهن هليو ويو، ۽ وري نہ موٽيو؛ ۽ نہ وري سڄي حياتي اسان سندس منهن ڏٺو:

[آديسي آديس، هٿائين ڪري هليا،
ڪاپڙين قلب ۾ ڪيو ڏوراٽو ڏيس،
ويراڳي نئون ويس، راول ڏيکي رميا.

....

نانگا نانيءَ هليا، ويچارا ويا،
هو جي هت هئا، آءُ نہ جيئندي اُن ري. (شاه)]

هڪڙو ماڻهو جيڪو ويٽنام جي ڪنهن بئنڪ ۾ نوڪري ڪندو هو- تنهن هڪ دفعي مونکي چيو تہ ”مون تنهنجي پيءُ کي سائيگان شهر ۾ ڏٺو آهي. هو عام ڳوٺاڻن وانگر رهندو ۽ سادا ڪپڙا پائيندو آهي. رڳي سکي تي وقت گذاريندو ۽ ماڻهن جو علاج مفت ۾ ڪندو آهي. مندرن ۽ اسڪولن ۾ ماڻهن کي مفت پڙهائيندو آهي. جنهنڪري ماڻهن عبادتگاهن ۾ رهڻ لاءِ جاءِ ڏني اٿس، اتي پيو رهي.

بابا کي گهمڻ ڦرڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. هو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هميشہ پري پري علائقن ۾ گهمندو ويندو هو. انهن علائقن ۾ مڇرن جي مصيبت هوندي هئي. ماڻهو مڇرن کان بچڻ لاءِ سرن جي نهيل تنبوءَ ۾ سمهندا آهن. بابا هڪڙو ”سرن جي تنبوءَ وارو ڊاڪٽر.“ سن ١٩٣٠ ۾ بابا وچولي ويٽنام ۾ پنهنجي ڪنهن دوست سان ملڻ لاءِ ”چاءِ ڊاڪ“ پئي ويو تہ واٽ تي بيمار ٿي پيو ۽ رستي تي ڪري بيهوش ٿي ويو. ”نام گياڏو“ نالي هڪ شخص کيس سڃاڻي ورتو ۽ کيس گهر کڻائي ويو. نيٺ هو هوش ۾ آيو، پر دوا پيئڻ کان انڪار ڪري ڇڏيائين. پوءِ کيس مندر ۾ وٺي ويا، جتي هو گذاري ويو.

[ڪڇين ڪاڇوٽي، نانگن ڍڪي نينهن جي،
جهڙا آيا جڳ ۾ تهڙا ويا موٽي،
تنين جي ڇوٽي، پورب ٿيندي پڌري! (شاهه)]

جڏهن بابا ذڪر پاسي پئيڪندو هو. تڏهن منهنجي پيءُ ٿنه، ڀاءُ اروڪيم پنهن جي اباڻي ڳوٺ ۾ آزادي پسندن سان جدوجهد ۾ مشغول هئا.

ادي ٿنه ڪلمڪ ۽ ڏاڍ زال هئي، کيس چيني ٻولي ڏاڍي سٺي پڙهڻ ايندي هئي، طبابت ۾ بہ پنهنجو مٽ پاڻ هئي. هن ”وٿهن“ شهر ۾ هڪڙو مسافرخانو

ڪوليون جتي آزادي پسند سپاهي اچي ڏڪندا هئا ۽ هوءَ ڪين ڪجهه ڪري هٿيار پنهوار ڏيندي هئي. هوءَ انهن جا ٽپڙ ٽاڙي ۽ سامان سڙو ڪٺي اچي لاهي "هيو" ويئي. پر سندس اصل مطلب پيو هو. حقيقت ۾ ڪيس "هيو" جي انقلابي وطن دوستن کي هٿيار پهچائيندا هئا. نيٺ هڪڙي ڏينهن هوءَ پڪڙجي پيئي ۽ جلاوطنيءَ جي سزا مليس. گهڻي وقت کان پوءِ ڪيس وطن اچڻ جي اجازت ملي. پر سندس اٿڻ ويهڻ ۽ چرپر تي سخت بندش وڌي ويئي. اُن ڪيس هلندي فرينچ سيڪريٽري شاهديون پڌي پاهه تسي ويو ۽ ادي کي چيائين ته "جڏهن پيون زالون پيٽ سان ٽيندديون آهن ته سندن پيٽ مان ٻار ڄمندا آهن، پر تون اهڙي رهزن آهين جنهن جي تون پيٽ سان ٽيندينءَ ته تنهنجي پيٽ مان ٻارن بدران خوفناڪ هٿيار نڪرندا."

آگسٽ واري انقلاب * کان پوءِ هوءَ مون سان ملڻ آئي ۽ منهن جي لاءِ ٻه بدڪون ۽ ويهه ڪڪڙ جا آنا سوکڙي ڪري کڻي آئي.

مون ٻڌو هو ته ادي "تنهه" قوم جواني ۾ هئي، تڏهن هڪڙي نوجوان ڏانهن پيار جو هٿ وڌايو. انهن ڏينهن اديءَ جي چرپر تي بندش هئي. جڏهن

---

* جڏهن هوچي من صدر ٿيو. سنڌيڪار

اهو نوجوان هڪ ٻه دفعا ٻاڦس اچي مليو. ته ضلع جي آفيسرن کي شڪ پيو ته متان هي ڪو انقلابي قاصد هجي، سو کيس گرفتار ڪري تمام گهڻيون تڪليفون ڏنائون، انهيءَ وچ ۾ هن جو پيءُ گذاري ويو. پر کيس پنهنجي پيءُ جو آخري دفعو منهن ڏسڻ به نه ڏنائون. آخر ادي آتي جي آفيسرن وٽ ويئي ۽ کين چيائين ته "هن کي ڇڏيو ته پنهنجي پيءُ جو آخري دفعو منهن ڏسي ۽ ڪلهي ڪاندي ٿئي. هن بجاءِ بدران مون کي ڪٽي قيد ڪري ڇڏيو."

اها ڳالهه ٻڌي آفيسر کي ڪو قياس اچي ويو ۽ هن انهي نوجوان کي آزاد ڪري ڇڏيو. جڏهن اهو نوجوان آزاد ٿيو ته اديءَ کيس چيو ته "توُن وري مون سان ملڻ نه اچجان! منهنجي ڪري پنهنجي زندگي عذاب ۾ نه وجهه."

اها ڳالهه پري تائين پکڙجي ويئي.

مادر وطن ويٽنام جي سرزمين کي هميشه پنهنجي ڌيءَ جي متان ناز رهندو. هر هند منهنجي ڀيڻ جي ٻهادري ۽ حب الوطنيءَ جي هاڪ هوندي هئي. پر ڪنهن به پڙهيل ڳڙهيل نوجوان کي همت نه ٿي جو منهنجي ڀيڻ جو سڱ گهري. جو ته منهنجي ڀيڻ سان شادي ڪرڻ جي معنيٰ هئي موت کي دعوت ڏيڻ، يا گهٽ ۾ گهٽ نوڪري وڃائڻ ۽ گذر لاءِ هٿ ڪٽڻ. منهنجي ڀيڻ جڻ پنهنجي وطن ويٽنام سان نڪاح

ڪري ڇڏيو ۽ سڄي عمر شادي ڪانه ڪيائين.

منهنجي پاءِ ”ڪيم“ فرينچ گورنر جنرل ”البرٽ سروئٽ“ کي ويٽنام جي عوام تي ٿيل ظلمن خلاف زبردست احتجاج جو خط لکي موڪليو. ان تان فرينچ ڊپٽي ريزيڊنٽ کيس سڏائي ٿڏن سان ماريو، ۽ سندس ماڻهن کيس ٽنگن کان جهلي فرش تي گهليو.

ادي ”ڪيم“ به سڄي عمر شادي ڪا نه ڪئي ۽ پنهنجي سڄي عمر عوام جي تعليم لاءِ وقف ڪري ڇڏيائين. ١٩٥٠ ۾ وفات ڪئي.

منهنجو پيءُ ڏکڻ ويٽنام ۾ سالن جا سال پنڪندو رهيو ۽ آخر پرديسي ٿي پرديس ۾ مري ويو.

٭ ٭ ٭

مون توهان کي پنهنجي پاءُ ۽ ڀيڻ سان چاڻ سڃاڻ ڪرائي آهي، پر منهنجي ننڍپڻ، جواني ۽ انقلابي تحريڪ ۾ شامل ٿيڻ جي ڳالهه ڪانه ٻڌائي آهي. اهو داستان ڏاڍو حيرت ۾ وجهندڙ آهي. اهو داستان ڏکيو برابر آهي، پر ڏاڍو مزي وارو آهي. سو ٻڌيان ڏيئي ٻڌو:

مائٽن منهنجو نالو ”نگوين سنهه ڪنگ“ رکيو هو. منهنجي ناني چوندي هئي ”تنهنجي ماءُ جي ڇاتين ۾ اينڙي تيج ڪانه هوندي هئي، جنهن مان توکي کير ڏيو ٿئي. تنهنڪري تون سدائين ماءُ کي ڇڪيندو رهيو

هوندو هئين، ۽ سچو ڏينهن پيو رڙندو هئي." اسان جي ٽيچ گهٽ هئي، تنهنڪري مون کي کير پيارڻ ۾ ماسي به اسان جي پائيوار ٿي. مون کي ننڍپڻ ۾ صدري پارائيندا هئا. منهنجي صدريءَ جي هڪ پاسي پيڙا لڳل هوندا هئا. مٿو ڪوڙيل ۽ پير چڳون وارڻ جون چڏيل هونديون هيم. اسان جي پاسي تن ڏينهن سڀئي ڇوڪرا به چڳون چڏيندا هئا ۽ انهن چڳن تي فخر ڪندا هئا. انهن چڳن کي بادشاهي تاج جهڙي اهميت ڏيندا هئا. اهي چڳون اسان جي ڳوٺ جي ڇوڪرن جو هڪ خاص نشان هيون. پر جڏهن آءٌ "هيو" شهر پهتس ته ماڻهو انهن چڳن تان ٽوليون ڪرڻ لڳا، اتي ڪنهن جي به مٿي تي اهڙيون چڳون نه هيون. ڪڏهن ڪڏهن ته سندن ٽوڪون ٻڌي منهنجو منهن ٽپي ڳاڙهو ٿي ويندو هو، پر آءٌ ڪاوڙ پي ويندو هئس.

هڪڙي ڏينهن بابا سان گڏجي اسڪول ويس پر مون کي اتي سِک نه آيو. ڪٿي ڳوٺن جون آزاد هوائون ۽ ڪٿي شهر جي اسڪول جي گهٽ ٻوسات آءٌ جلدئي اسڪول مان ڀڄي آيس ۽ گهر اچي زاروزار روئڻ لڳس. جيڪي ماڻهو مڇيون مارڻ ويندا هئا، تن سان گڏجي ويندو هئس. هڪڙيون مڇيون ساڙي ٻين ٻرِيان ويندا هئا ته ٻُويان آءٌ مڇين تي پهرو ڏيندو هوس ۽ انهن سان ويٺو راند روند ڪندو هئس.

آءٌ شروع کان ئي هر شيءِ کي جاچي سندس اثت

لهڻ جي ڪوشش ڪندو هوس. ويچار ڪندو هوس، ته "اهي ڪيئن پيدا ٿيون ۽ ڪٿان آيون ۽ اسان تائين ڪيئن پهتيون" مثلا سوچيندو هوس "ڪڪر ڇا آهن هوا ڇا آهي، ڪيئن ٿي لڳي؟"

هڪڙي ڏينهن مون ڪنوڻ جي گوڙ ٻڌي ۽ انهيءَ تي ويچار ڪيم ته ڇا ڳالهه آهي، پر اها ڳالهه منهنجي ننڍڙي ذهن کان تمام مٿي هئي. هڪڙي پڙهيل ماڻهوءَ کان پڇيم ته "گوڙ ڪٿان ٿي اچي؟" اها ڳالهه ٻڌي هو حيران ٿي ويو پر پوءِ چيائين "آسمان مان." ته اها ڳالهه ٻڌي مون کي عجب لڳو ۽ پڇيومانس "ڇا آسمان وارا ماڻهو به پنهنجي آزاديءَ لاءِ جنگ پيا ڪن؟"

منهنجو سوال ٻڌي هو منجهي پيو. پهرين ته ڪجهه سوچڻ لڳو ۽ پوءِ مشڪي ڪٿي چپ ڪيائين. شايد سمجهائين ته "هي ٻار چريو آهي."

تن ڏينهن "فان ڊنگ فنگ" جي هٿ هيٺ "هاتنه" علائقي ۾ "هونگ" جي اڳواڻيءَ ۾ "ين ٿي" علائقي اندر فرينچ سامراجين خلاف بغاوت جي باهه ڀڙڪي پئي. "هاتنه" ۽ "ين ٿي" علائقن جا ماڻهو پنهنجا ڀاڳ آزاديءَ تي رکيو، ظالم دشمن جي خلاف مورچو ٻڌايو ويٺا هئا. انهن ڏينهن مون کي آزادي لاءِ لڙندڙ مجاهدن جي باري ۾ گهٽي خبر ڪانه هوندي هئي، پر تنهن هوندي به سندن بهادريءَ ۽ دليريءَ جون ڳالهيون

پڊي ڏاڍو خوش ٿيندو هوس.

منهن جي رڳ رڳ ۾ اها ڳالهه گهر ڪري ويئي ته منهنجو پاڪ وطن جي هي زمين ڌارين جي غلام آهي، ۽ ڪيس هر قيمت تي آزاد ڪرائڻو آهي.

منهن جي عمر ست يا اٺ سال هئي. اسين بابا سان گڏ ”هيو“ ۾ اچي رهيا هئاسين. ”هيو“ پهچڻ تي مون تعليم حاصل ڪرڻ شروع ڪئي. منهن جو وڏو ڀاءُ پڻ مون سان گڏ هو. اسين ڪلاس ۾ ڪجهه پڙهڻ بدران گهڻو وقت گهمڻ ڦرڻ ۾ مشغول هوندا هئاسين. منهن جي دوستن مان هڪڙي جو پيءُ هڪ ننڍڙي علائقي جو حاڪم هو، وٽس هڪ ناهوڪو خچر هو. اسين ان خچر تي چڙهيو مزي سان چڪر پيا هڻندا هئاسون.

”هيو“ ۾ مون ڪيتريون اهڙيون شيون ڏٺيون، جيڪي مون اڳي پنهنجي ڳوٺ ۾ نه ڏٺيون هيون. اتي مون وڏا وڏا قلعا، وڏا گهر ۽ فرينچ سپاهين جا وڏا وڏا ميڙ ڏٺا. اهي سپاهي گهڻو ڪري نشي ۾ چور هوندا هئا. سندن ڪنڌ اڪڙ ۾ مٿي هوندا هئا. هو ائين هلندا هئا ڄڻ ويتنام جو ملڪ سندن ابائي جاگير آهي. آءٌ سندن اڪڙ ۽ رعب ڏسي ڏاڍا خار ڪائيندو هوس. هنن جون مٺيون بند ٿي وينديون هيون. مون کي سندن وجود گندو ۽ خراب ٿي لڳندو هو. منهنجي ته دل چوندي هئي ته ”کين ماري ساري

اڌ مٿو ڪري ڇڏجي ته جيئن سندن غرور ۽ آڪڙ، ۾ پڙيل ڪنڌ هيٺ ٿي وڃن ۽ ڪين خبر پئجي وڃي ته ٻين جي ملڪ تي فخر ۽ غرور ڪرڻ جي ڪهڙي سزا آهي." پر سوچيندو هوس ته "منهنجا هٿ اجا ننڍڙا آهن ۽ فرينچ سپاهي پربت جيڏا وڏا ۽ ٻنڊن جهڙا ٿلها." دل ۾ سوچيندو هوس ته "شال آءٌ به ايڏو وڏو هجان، جيڏا اهي سپاهي آهن ته جيئن کين آڪڙ ۽ غرور جو مزو چکائي سگهان." پر هر ڪم جي لاءِ هڪ وقت مقرر هوندو آهي ۽ منهنجي دل جي آس پوري ٿيڻ لاءِ به وقت ڪيترو هو.

مون کي پڙهڻ جو تمام گهڻو شوق هوندو هو ۽ آکاڻيون ۽ قصا جام پڙهندو هوس. مون ڪيتريون ئي آکاڻيون ۽ قصا وري وري پڙهيا. آءٌ پڙهندو به گهڻو هوس ۽ راند به گهڻي ڪندو هوس. آءٌ شطرنج جو ڏاڍو شوقين هوندو هئس. پاسي واري جبل تي چڙهڻ ۾ ڏاڍو مزو ايندو هوم. جبل تي چڙهي چوڌاري نظر ڊوڙائيندو هوس ته هيٺ راند ڪرڻ لاءِ ڪو وڏو صاف ميدان ملي وڃي، پوءِ هيٺ لهي وڃي اتي راند ڪندو هوس. ڪڏهن ڪڏهن آءٌ پنهن جي هڪ جيڏن سان گڏجي آسپاس جي ڳوٺن ۾ گهمڻ به ويندو هوس.

مون کي اسان جي ملڪ جي شاعر "توئي دين" جي هڪڙي ڪلام جون هينيون مصرائون ڏاڍيون

وڏنديون هيون. اهي سون باباڪان پڙهيون هيون ۽ هميشه پيو ڳائيندو هوس.

”ياد رک! تو وٽ تنهن جو عقل ۽ تنهن جو علم
”تنهنجي وطن ۽ قوم جون امانتون آهن!
”امتحان پاس ڪري، وطن جي ويرين وٽ ڪرسي ماڻڻ،
”تنهن کان وڏي بي حيائي، ذلالت ۽ غداري ٻي ڪانهي،
”پنهنجي علم کي پنهنجي وطن جي قسمت تصيب سنوارڻ لاءِ وقف ڪر!
”پنهنجي حياتيءَ جي پل پل سان
”قوم جي تاريخ ۾ سونهن ۽ سينگار پيدا ڪر!“

انهيءَ زماني ۾ اسان جي قوم کي غلام بڻائيندڙ فرينچ سامراجين اسان جي ملڪ تي قبضو سخت ڪرڻ ۽ پنهنجو مال وڌيڪ ڦهلائڻ ۽ وڌيڪ نفعو ڪمائڻ لاءِ اسان جي ملڪ جي ”ڪوراڻو“ صوبي جي شاهي سڙڪ جي ٺاهڻ جو ڪم شروع ڪيو ۽ اسان جي ماڻهن کي زوري جهلي ڪم ڪرايو. ارڙهن سالن جي نوجوان کان وٺي پنجاهه سالن جي پوڙهن کي به بيگر ۾ تي وهايائون. ڪوراڻو صوبو اسان جي ڳوٺ کان تي چار سؤ ڪلوميٽر پري ليم دريا جي پرسان، ويتنام ۽ لائوس جي سرحد وٽ آهي. ڪوراڻو جي آب هوا تمام خراب آهي. تنهنڪري اسان جا ماڻهو اتي ڪم ڪرڻ کان ڇرڪندا هئا. پر ظالم حاڪمن اڳيان ڪنهن به ڪند نتي ڪيايو. ڪين ڪاڻڻ لاءِ تمام خراب ماني ڏيندا هئا. هو بيمار ٿيندا هئا ته

دوا درمل جو ڪوبہ بندوبست نہ ھو. گھڻا ويچارا ماڻھو مارن ۽ ظلمن ڪري مري ويا. باقي جيڪي بچيا ۽ موتي ڳوٺ آيا سي بہ چئي ھڏن جا پڃرا ٿي، ٿي "موتيا ۽ قسمين قسمين بيمارين ۾ ورتل ھوندا ھئا. چوڻ لڳا:

"ڪورائو صوبي ڏانھن وڃڻو پوي تہ اوڏانھن پاڻ شان بہ تڏا ضرور کڻيو وڃجن. ھڪڙو سمھڻ جو ڪم ڏيندو ۽ ٻيو ڪفن جو."

ڪيترن ماڻھن ڪورائو وڃي ڪم ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ۽ اھي فرينچن جي ظلمن کان جھنگ ۾ لڪي ويا. جڏھن آڌي رات ٿيندي ھئي تہ ھو موتي گھر ايندا ھئا. دشمنن کي انھيءَ ڳالھ جي خبر پئجي ويئي. سي آڌي رات جو اوچتو حملو ڪندا ھئا ۽ انھن ماڻھن کي پڪڙي، ماري گھلي وٺي ويندا ھئا.

پنھنجي قوم ۽ وطن وارن تي جڏھن اھي ظلم ٿيندا ڏسندو ھوس، تڏھن منھنجي دل مان دانھون نڪري وينديون ھيون. سچ ڪري پڇو تہ مون کي پنھنجي ماءُ جي مري وڃڻ جي ڏک کان بہ وڌيڪ پنھنجي وطن وارن تي ٿيندڙ ظلمن جو ڏک ٿيندو ھو. ماڻھن جي دلين تي ناآميديءَ جا ڪارا ڪڪر ڇانيل ھئا.

"وان ٿان" جي تحريڪ ناڪام ٿي ويئي ھئي "ھانتہ" صوبي ۾ "ڦان ڊن ڦنگ" جي اڳواڻيءَ ھيٺ بغاوت ڪرڻ انھيءَ ڪوشش ۾ ھو تہ دشمنن تي سندن وڏي (قومي)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏينهن تي اوچتو حملو ڪجي. اُترئين باغي دستي جي اڳواڻي "هونگ هوتام" جي هٿ ۾ هئي، تنهن دشمن سان ناهه جو معاهدو ڪري ڇڏيو. پڙهيل ڳڙهيال طبقي کي اچي ڊپ لڳو ته "متان هنن جنگين جهيڙن ڪري اسان جون سرڪاري نوڪريون ۽ مال ملڪيتون کسجي نه وڃن" تن ماڻهن کي سرڪار سان ٺهي هلڻ لاءِ پئي چيو. باقي ڪي ٿورا ٻه ٽي درجا پڙهيل ماڻهو وطن لاءِ وڙهڻ لاءِ تيار هئا.

آءٌ تواڪا اسڪول ۾ داخل ٿيس. پر آءٌ هميشه پنهنجي وطن ۽ ان جي دشمن بابت پيو سوچيندو هوس. منهن جي ذهن ۾ اها ڳالهه گهر ڪري ويئي هئي ته "ڪٿي چا ٻه ٿي پوي، ڪيتري به قرباني ڏيڻي پوي، پر پنهنجي قوم کي سامراجي فرينچن کان آزاد ڪرائبو ۽ انهن کي پنهنجي ملڪ مان پيرين اگهاڙي ڪڍبو."

آءٌ اوهان کي هي ٻڌايان ٿو ته آءٌ ننڍي هوندي کان ڏاڍو جذباتي آهيان، پر ته به هميشه عقل کان ڪم وٺندو آهيان ۽ خيال رکندو آهيان ته متان ڪا اهڙي حرڪت ڪريان، جنهن مان فائدي بدران اٽلو نقصان ٿئي. تنهنڪري پنهنجي دل ۽ دماغ ٻنهي کان ڪم وٺندو آهيان. "ڦان بوئي چاڏو" نگوين صوبي تي اوچتي حملي جو جيڪو پروگرام رٿيو هو، تنهن ۾ هن شڪست کاڌي. انهيءَ شڪست کائڻ کان پوءِ هن اُترين علائقن: جو رخ ڪيو ۽ "هيو" شهر ورتو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مئي ١٩٠٤ ۾ هن چونڊ چونڊ ماڻهن جو هڪ ميڙ ڪوٺايو. جنهن ۾ هڪ آزاديءَ جي ڪائونسل ناهي ۽ شهزادي ”ڪائونگ ڊي“ کي ان جو باقاعدي اڳواڻ چونڊايو. اها ڪائونسل پنهنجي ڪم کي لڳي ويئي. انهيءَ ڪائونسل جيڪو ڪم جو طريقو ۽ رستو ورتو، تنهن ۾ ٻه ڳالهيون غور ڪرڻ جهڙيون هيون. هڪ ته هنن فيصلو ڪيو ته ”پنهنجي ملڪ جي نوجوانن کي پڙهڻ لاءِ ٻاهر موڪلي“ ۽ ٻيو ته دوست ملڪن کان مدد وٺجي.

١٩٠٣ ۾ ڦان بوئي جپان ويو، جتي هن ڪيترن سياستدانن سان ملاقاتون ڪيون ۽ مدد جا وعدا وٺي پنهنجي ملڪ موٽيو. هن اينديئي شهزادي ڪائونگ ڊي کي چيو ته ”هو سڀڄي ملڪ جو دورو ڪري پڌائي ته ڪهڙا ڪهڙا نوجوان ٻاهر وڃڻ جي لائق آهن.“ انهيءَ لاءِ اسان پنهي پائرن کي ٻه چونڊيائون پر اسان ٻاهر وڃڻ کان انڪار ڪيو، آءٌ انهيءَ ڪري نه ويس جو مونکي ڦان بوئي جو ڪم جو طريقو نٿي وڻيو. باقي هونئن ته ٻاهرين ملڪن گهمڻ جو ڏاڍو شوق هئم. نين نين جاين ۽ ملڪن گهمڻ لاءِ دل تپ ڏيندي هئم.“ پر انقلابي اصول ۽ ذاتي خواهش ٻه جدا شيون آهن. ذاتي خواهش کي انقلابي اصول خاطر قربان ڪري سگهجي ٿو، ۽ ضرور قربان ڪرڻ گهرجي. انقلابي اصول هڪ اهڙو اهڙو ساڌڪ آهي، جنهن کي

ڪنهن به قيمت تي هٿان وڃائڻ نه ڪيپي. تنهن ڪري
پيلا ذاتي خواهش جهڙي خسيس شيءِ تي ڪيئن قربان
ڪبو؟ آءٌ ڦان برئي چاڙو ڪي تمام وڏو محب وطن
سمجهندو هوس پر سندس ڪم ڪرڻ واري طريقي ۾
بي انداز خاميون هيون. هڪ ته هن تحريڪ جو اڳواڻ
هڪ شهزادي کي ڪيو. ڀلا هڪ شهزادي جو عوامي
تحريڪ جي اڳواڻيءَ سان ڪهڙو واسطو؟ ڪيس تحريڪ
جو ميمبر ڪيو وڃي ها ڪا اربع خطا ڪانه هئي. پر
تحريڪ جون واڳون ڪيس هرگز نه ڏجن ها. اهڙا هڪ
ڪل جهڙي ڳالهه پئي لڳي. ٻي ڳالهه ته ڦان بوئي جاپان
جي مدد تي ڀاڙيو ويٺو هو. انهيءَ ڪري آءٌ جپان
ڪونه ويس.

انهيءَ زماني ۾ اسانجي ڳوٺ ۾ هڪڙو واقعو ٿيو.
ٻگوين جي هڪ سرڪاري آفيسر کي ڪنهن ڪن ۾
ڦوڪ ڏني ته "اسانجي ڳوٺ جو چڱو مڙس بغاوتون
پيو ڪرائي. سو هن اسانجي ڳوٺ جي چڱي مڙس جي
گرفتاريءَ جو وارنٽ ڪڍيو. اسان جي ڳوٺ جو
چڱو مڙس ڏاڍو نيڪ ۽ اشراف ماڻهو هو. هو اسان
جي ڳوٺ جي ماڻهن کي صلح سانت سان پيو هلائيندو
هو. آءٌ اهو ظلم ۽ بي انصافي سهي نه سگهيس ته
ڪنهن اشراف ماڻهوءَ کي ڪوڙين ۽ بي بنياد ڳالهين
تي جهلي جيل اماڻيو وڃي. تنهنڪري وڏيري جي
بدران مون پاڻ کي گرفتاريءَ لاءِ پيش ڪيو. جڏهن

آفيسر اها ڳالهه ٻڌي، تڏهن سندس نپ نري ويا ۽ هو سمجهي ويو ته انهيءَ ڳالهه تان ماڻهن ۾ جوش جاڳندو ۽ بغاوت ٿيندي. تنهنڪري هن گرفتاريءَ جو وارنٽ واپس ورتو.

خير انهيءَ ڳالهه کانپوءِ آءٌ ”هيو“ هليو ويس، جتي وچڻ سان باقاعدي پڙهڻ تي ڌيان ڏنم. ”ديتيم“ ٽولي وارا وطن دوست مجاهد اڃا تائين سامراجي فرينچن کي لڳا پيا هئا. هتان هڪڙي چڪريءَ ۾ ڪن فرينچن کي ڪٽي پڪڙيو ۽ قيد ڪيو. قيد ۾ کين اهڙوئي ڪاڌو ۽ ڪپڙو ڏيندا هئا، جهڙو عام ويٽنامي عام طرح کائيندا ۽ پهريندا آهن. کين ڪم به اهڙوئي ڪرائيندا، جهڙو پيا ويٽنامي هنارتي ڪندا هئا. يعني پوربتن اڳهاڙو مال چارڻ، ڪيرڻ، وهراج ڪرڻ، پاڻي ورائڻ وغيره. جڏهن اها خبر ٻين ويٽناميين ٻڌي ته اهي ڏاڍا خوش ٿيا.

گاديءَ جي شهر ”هيو“ جي صورت بدلجندي ويئي. ”رينگ تين“ جي پل ڪانپوءِ سرهاڻ نديءَ تي بيجوهو پل ٺهي. ”هيو“ شهر کي ٻين شهرن سان ڳنڍڻ لاءِ ريلوي لائينون پڻ ٺهيون. فرينچن جو تعداد پڻ وڌيو، هاڻي ته هو ايترا گهڻا ٿي ويا هئا، جو هتي جا اصل رهاڪو ٿي اهي هئا. هنن عيش عشرت پڻي ڪئي، پر اصل گهر ڏئين سان ويل ويا وڏندا بيلون ۽ محصول وٺيا وڏنيدا - رڳو بيلون تي

محصول ڏهن سالن اندر اڳي کان ڏهوڻو ٿي ويو.
ماڻهن جي نفرت ڏينهون ڏينهن وڌندي پئي ويئي.
دشمن کي انهن حالتن جي چڱي پر ڄاڻ هئي ۽ دپ
ٿيڻ لڳن . ١٩٠٧ ۾ هنن شاهه ٿن ڏائيءَ کي تخت
تان زوريءَ لاهي سندس پٽ کي تخت تي وهاريو.
انهيءَ سان گڏ هڪ حڪم جاري ڪيائون ته "رات
جو هرڪو ماڻهو پاڻ سان بتي کڻي هلي. جيڪو
ماڻهو انهيءَ حڪم کي نه مڃيندو، تنهن کي جهلي
جيل ۾ وجهبو." ماڻهن لاءِ وڏو آزار ٿي پيو. پريل
بتي هٿ ۾ کڻي هلڻ ماڻهن لاءِ وڏو عذاب ٿي
پيئي، ڇو ته گهڻي هوا لڳڻ ڪري بتي وسامي
ٿي پيئي.

تن ڏينهن "ڦان بوئي چائو" جپان ۾ هو ۽ اتان
فرينچن خلاف ننڍا ننڍا ڪتابڙا لکي موڪليندو هو.
انهن ڪتابڙن ۾ ويٽناميين کي وطن جي آزاديءَ لاءِ،
فرينچن سان وڙهڻ لاءِ جوش ڏيارينڊو هو.

انهيءَ وچ ۾ نئين ڪائونسل ڏاڍو زور ورتو. اها
نئين تعليم حاصل ڪرڻ جي فائدي ۾ هئي. ان جو
چوڻ هو ته "جيڪڏهن جهالت ختم ٿي ته غلاميءَ جي
اونداهي به ازخود ختم ٿي ويندي." هاڻي ماڻهن فيشن
پئي ڪيا، ننڍا وار پئي رکايا، ديسي ڪپڙا پئي پاتا،
پراڻين رسمن کي ختم پئي ڪيو ۽ تعليم لاءِ نوان نوان
اسڪول پئي کوليا. هو ڳرين ڍلن ۽ محصولن خلاف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مظاهرا ڪرڻ لڳا. انهن مظاهرن جو اثر ويٽنام جي سيني شهرن تي ٿيو. اپريل جي شروع ۾ صوبي ”ٿوٿين“ جا رهاڪو به مظاهرن ۾ شامل ٿيڻ لڳا. شاگرد انهن مظاهرن ۾ سيني کان اڳتي هئا. فرينچن انن سالن جي بادشاهه ”ڊولي تان“ کي اڳيان ڪيو ۽ کيس حڪم ڏنو ته باغين کي سمجهائي. بادشاهه فوجي پهري سان چئن گهوڙن واري گاڏيءَ ۾ چڙهي ماڻهن کي سمجهائڻ نڪتو هو. انن سالن جو پار هو. سامراجي فرينچن کيس پتلي ڪري پئي نچايو. ماڻهن کي خبر هئي ته ”هي پار ڪٺپتلي حڪومت پيو هلائي“ ڊوليءَ کي پاڻ خبر ڪانه هئي ته ڇا ڳالهايان؟ هن کي ته رڳو راند جو شوق هو. هن جڏهن ماڻهن جو وڏو ميڙ ڏٺو ته پٺتي وڃي محل ۾ لڪو. هائي ”هيو“ ۾ زبردست جلسا جلوس پئي ٿيا. فرينچ ڊپ کان پنهنجن گهرن کي ڪلف هڻي لڪي ويهي رهيا. آخر فرينچ حڪومت فوج گهرائي عوام تي گوليون هلايون. گوليون پل جي ويجهو هلايون ويون سوين ماڻهو مئا ۽ ڦٽيا. ڪي ماڻهو پاڻ سان گڏ فرينچ سپاهين کي به وٺي گهلي درياءَ ۾ ٽپ ڏيڻ لڳا. سندن مقصد هو ته ”اسين مرون ٿا، چونه هنن دشمنن کي به پاڻ سان ٻوڙي ماريون.“ ٿوري دير ۾ سڄي درياهه جو رنگ ڳاڙهو ٿي ويو.

ائين پئي لڳو ڇڻ درياهه پاڻي جو نه پر رت جو درياهه هو. پنهنجي صوبن ۾ به تمام گهڻا ظلم ڪيا ويا. ”نهيم ترينگ“ صوبي جي عظيم داداءَ ”ٽراڻ ڪوئي ڪيمپ“ ڪي ڦاسيءَ تي چاڙهيو ويو. پين ڪيترن ماڻهن کي شهر نيڪالي ڏنائون. هاڻي مون ڪان اهي ظلم سٺا نه ٿيا. خار ۽ نفرت ڪان منهنجو رت ٻيو ڀڙڪندو هو.

بابا سائين کي نوڪريءَ تان لاٿو ويو هو ۽ هو هليو ويو هو. مون پڙهڻ ڇڏي ڏنو ۽ ”نوڪ تن“ بورڊنگ اسڪول ۾ ماستري ڪرڻ لڳس. ان اسڪول جو بندوبست ڪائونسلن جي خيالن جي اثر هيٺ ٿيو هو. اسڪول جو سڄو خرچ هڪ واپاري ڪمپني ڏيندي هئي، جا سچيءَ ماڻ چڱي ٿاهيندي هئي. مون انهيءَ اسڪول ۾ اٺ مهنا نوڪري ڪئي ۽ آخر آڪٽوبر ١٩١١ ۾ سومر جي ڏينهن، مون ان نوڪريءَ تان استعيفا ڏني. مون ماستري ته ڇڏي ڏني هئي پر ڏاڍو منجهي پيس. مصيبت اها هئي جو جنهن به تحريڪ ويٽنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد تي ڪئي، تنهن شڪست ٿي کاڌي. آءٌ جڏهن به انهن ڳالهين جي باري ۾ سوچيندو هوس ته منهنجي دل لهي ويندي هئي.

تنهن هوندي به منهنجي دل ۾ آزاديءَ حاصل ڪرڻ جي جيڪا آگ پئي جلي، تنهن جي لاٽ کي مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪڏهن به وسامڻ نه ڏنو. وڏي سوچ ويچار، ڪانپوءِ فيصلو ڪيم ته ”مون ڪي وطن جا وڻ ڇڏي ٻاهر هليو وڃڻ گهرجي.“

هي ١٩١ جو زمانو هو. چين جا وطن دوست چين ۾ سرمائيداري واٽ وارو جمهوري انقلاب آڻڻ ۾ ڪامياب ٿي ويا هئا. ان انقلاب جو اثر لازمي طرح ويتنام تي به ٿيو. خير، تن ڏينهن منهنجي مرضي هئي، ته فرانس ۽ ٻين ملڪن جو سير ڪريان ۽ ڏسان ته آزاد ملڪن جا ماڻهو ڪهڙا ٿيندا آهن. آءٌ جوانيءَ ۾ به تمام مانيٽي طبيعت جو هوس ۽ سانتيڪي نموني رهڻ جي عادت هيم. پر اندر ئي اندر منهنجي دل ۾ اٿاهه جوش ۽ جذبو دٻيل هوندو هو. انهن ڏينهن فرانس وڃڻ ڏکي ڳالهه هئي. تنهن ڪري آءٌ ٻهرين سائيگان ويس ۽ اتي وڃي هڪڙي ٽيڪنيڪل اسڪول ۾ داخلا ورتم. هن اسڪول ۾ داخلا وٺندڙ شاگردن کي گهٽيون سهوليتون ملنديون هيون. ڪين اسڪالرشپ به ڏني ويندي هئي. تنهن کان پوءِ آءٌ هڪڙي جهاز جي ڪمپنيءَ ۾ وڃي نوڪر ٿيس، ۽ ڪجهه ڏينهن کان پوءِ ماٺ مٺيءَ ۾ وطن ڇڏي پرديس هليو ويس.

ماءُ ڪاهوڙي هليا، ڏکائي ڏونهان
ڇپر جا سونهان، ڏوٿين ڏٺ ڇيتاريو (شاهه)

تن ڏينهن ڪان وٺي منهنجي پيرن ۾ جيڪو چڪر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيو، تنهن مون کي کنهن به هنڌ تي ٺاهيڪو ٿي وهڻ نه ڏنو:

کرڪٽا لاهي مک تہ ستا ڪڏهن،
اوسيڙو آهي، ڪاهوڙين کي پنڌ جو. (شاه)

منهنجي زندگيءَ ۾ ڪيتريون ئي لاهيون چاڙهيون آيون. بکون ڪاٽيم، رولڙا سٺم،. هوٽل جي بيراگيري ڪيم، بورچي ٿيس، رستي تان برف ڊوڙڻ وارو ٿيس، ريل جي انجڻ ۾ ڪوئلن وجهڻ جو ڪم ڪيم، فوٽو گرافي، سکيم، اهڙيءَ ريت مون زندگيءَ جي ڏکن سان مرڪندي اکيون اکين سان ملايون آهن. آءٌ سچ جي ڳولا ۾ ڳوٺ ڳوٺ رليس، ۽ ملڪن جا ملڪ پيرن هيٺ لتاڙيم.

آءٌ خالي، صاف ۽ شفاف دل ۽ ٻن سڪئن هٿن سان ازلي سچ ۽ ابدي حقيقتن جي ڳولا ۾ روانو ٿيس:

ڪاهوڙين ڪٽي ساجهر ٻڌا سندرا
ڏوريندي م ڏونگرين ڪيائون پاڻ پٽي،
ڏکن ڏيل هٽي، چيهه لڏائون چپرين. (شاه)

آءٌ هند هند ويس. آفريڪا به ويس، انگليند به پهتيس ۽ آمريڪا ۾ به قدم رکيم.

ڏوري ڏوري ڏيهه، ساءُ ڪاهوڙي آئيا،
مين پرين ڪيهه، کهه چاڙان کنهن پار جي. (شاه)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نيٺ روس ۾ جيڪي انقلاب جا شعلا ٿي ڏيکن پٽي پيڙڪيا، انهن منهنجي اندر ۾ به سوجهرو ڪري ڇڏيو.

[پني ۽ پيڙڪا ڪن ٻاهيون ٻيراڳين جون،
هلو ته سيڪيون هٿڙا، متي تن مچڙ،
ملا سٽياسين، سون جتڙ لڳي جان ۾. (شاهه)]

سون ڪي جنهن حقيقت جي ڳولا هئي، سا سون کي ملي ويئي. سون سچي ويتنام کي اها روشني ڏيکاري ۽ پنهنجي قوم جي دلين ۾ ان روشني ۽ جي چاهت ۽ پيار جو جذبو به اڀاريو. اهو سمجهي ويس ته پورهيت عوام جي ٻڌي وڏي ۾ وڏي طاقت آهي ۽ سچي پڪي زندگي اها آهي ته پاڻ کي ان وقت جي پيدا ڪرڻ لاءِ وقف ڪري ڇڏجي.

آءٌ پيرس جي هڪ تمام اوچي عمارت جي هڪڙي ننڍڙي ڪمري ۾ رهندو هوس. صبح جو فوٽا ڪڍندو هوس ۽ انهن کي وڪڻي پنهنجو گذر ڪندو هوس. شام جو ”لي پيرا“ اخبار جي آفيس ۾ ويهي مضمون لکندو هوس ۽ ڇپائيندو هوس. هي اخبار مظلوم غلام ملڪن جي عوام جو آواز هئي. آنهيءَ اخبار ۾ آفريقي غلام پڻ ڪم ڪندا هئا. اسين سڀيئي گڏجي هن اخبار جي مدد سان پنهنجا خيال ڦهلائيندا هئاسين،

۽ فرانس ۾ پيڻ ظالم، غلام بڻائيندڙ قومن کي اُگهاڙو ۽ خوار خراب ڪندا هئاسين. فرانس جي ڪميونسٽ پارٽي اسان جي تائيد ڪندي هئي. پر اسين فرينچ مزدورن سان ڪوبه وير ڪونه رکندا هئاسين. اسان جو نعرو هو ته: دنيا جا سڀئي پورهيت عوام مظلوم آهن، تن کي پنهنجن حقن حاصل ڪرڻ لاءِ ڏي ڪري جدوجهد ڪرڻ گهرجي.

مون ڪڏهن به آرام ۽ عيش سان نه گذاريو. هڪڙو ته آءٌ تمام غريب هوس. مون وٽ ايترو پئسو به ڪونه هو جو عيش عشرتن تي برباد ڪريان، پيو ته مون ڪڏهن به سکن جي سڌ نه ڪئي. مون وٽ جڏهن به ڪي پئسا بچندا هئا ته اهي آءٌ انهن انقلابي نوجوانن تي خرچ ڪندو هوس، جي مون وٽ الائي ڪٿان ڪٿان کهي اچي تحريڪ جي باري ۾ صلاحون ۽ هدايتون وٺندا هئا. مون کي تن ڏينهن مصوريءَ جي نمائش ڏسڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. جڏهن ڪم کان واندو ٿيندو هوس، تڏهن وڃي ڪانه ڪا مصوريءَ جي نمائش ڏسندو هوس. فرينچن جي ڪم جي ڪاريگري ۽ سندن ثقافت جا ڌار ڌار نمونا ڏسي ڏسي دل خوش ڪندو هوس. تن ڏينهن منهنجي ڪمري ۾ ڪٽ به ڪانه هوندي هئي. مون وٽ ڪڏهن ڪٽ وٺڻ جيترا پئسا بچيا ئي ڪونه، جو ڪٿي ڪٽ وٺان. رات جو گهڻي دير تائين ويٺو پڙهندو هوس، جڏهن ننڊ ڪٽيندي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي، تڏهن پٽ تي ٻڌو وڇائي ليٽي پوندو هوس. مٿي هينئن به ٿلها ڪتاب وهاڻي جو ڪم ڏيندا هئا. ”لي پيرا“ اخبار هلائڻ لاءِ اسان وٽ پئسا ڪٿان هوندا هئا، ان جي پورت ڪرڻ لاءِ آءٌ ٻين اخبارن ۽ رسالن ۾ مضمون لکي موڪليندو هوس. انهن مضمونن جا جيڪي پئسا ملندا هئا، اهي ”لي پيرا“ اخبار تي ۽ ٻين ننڍڙن ڪتابڙن تي خرچ ڪندو هوس.

شام جو ڪوشش ڪري ڪلب يا ٻي ڪنهن عام گهمڻ واري جاءِ تي ويندو هوس، اتي نون نون ماڻهن سان ملي، کين پنهنجن خيالن کان واقف ڪرڻ جو موقعو ملي ويندو هوم.

١٩٢١ ۾ فرينچ حڪومت مارسيلز شهر ۾ فرينچ سامراج جي غلام بنايل ملڪن جي ٺهيل شين ۽ ڪچي مال جي نمائش ڪئي. سندن مقصد هو ته انهيءَ نمائش ذريعي فرينچ سرمائيدارن کي هرکائجي ته غلام ملڪن ۾ اڃا به وڌيڪ سيڙپ ڪري فرينچ سامراج جا پير پختا ڪن ۽ پاڻ به جام ناڻو ڪمائين. انهيءَ نمائش ۾ ويٽنام جي نشانيءَ طور رڪشا جي نمائش ڪئي ويئي. انهيءَ رڪشا کي هلائڻ لاءِ ڪنهن ويٽنامي ماڻهوءَ جي ضرورت هئي، پر قومي غيرت وچان ڪوبه ويٽنامي رڪشا هلائڻ لاءِ تيار نه ٿيو. تنهنڪري فرينچ حڪومت کي نمائش ۾ خالي رڪشا ڏيکارڻي پئي. انهيءَ نمائش جي افتتاح لاءِ ويٽنام جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شاه "ڪاهي ٻنهه" کي گهرايو ويو. انهيءَ بي ضمير وطــن فروش هر هنڌ فرينچ حڪومت جي فائدي ۾ تقريرون ڪيون ته ان ويٽنام تي هي وڏ ۽ مهربانيون ڪيون آهن.

ان جي جواب ۾ وري مون تمام جوشيلا مقالا ۽ مضمون لکيا. جن ۾ فرينچ حڪومت جي انهيءَ قدم جي سخت مذمت ڪيم ۽ ويٽناميين کي جوش ۽ غيرت ڏياريم ته "پنهنجي قومي حقن ۽ قومي آزاديءَ لاءِ پنهنجي جدوجهد تيز ڪريو."

مون انقلابي وطن دوست تحريڪ جو ڪم جنهن تيزيءَ سان پئي ڪيو، تنهن مان دشمن کي اچي ٻپ لڳو ته "هي الاهي کهڙي باه ٻاريندو." سو هڪڙي ڏينهن فرينچ سرڪار جي غلام ملڪن جي ڪاتي جي وزير مون کي سڏايو. جڏهن آءٌ وٽس ويس ته هن هٿن جون ترين زور سان پئي مهٽيون ۽ ڏند پئي ڪرٽيا، مون کي ڏسي چوڻ لڳو ته:

"تون اهي حرڪتون ڪرڻ ڇڏي ڏي!"

مون سندس جملي تي مرڪي ڏنو. منهنجي مرڪڻ تي هو پاڻ وڌيڪ تپي باهه تي ويو ۽ چوڻ لڳو:

"فرانس وٽ ايتري طاقت آهي جو هو پنهنجي دشمن کي چيپاٽي ڇڏي!" انهيءَ ڳالهه جو مون تي ڪوبه اثر ڪونه ٿيو. آءٌ اڳي وانگر جوش ۽ جذبي سان ڪم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪرڻ لڳس. وزيءَ به مون کي وزير صاحب ياد فرمايو ۽ مون کي چوڻ لڳو ته ”تون جيڪو به وڏي ۾ وڏو سرڪاري عهدو ۽ جيڪا به پگهار چئين سا توکي ڏيون.“ پر مون انڪار ڪيو ۽ کيس ٻڌايم ته:

”مون کي توهان جي انهن وڏن عهدن جي ڪابه لوڙ ڪانهي، مون کي پنهنجي ڪاڏي پيٽي لاءِ جيڪو به خرچ کپي ٿو، سو آءٌ پاڻ مزوري ڪري ڪمائي ڪئيندو آهيان. ان کان وڌيڪ ٻي ڪنهن به شيءِ جي مون کي ضرورت ڪانهي. منهنجو فقط هڪڙو نعرو آهي، اهو آهي ويٽنام جي آزاديءَ جو، جيڪڏهن توهين مون کي منهنجي وطن جي آزاديءَ جو پروانو هٿ ۾ ڏيو ته پوءِ آءٌ توهان جي ڳالهه تي ويچار ڪندس.“

اهي ڳالهيون ٻڌي وزير صاحب جيڪو خوش ٿيو هوندو، سو توهين پاڻ سوچي سگهو ٿا. مون سمجهيو ’هاڻ پاڻ بچائڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. هاڻي شايد جيل وڃڻو پوي.‘ پر مون کي گرفتار ڪين ڪيائون. آءٌ سمجهي ويس ته مون کي گرفتار ڪري فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ کي ڪاوڙائڻ نٿي گهريائون. انهيءَ وچ ۾ فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ پارليامينٽ جي چونڊن لڙڻ جو اعلان ڪيو ۽ جدا جدا سيٽن لاءِ پنهنجا ماڻهو بيهاريا. مون کي به هڪ سيٽ تي بيهاريو ويو. جيتوڻيڪ آءٌ پارليامينٽ جو ميمبر ڪونه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي سگهيس، جو ته آءٌ پيءُ ملڪ جو رهاڪو هوس.
پر هڪ ڳالهه ظاهر ٿي ته فرانس جي محنت ڪندڙ
مزورن، مظلوم ويتنامين کي پنهنجو پاڻ ٿي سمجهيو.
اها ڳالهه ثابت ڪرڻ لاءِ ٻي فرينچ ڪميونسٽ
پارٽيءَ مون کي اميدوار بيهاريو ۽ انهيءَ مقصد ۾
ڪيس تمام سٺي ڪاميابي نصيب ٿي.
ڪجهه ڏينهن گذرڻ کان پوءِ منهنجي ڪٽ جو
به بندوبست ٿي ويو. هاڻ منهنجي ننڍڙي ڪمري ۾
جيڪي ڪل سامان پيل هو سو به توهين ٻڌو. هڪ
لوهي ڪٽ، هڪڙي ننڍڙي ميز، هڪڙو پاڻيءَ جو
جڳ ۽ هڪڙي هٿن ڌوئڻ جي چلمچي. انهيءَ کان
سواءِ ٻيو ڪوبه سامان ڪونه هو. پر جي هجي به ها
ته به ڪمري ۾ ايتري جاءِ ئي ڪانه هئي جو ٻيو
سامان پورو ٿي سگهي. ٿوري آمدني ۽ گهڻي خرچ
مون کي تمام غريب ته ڇا پر ڪنگال ڪري ڇڏيو
هو. سياري ۾ مون وٽ ڪوبه ٽپڙ ڪونه هو، جو
ڪٽي مٿان ڪريان. تنهنڪري صبح جو ڪم تي وڃڻ
کان پهريائين جاءِ جي مالڪياڻيءَ وٽ ويندو هوس
۽ سندس چلهه ۾ به ٿي سرون گرم ڪرڻ لاءِ وجهي
ڇڏيندو هوس. شام جو ڪم تان واپس موٽي اهي
تتل سرون کڻي، پوڻ جي ٽپڙن ۾ ويڙهي، هنڌ ۾
رکي پاڻ کي سيءَ کان بچائيندو هوس. جمعي جمعي
رات جو ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ميٽنگ ۾ ويندو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هوس ۽ اتي ماڻهن سان ملي کين ڪم ڪرڻ جو چاهه ڏياريندو هوس. شام جو ڪلبن ۾ ويندو هوس. هڪڙي ڪلب ته، جنهن منهنجي خاص بيٺڪ هوندي هئي، اتي قسمين قسمين ڳالهين تي بحث مباحثا ٿيندا هئا. جنهن ۾ آءٌ جوش خروش سان شامل ٿيندو هوس ڳالهه ڪٿي ڪهڙي به هجي پر آءٌ ان ڪـــي ڦيرائي گهيرائي پنهنجي مطلب تـــي آڻيندو هـــوس. هڪڙي پيري (هپناٽزم) تي وڏو بحث ٿيو. ظاهر آهي ته اهڙين واهيات ڳالهين سان انقلابين جو ڪهڙو واسطو؟ پر مون ان بحث کي به نـه ڇڏيو. مــون چيو "هپناٽزم ڇا آهي، ڇــــا ناهي، اها توهان کـــي خبر هوندي. پـــر آءٌ توهان کي ايترو ٻڌايان ٿو ته ڊاڪٽر ڪئو (جيڪو انهيءَ وقت سڄـي فرانس ۾ هپناٽزم جـو وڏي ۾ وڏو ماهر هو) انهيءَ فن جو ايترو چاڙهو ڪونه آهي، جيترو فرينچ حڪومت. جيڪا هـر سال هزارين ڏن هپناٽزم جي آفيم جا لکــن ويتناميين کـي کارائي، کين بيهوش ڪري، سندن ذهن مان اها ڳالهه ڪڍيو ٿي ڇڏي ته فرينچ حڪومت سندن ملڪ کسي ورتو آهي."

سڄي پيرس ۾ آءٌ اڪيلو ويتنامي هـوس، جيڪو پنهن جي خيالن ۽ عقيدن جو اظهار ايڏيءَ دليريءَ سان ڪندو هوس. تنهن زمانــي ۾ منهن جـو پهريون ناول "پيرس" به شايع ٿيو. منهنجي عادت هئي ته مون کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪٿي ڪيترو ۽ ڪيڏو ٻـــ ڪم هوندو هو پـر پڙهڻ لاءِ روزانو ٻـــ ڪلاڪ ضـرور ڪيندو هـوس. انهيءَ پڙهڻ ڏي مون کي اهڙو ڪيو جو خود فرانس جا ماڻهو سندن ڏي ملڪ جـــي سماج ۽ تـهذيب جـي تاريخي پس منظر ۽ ڏاڪي ٻه ڏاڪي واڌاري بابت مون پرديسي ماڻهوءَ کان معلومات حاصل ڪـرڻ ايندا هئا. جڏهن روس ۾ ڪامريڊ لينن جي هـٿ هيٺ انقلابي طاقتون رجعت پرست وڏن زميندارن ۽ سرمائيدارن سان وڙهڻ ۾ مشغول هيون. تڏهن فرانس جي ڪميونسٽن پنهنجي روسي انقلابي پائرن جي ڀرپور مدد ڪئي. فرانس جي مزدور جماعتن جي فيڊريشن ۽ ڪيمونسٽ پارٽي پنهن جي انقلابي روسي پائرن لاءِ چندا گڏ ڪيا. مون پيرس ۾ ڪـم ڪندڙ ويتنامين ۾ آزادي ۽ جنگ جو جذبو پيدا ڪيو ۽ کين اپيل ڪيم ته ”پنهن جا پراڻا ڪپڙا ۽ جتيون گڏ ڪـري انهـن روسي انقلابين لاءِ روس موڪليو. جيڪي اتي جي محنت ڪندڙ طبقن ۽ عوام طرفان روسي سرمائيدارن ۽ وڏن زميندارن سان جنگ پيا ڪن.“ مون پاڻ ٻه پنهن جي روسي انقلابي پائرن جي مدد لاءِ فوٽا ناهي وڪڻڻ لاءِ رکيا ۽ اعلان ڪيم ته ”انهن فوٽن جا جيڪي ٻـــ پيسا ملندا، سـي روسي انقلابين کي موڪليندس.“ انهيءَ اعلان جو ڏاڍو اثر ٿيو، جو اهي فوٽا پارهوڻي قيمت ۾ وڪاڻا.

انهيءَ زماني ۾ مشهور انقلاب دشمن ”پائين ڪيئرا“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فرانس جو وڏو وزير هو. تنهن هر قيمت تي ڪميونسٽ انقلابين کي چيپاتي سارڻ تي گهرپو. عام چونڊن هلندي هن وڏا وڏا پوسٽر ڇپرايا، جن ۾ سٽان لکيل هو: ”لالڪشويڪ * دغاباز مڪار ۽ قاتل آهن. انهن اکرن جي هيٺان هڪ بڇڙي ڪراهت جهڙي بدمعاش جي تصوير ناهي، ان جي وات رت سان ڀريل چاقو ۽ هٿ ۾ عورت جي سيسي، ۽ ٻئي هٿ ۾ ٽانڊي جي آسڙي ڏيکاريا ڏيون. تصوير جي پس منظر ۾ ڏيکاريل هو ته گهر سڙيا پيا آهن ۽ انهن جا ماڻهو ڦٽيا ۽ مئا پيا آهن.

ايتري گهٽي مخالفت هوندي به اسان پنهنجو حوصلو نه هاريو ۽ پاڻ وڏيڪ بهادريءَ ۽ همت سان پنهنجي مقصدن کي ڦهلائڻ جي ڪم ۾ جنبيا پيا هئاسون.

چو ته پنهنجي اصولن تي ڄمي بيهڻ جيو سچو پڇو مزو آهي تڏهن، جڏهن ٻئي پاسي سخت مخالفت ۽ طوفاني مقابلو هجي. انهيءَ اصول پرستيءَ، مضبوط ارادي ۽ عزم فرينچ حڪومت کي ڪاوڙ ۾ چڙهو ڪري وڌو. هاڻي ڪميونسٽ پارٽيءَ کي ڪچلڻ شروع ڪيو ويو. فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ جا وڏا وڏا ناميارا ليڊر گرفتار ڪري جيل ۾ بند ڪيا ويا.

---

* لينن جا حامي مجاهد انقلابي جن روسي انقلاب آندو. بعد ۾ اهي ڪميونسٽ سڏائڻ لڳا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

الائي ڪجهڙي مصلحت، وچان مون کي گرفتار نہ
ڪيائون. حڪومت اينرو سو ڪيو جو منهن جي
پٺيان ٻہ جاسوس ڇڏيائون، جيڪي هر وقت
مون سان گڏ پيا هلندا هئا. جيڏانهن بہ آءٌ ويندو هوس
تہ هي ٻئي لڪي لڪي منهنجي پيڇو ڪندا هئا.
انهن ٻنهي کي ڪڏهن بہ ايتري جرئت ڪانہ ٿي،
جو ڪٿي منهنجي ويجهو اچن. نہ وري مون کي
ئي ڪو موقعو مليو جو آءٌ ڪٿي ساڻن ڳالهايان. ٿي
سگهي ٿو تہ اهي پارٽيءَ جي ڪارڪنن جي لٽين، ڏنڊن
۽ نوٽشن کان ڊنا ٿي، جو ويجهو نٿي آيا.
آءٌ اُچر ڏينهن صبح جو پنهنجي ڪنهن دوست
سان گڏجي عجائب گهر، ڪارخانا ۽ مشهور جايون
ڏسڻ ويندو هوس
آءٌ پنهنجي ساٿين کي چوندو هوس تہ ”گهمڻ
ڦرڻ ۽ ڏسڻ جهڙيون جايون ڏسڻ بهتر وندر آهي.
اهو گهمڻ وقت جو زيان ناهي. پر ماڻهو ڪجهہ
ڪجهہ پرائي ٿو. انهيءَ مان هڪڙي پاسي اسان جي
ذهن کي فرحت ملي ٿي، ٻئي پاسي اسان جي سمجهہ
وڌي ٿي.“
تن ڏينهن منهنجي هڪڙي دوست جي سنگتياڻي
مارگو منهنجي گهر ايندي هئي. منهن جا ڪپڙا
ڌوئيندي هئي، گهر جو ٻهارو سهارو ۽ صفائي ڪندي
هئي. مارگو مون کي پنهنجو وڏو ڀاءُ سمجهندي هئي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ مون سان نندڙي ٻيڻ وانگر هلندي هئي. هڪ ڏينهن منهنجي سقيم حالت ڏسي روئي پيئي ۽ گهر وڃي منهنجي دوست کي چيائين ”ادا نگوڙيان ڏينهن رات ڪم ڪري ٿو. صفا ڪمزور ۽ پيلو ٿي ويو آهي. توں ڪجهه مدد ڪرينس ۽ سمجهائينس ته پنهنجي صحت جو به ڪو خيال رکي.“ منهنجي دوست مون سان مارڪو جي اها ڳالهه ڪئي، تڏهن منهنجي به دل ڀرجي آئي. سوچيم ته ”ويچاريءَ کي منهنجو ڪيترو نه اونو آهي!“ پر گهڙي ترسي مرڪي دوست کي چيم ”هن ڇوڪريءَ کي ڪهڙي خبر ته ماڻهوءَ کي پنهنجي صحت ۽ جسم جي حفاظت بدران پنهنجي انقلابي اصولن ۽ خيالن جي حفاظت ڪرڻ کپي. منهنجا خيال ۽ اصول ئي منهنجي حياتي آهن. جي اهي وڃيا، ويچهيا ۽ ٽٽيا ۽ پوءِ جي آءٌ مري به ويس تڏهن به سدائين جيئرو هوندس پر جيڪڏهن منهنجي خيالن جو واڌارو نه ٿيو ۽ ڪومائجي سڙي ويا ۽ جي آءٌ پنهنجي اصولن تي قائم نه رهيس ۽ ڦري ويس ته پوءِ ڪٿي ٿلهو متارو ٿي پوان ۽ سؤ سال پيو جيئان ته به اهڙي صحت ۽ اهڙي حياتي ڪهڙي ڪم جي؟“

١٩٢٢ ۾ آءٌ سموري دنيا جي انقلابي ڪميونسٽ پارٽين جي ڪانفرنس ۾ فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نمائيندي جي حيثيت سان شريڪ ٿيڻ لاءِ روس ويس،

تن ڏينهن ڪامريڊ لينن وفات ڪري ويو. سندس موت جي ڪري سڄي دنيا جي مجهت ڪندڙ مزورن، هارين ۽ انقلابي عوام جي دلين تي غم جي اونده ڇانئجي ويئي. مون کي به سندس موت ڪري ڏاڍو صدمو پهتو پر هڪڙي ڳالهه ڪري خوش به ٿيس ته ڪامريڊ لينن هڪڙي انقلابي سورمي وارو موت مئو هو ۽ نه ڪنهن نيچ انسان وارو موت. ڪيس ڏسي اهو فخر حاصل هو ته هن سڄي دنيا ۾ پهريون دفعو پنهنجي ملڪ ۾ مزورن، هارين، بکين ۽ ڏکين انسانن جي حڪومت جي پيڙهه وڌي هئي. هي دنيا ۾ پهريون مثال هو جو هزارين سالن کان شاهوڪارن، وڏيرن ۽ حاڪمن جا ماريل ۽ پيڙهيل پورهيت عوام ملڪ جا مالڪ ٿيا هوا.

[برو هو پنهور، آرياڻيءَ اجاڙيو،
لاٿو سڀ لوڪ تان، هاڙي ڏٺيءَ هور،
چوريون چڙهن سڪيون، پنهون ڪياڻون پور،
آيو سو اتور، جنهن ڏکيو ڏک هاريون. (شاه)]

لينن پنهنجي حياتيءَ جو عظيم مقصد پورو ڪري پوءِ مري ويو ۽ دنيا جي انقلابي انسانن ۽ عوام لاءِ پنهنجي حياتيءَ جو روشن مثال قائم ڪري ويو.

[جنهن ڏٺيو دل سين، پٺيءَ سي پيون،
ته پڻ ٿي ويون، جي پنهون پاڻ لڪايو. (شاه)]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شروعات ۾ آءٌ دنيا جيءَ مزورن ۽ عوام جي پهريئن ڪامياب سوشلسٽ انقلاب طور (يعني ۱۹۱۷ واري) عظيم روسي انقلاب جي حمايت ۽ همدرديءَ طور ڪندو هوس. اول مون کي انهيءَ عظيم انقلاب جي تاريخي اهميت جي خبر ڪانه هئي. مون کي ليڪن سان رڳو انهيءَ ڪري پيار هو، جو هو هڪ عظيم منجهب وطن هو، جنهن پنهنجي وطن جي مظلوم عوام کي آزاد ڪيو. مون اڃا تائين سنڌس ڪابه لکڻي ڪانه پڙهي هئي. درحقيقت آءٌ فرينچ سوشلسٽ پارٽيءَ ۾ رڳو انهيءَ ڪري شامل ٿيس جو اها غلام ۽ مظلوم قومن جي آزاديءَ جي جدوجهد سان همدردي رکندي هئي. مون کي اڃا تائين اها خبر به ڪانه هئي، ته ڪميونسٽ پارٽي ڇا ٿيندي آهي؟ ۽ سوشلزم يا ڪميونزم جو مطلب ڇا آهي؟ انهن ڏينهن ۾ فرينچ سوشلسٽ پارٽي جي مقامي شاخن ۾ انهيءَ مسئلي تي ڏاڍا بحث ٿيندا هئا ته ڪهڙي انٽرنيشنل* ۾ شامل ٿجي. چو ته اهڙيون ٽي بين الاقوامي جماعتون موجود هيون.

آءٌ هفتي ۾ به ٽي دفعا پارٽيءَ جي جلسن ۾ باقاعدي ويندو هوس ۽ اتي ٿيندڙ بحث ۽ دليل تمام گهڻي غور سان ٻڌندو هوس. پهرين پهرين مون کي اها ڳالهه

---

*دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي بين الاقوامي جماعت.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سمجهه ۾ نٿي آئي ته هي سچو جهڳڙو ڇا تي آهي؟ ۽ هي ماڻهو ايترا دليل ڇو ٿا ڏين. جڏهن ٻهرين انٽرنيشنل به هئي ته پوءِ سڀ انهيءَ ۾ ڇو نٿا شامل ٿين، هر ويرو ٻي يا ٽي انٽرنيشنل ڪڙي ڪرڻ ۽ پاڻ ۾ وڙهي مرڻ جو ڪهڙو لاچار؟

مونکي جنهن سوال جي جواب ڏيڻ جي خواهش هئي، تنهن سوال تي جلسن ۾ ڪڏهن به بحث نه ٿيو. اهو سوال هي هو ته مظلوم قومن جي جدوجهد جي ڪهڙي انٽرنيشنل حمايت تي ڪري؟

هڪڙي جلسي ۾ مون اهو سوال پڇيو. ڪجهه ڪامريڊن جواب ڏنو "ٽين انٽرنيشنل جنهن ۾ لينن شامل آهي." هڪڙي ڪامريڊ مونکي قومين ۽ غلام قومن جي مسئلي تي لينن جا اهي مضمون پڙهڻ لاءِ ڏنا، جيڪي "لوساينتي" اخبار ۾ ڇپجي چڪا هئا.

انهن مقالن ۾ اهڙيون پيچيديون ڳالهيون هيون، جي مون کي سمجهه ۾ نٿي آيون ته به گهڻا ڀيرا پڙهڻ سان انهن جو مطلب سمجهي ويس ۽ انهن مون ۾ تمام گهڻو جوش، ولولو ۽ اعتماد پيدا ڪيو ۽ مسئلن کي صفائي سان جاچڻ ۾ مدد ڪئي. آءٌ ايترو ته خوش ٿيس جو ڪيترائي دفعا روئي پوندو هوس ۽ پنهنجي ڪمري ۾ اڪيلو اهڙيون ته رڙيون ڪندو هوس ڄڻ ڪنهن وڏي هجوم اڳيان بيٺو هجان. يتين کي مخاطب ٿي چوندو هوس:-

”منهنجا پيارا مظلوم، بدنصيب هم وطنو! اسان کي هن وات ونڻ جي ضرورت آهي- اهو لينن وارو رستو اسان کي آزاد ڪندو.“

انهيءَ کان پوءِ لينن ۽ ٽين انٽرنيشنل تي مون کي پورو اعتبار ۽ ڀروسو ٿي ويو.

پهرين آءٌ رڳو ٻيو ماڻهن جون ڳالهيون ٻڌندو هوس. مون کي هر ماڻهوءَ جا خيال صحيح لڳندا هئا. آءٌ ڪنهن هڪڙي جي دليلن کي مڃي ۽ ٻئي جي دليلن کي رد ڪري نٿي سگهيس. پر لينن جا مضمون پڙهڻ کان پوءِ آءٌ بحث مباحثا ۽ تمام جوشيلين تقريرون ڪرڻ لڳس.

مون کي اول فرينچ ٻولي چڱيءَ طرح ڳالهائڻ نه ايندي هئي. تنهنڪري آءٌ پنهنجن خيالن جو پوريءَ طرح اظهار ڪري نه سگهندو هوس. پر تنهن هوندي به مون ڪچي ڦڪيءَ فرينچ ٻوليءَ ۾ لينن ۽ ٽين انٽرنيشنل جي مخالفن جي پوري طاقت سان مخالفت ڪئي. مون وٽ رڳو هڪڙو دليل هو. مون چيو ”ڪامريڊ! جيڪڏهن توهين ملڪن کي غلام بنائيندڙ سامراجي نظرين جي مذمت نٿا ڪريو ته پوءِ ڪهڙي قسم جي انقلاب جي دعوي ٿا ڪريو؟“ پنهنجي مقامي شاخ جي جلسن جي سوال جواب ۾ مون کي تسلي ڪانه ٿي. تنهن ڪري آءٌ ٻين شاخن جي جلسن ۾ وڃي پنهنجا

خيال ظاهر ڪرڻ لڳس. ڪيترين ڳالهين جي سمجهائي ڏيڻ ۾ ڪامريڊ مارشل ڪاشين، ڪامريڊ ڪوتوير، ڪامريڊ موتموسو ۽ ٻين فرينچ ڪامريڊن منهنجي مدد ڪئي. آخر ۾ ٽور واري سالياني پارٽي اجلاس ۾ مون ٻين ڪامريڊن سان گڏ ٽين انٽرنيشنل ۾ شامل ٿيڻ جي حمايت ۾ ووٽ ڏنو.

شروع ۾ ڪميونزم نه پر پنهنجي وطن جي حب مون کي لينن ۽ ٽين انٽرنيشنل ۾ اعتقاد رکڻ تي اڀاريو. پر آهستي آهستي جدوجهد جي وڌڻ ويجهڻ سان گڏ وڌندي وڌندي مون مارڪسزم ۽ لينن ازم جي نظرين کي عملي ڪم سان گڏي چڱي طرح سمجهي ورتو ته "دنيا جي مزدورن، مظلوم قومن ۽ عوام کي صرف سوشلزم ۽ ڪميونزم ئي آزادي ڏياري سگهن ٿيون."

چين وانگر ويٽنام ۾ به ماڻهو ڳالهيون ڪندا آهن ته ڪا اهڙي جادوءَ جي ڳوٿري ٿيندي آهي، جيڪا ڪو ماڻهو لهي وجهي ۽ ان کي کولي ته سندس دل جا سڀ مطلب پورا ٿي ويندا. مون سمجهي ورتو ته ويٽنام جي انقلابين ۽ عوام لاءِ مارڪسزم ۽ لينن ازم جي انقلابي تعليم ۽ وات نه رڳو جادوءَ جي ڳوٿري وانگر آهي، پر انهيءَ سچي پچي سج وانگر آهي، جيڪو آخري فتح حاصل ڪرڻ، سوشلزم ۽ ڪميونزم قائم ڪرڻ لاد اسان جي جدوجهد جو رستو روشن

ٿو ڪري.“

ڪامريڊ لينن جي وفات ڪري دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي ڪانفرنس ملتوي ڪري وري جولاءِ ۱۹۲۴ ۾ رکي ويئي.

انهيءَ ڪانفرنس ۾ مون غلام ملڪن جي حالتن تي هڪ زبردست تقرير ڪئي ۽ پين ملڪن مان آيل انقلابين کي انهيءَ ڳالهه تي ڀيهاريم ته هو به غلام بڻائيندڙ ملڪن ۽ سامراجين خلاف وڙهندڙ مظلوم قومن جي حمايت ڪن. منهنجي ان تقرير جي ڏاڍي ساراهه ٿي ۽ انهيءَ ڪاروائيءَ جو جيڪو رڪارڊ رکيو ويو، ان ۾ منهنجي تقرير به شامل ڪئي ويئي.

انهيءَ ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيندڙ هر ماڻهوءَ جي ذهن ۾ هڪ نئين طاقت ۽ هڪ نئون جذبو پيدا ٿي ويو.

[ڪاجا آندي ڪيچين، وڻڪاران وائي،
سٽي مون سائي، نيڻن نندوهه ٿي!.(شاهه)

اتان آءٌ (سنه ۱۹۲۵) چين روانو ٿي ويس ۽ چين جي ڏاکڻين شهر ڪينٽن پهتس. منهن جو مقصد هو ته چين جي انقلابي طاقتن جي مدد به ڪريان ۽ ان سان گڏو گڏ ويٽنام جي انقلابي طاقتن کي گڏ ڪري مضبوط بڻايان.

هتي پهچڻ کان ڪجهه ڏينهن پوءِ (سنه ۱۹۲۶ ۾) مون ”ويٽنامي نوجوانن جي انقلابي ليگ“ جو پايو وڌو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪي جوان انهيءَ ليگ ۾ شامل ٿيا ٿي، تن کي باقاعدي سياسي تربيت ڏني ٿي ويئي ۽ سندن ڪيترن ئي آزمائشون ۽ امتحان ورتا ٿي ويئي. سندن ڪيترن ئي هو. پروسي جهڙا انقلابي وطن دوست سمجهيا ٿي ويا.

هرهڪ کي سنهن جو لکيل ڪتاب ”انقلابي رستو“ پڙهايو ويندو هو. انهيءَ وچ ۾ مون خود ويتنام اندر انقلابي ليگ جي بنياد وجهڻ جي ضرورت محسوس ڪئي ۽ هڪ ميڙ ۾ پنهنجو اهو خيال ظاهر ڪيم.

مون نوجوانن کان پڇيو ته ”اهان مان ڪير پاڻ کي انهي مقصد لاءِ وقف ڪرڻ لاءِ تيار آهي؟“ سڀني کان پهريون جيڪو هٿ مٿي آيو ٿيو، اهو هو لونگ بينگ جو. لونگ بينگ ان وقت قوهم جوانيءَ ۾ هو. مون سندس اکين ۾ مضبوط ارادي جا شعلا پڙڪندا ڏٺا. سندس چهري مان انقلابي قومي تحريڪ سان بي پناهه پيار ۽ وفاداريءَ جو اڻمٽ جذبو پئي پيو پيو. مون سندس آڇ کي هڪدم قبول ڪيو. اهو جوان فرينچ جهاز تي نوڪري ڪندو هو. ڪيس اتان چڱو پگهار ملندو هو. ان هوندي به اسان جي جماعت ۾ شامل ٿيو. انقلابي جماعت ۾ شامل ٿيڻ لاءِ کيس نوڪريءَ تان هٿ کڻي ڇڏڻو هو. لونگ بينگ انهيءَ ڳالهه لاءِ اڳيئي تيار ويٺو هو. مون ڪيترن ئي ڪچهرين ۾ ڪم ڪرڻ جو طريقو سمجهايو. جيومانس ته ”سڀ کان پهرين ويتنامي عوام کي فرينچ سامراج

جي ظلمن جا سچا پچا داستان ٻڌائي سندن دلين ۾ ڌارين آقائن جي خلاف نفرت جو جذبو تيز کان تيز تر ڪرڻو پوندو. ان ڪانپوءِ ويٽنامي عوام جسي پاڻ ۾ ٻڌي پيدا ڪرڻ جو ڪم ڪيو. سندن دلين ۾ اها ڳالهه ويهاربي ته دشمن کان جند ڇڏائڻ جو فقط هڪڙوئي ڪامياب رستو اهو آهي ته پاڻ ۾ ٻڌي ڪري گڏجي هڪ ٿي وڃون. جيڪڏهن اسين ٻڌي نه ڪنداسين ته دشمن اسان مٿان پنهنجي حاڪميت ۾ قرلت قائم ڪريو وينو هوندو. انهيءَ ڪان پوءِ ننڍين ننڍين ٽولين ۽ سوسائٽين جي وسيلي عوام کي ٻڌيءَ ۽ اتحاد جي ايڪي ۾ مضبوط ڪجي.“ مون کين نصيحت ڪئي ته ”حالتون ٻلي ڪهڙيون به خراب هجن پر توهان خبرداريءَ ۽ رازداريءَ کي ڪڏهن به هٿان نه ڇڏجو. توهان ڪجهه سال ٻاهر رهڻ ڪان پوءِ ويٽنام پيو وڃون. تنهنڪري جاسوس پوليس تنهن جي پنيان هٿ ڌوئي لڳندي. ان ڪري توهان جڏهن به ڪيڏانهن وڃين ته ٻي ڪنهن کي نه وڃج ۽ نه وري هر ڪنهن ماڻهو سان ملڻ لاءِ سنڌس گهر وڃج. پاڻ کي بچائڻ لاءِ پوليس جي اکين ۾ سرمو پيو وجهج.“

هن جوان تمام گهڻو ڪم ڪيو ۽ ساڻس گڏ پيا به ڪيترائي ساٿي شامل ٿيا. هن سڀني لاڳاپي ڪري منهن جو به ڪون ماڻهن سان لاڳاپو ٿيو. هنن جوانن تہ رڳو انقلابي ٽولي جي ساٿين سان منهنجي واقفيت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪراڙي، پر هنن اسان جا ڪيترائي ڇپايل ڪتابڙا، چوپڙيون ۽ رسالا به عوام ۾ ورهايا.

سال ١٩٢٧ جي ڳالهه آهي ته هڪ ڏينهن اسان تي هڪ اوچتي آفت اچي ڪڙڪي، چيني انقلاب جي شروعات ڪندڙ سن يات سين چيني انقلاب جي ڪاميابيءَ لاءِ ٻه اصول لازمي ٺهرايا هئا. پهريون ته دنيا جي پهرين مزدور-هاري حڪومت يعني روسي حڪومت سان گهرا لاڳاپا رکجن ۽ ٻيو ته چين جي انقلابي وطن دوست، يا ڪميونسٽن لاءِ همدرديءَ وارو جذبو رکجي. پر سنڌس مرڻ کان پوءِ سنڌس جاءِ نشين چيانگ ڪائي شيڪ انهن ٻنهي اهم نڪتن کان ڦري، ويو ۽ اسان جي خلاف ظلم ۽ ڏهڪاءَ جو، تمام وسيع چار وچائڻ شروع ڪيائين. ڪيترائي انقلابي وطن دوست چيني مارجي ويا ۽ ڪيترن کي جيلن ۾ بند ڪيو ويو. آءٌ وڏي حرفت، ۽ اٽڪل سان پاڻ کي بچائي نڪري وڃي ١٩٢٨ ڌاري ماسڪو پهتس، جتان جلد ئي بيلجم جي گاديءَ بروسيلز روانو ٿيس. اتي پهچي جائزو ورتم ته سامراجي طاقتن خلاف يورپ ۾ جدوجهد ڪيئن ڪئي پيئي وڃي، انهيءَ سال هڪ ڪانفرنس ۾ منهنجي ملاقات پنڊت نهروءَ جي والد پنڊت موتي لال نهروءَ سان ٿي. ڪانفرنس جي خاتمي کان پوءِ آءٌ فرانس، جرمني، سئزرلينڊ ۽ اٽلي ويس. ١٩٢٨ جي پڇاڙيءَ ۾ ٿائيلينڊ ويس ۽ اتي جي ويٽنامي ماڻهن لاءِ انقلابي تحريڪ جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بنياد وڌو. اتان ١٩٢٩ع جي وچ ڌاري واپس چين موٽي آيس.

۽ تون ٿي مهينن کان پوءِ ويتنام جي انقلابي تحريڪ هڪ سونهري موڙ تي پهتي، ۽ جلد ئي هڪ وڏي جوش ۽ جذبي ڏيارينڌڙ دؤر جي شروعات ٿي ويئي. ٣٠ فيبروري ١٩٣٠ تي ويتنام جي ڪميونسٽ پارٽي، جيڪا ٽن ٽولن ۾ ورهايل هئي، ان کي ملائي هڪ پارٽي ڪيو ويو. انڊو جي مرڪزي ۽ ڏکڻ ويتنام جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جون شاخون، جيڪي اڳ جدا جدا هيون جن جو گهڻو ڪري پاڻ ۾ ڪوبه ڳانڍاپو نه هو، اهي هاڻ هڪ ٿي ويون. ۽ سنڌن دائرو جيئن پوءِ تيئن وسيع کان وسيع تر ٿيندو ويو. مون سڌيءَ طرح مرڪزي جماعت جي اڳواڻي پئي ڪئي. انهن ئي ڏينهن منهن جو شنگهائيءَ ڏانهن وڃڻ جو اتفاق ٿيو. اهو ساڳيو جوان لونگ بينگ به ٽن ڏينهن شنگهائيءَ ۾ هو ۽ اتي جي مزورن کي منظم ڪرڻ جي ڪوشش ۾ رڌل هو. هتي فرينچ حڪومت طرفان هڪ آڪسيجن فيڪٽري کولي ويئي هئي. جنهن ۾ ويتنامي مزور به ڪم ڪندا هئا. لونگ بينگ انهن مزورن کي ترتيب پئي ڏني ۽ کين منظم ڪرڻ لاءِ وڏيون ڪوششون پئي ڪيون. هتي هڪ اهڙي هوٽل هئي جيڪا هئي ته فرينچ حڪومت جي پر ان ۾ ملازمت ڪندڙ گهڻو ڪري ويتنامي هئا. لونگ بينگ انهيءَ هوٽل ۾

بيري جو ڪم ڪندو هو. هي اتي ڪم به ڪندو هو ۽ ويٽنامين جي دلين ۾ آزاديءَ لاءِ قرباني ڏيڻ جو جوش به پيدا ڪائيندو هو. ٿوري ئي وقت اندر سندس محنت ساب پيئي ۽ تحريڪ نهايت تيزيءَ سان وڌڻ ويجهڻ لڳي. انهن ڏينهن ڦيمچو ڪسي تنظيمي اشاعتي ڪمن لاءِ لونگ بينگ جو ساٿي ڪري شنگهائي موڪليو ويو. جڏهن آءٌ شنگهائي پهتس ته مون لونگ بينگ کي چٺي موڪلي پاڻ وٽ گهرايو. مون چٺيءَ ۾ لکيو ته ”آءٌ شيل ڪمپنيءَ جي بيلٽ روم ۾ شام جو تو لاءِ ويٺو هوندس.“ مون چٺيءَ ۾ پنهنجو نالو ڪونه لکيو. هو شام جو مون سان ملڻ آيو. ان وقت سيءُ پئي پيو. لونگ بينگ گرم ڪپڙن سان سجو سٽيو پيو هو. مون کي اُن جي صدري ۽ مٿان هڪڙو وڏو چنل ڪوٽ پيل هو. مٿي تي هڪ چئن سالن جي پراڻي ٽوپي پيل هئي. ٽوپيءَ ۾ سيءُ جو جهلو ڪونه هو. مڙيئي نالي ماتر مٿي تي رکيل هئي. لونگ بينگ منهن جي ڪپڙن ڏانهن نهاري ڏاڍو ڦڪو ٿيو ۽ ڪنڌ ڪٺي هيٺ ڪيائين. مون کيس ڦڪو ٿيندو ڏسي چيو ”پٽ! مون کي ايترو سيءُ لڳيئي ڪونه، چو ته سيءُ مون کان ڊڄندو آهي. تنهنڪري منهن جي ويجهو ئي ڪونه اچي. تون پاڻ کي سيءُ واءُ کان بچائيندو ڪر، چو ته توکي قوم لاءِ تمام گهڻو ڪم ڪرڻو آهي.“

پوءِ اسين ڪم جي ڳالهين کي لڳي وياسين. مون
ڪيس وڏي خبرداريءَ سان هلڻ جي نصيحت ڪئي ۽
چيومانس ته ”اسان کي رات ڏينهن ڪم ڪرڻو آهي.
چاهي اسان جا وسيلا ڪيترا به گهٽ ڇو نه هجن.
اهڙيءَ ريت اسان کي هر حالت ۾ پنهنجي قوم لاءِ
قرباني ڏيڻي آهي ۽ پنهنجي مادر وطن کي غلاميءَ
جي زنجيرن مان ضرور آزاد ڪرائڻو آهي. انهيءَ ڪري
اسان کي پارٽيءَ جي هدايتن تي سختيءَ سان عمل
ڪرڻ گهرجي ۽ ضابطي سان هلڻ کپي. ضابطو تمام
وڏي طاقت آهي، جيڪڏهن انقلابي قومي ڪارڪنن
کي بدانتظامي ڪرڻ جي ڊپ ڏيبي ۽ سندن ذهن ۾
سوچ کي انتظامي پڃري ۾ سوگهو نه رکبو ته سندن
صلاحيتن مان فائدي بدران اٽلو ڇيهي رسڻ جو
امڪان آهي.“

جولاءِ يا آگسٽ ١٩٣٠ ۾ آءٌ ٻيو دفعو شنگهائي
ويس، جتي پارٽيءَ طرفان ميٽنگ رکيل هئي. شنگهائي
چيني جو وڏو شهر آهي. پر اتي جي پوليس
۾ ڪيترائي ويٽنامي پوليس وارا هئا. انهن ۾ سجاڳي
۽ هلچل پيدا ڪرڻ جون ڪيتريون ئي تجويزون
ميٽنگ ۾ ويچار هيٺ آيون. مون انهيءَ موقعي تي
پنهن جي ساٿين کي ٻڌايو ته ”اسان کي نه رڳو عوامي
طاقتن جي اڳواڻي ڪرڻي آهي پر انهيءَ سان گڏوگڏ
ڏارين حڪومت کي لتون هڻي، پنهنجي ملڪ مان هڪالڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻاهر ڪيڍو آهي. تنهنڪري سڀ کان اول قوم پرستيءَ ۽ وطن جي محبت جي جذبن کي اڀارڻ گهرجي ۽ ان کان پوءِ هارين ۽ مزورن جي ٻاٻيءَ جو عالمي نعرو هڻڻ کپي. ان کان پوءِ شنگهائيءَ ۾ رهندڙ ويٽنامي پوليس وارن کي پنهنجي وطن سان محبت ڪرڻ جو احساس ڏيارجي ۽ کين ٻڌائجي ته ”اوهان پنهنجي وطن کان انهيءَ ڪري جدا آهيو، جو ڌارين ملڪن جا سامراجي اوهان جي ملڪ تي قبضو ڪري ويٺا آهن. سندن فائدو انهيءَ ۾ آهي ته اوهان کي پنهنجن ٻارن ٻچن کان ڌار ڪري، اوهان جي وطن ۽ اوهان جي قوم کي پنهنجي مرضيءَ پٺاندڙ لٽين ۽ ڦرين. اهڙي سمجهاڻيءَ وسيلي سندن دلين ۾ وطن جا ۽ قومي محبت جا طاقتور جذبا اڀارڻ گهرجن.“ مون پنهنجن نوجوان سائين کي اها به سمجهاڻي ڏني ته ”پنهنجي گفتگوءَ تورڙي لڪائين ۾ ڏکيا ۽ مونجهاري وارا اکر ڪم نه آڻيو! اهڙا سادا اکر لکو ۽ ڳالهايو جيڪي عوام سمجهي سگهن.“

آءٌ شنگهائيءَ کان موٽي آيس ته لونگ بيٽگ ۽ ٽيمچو گرفتار ٿي ويا ۽ سائن جيل ۾ حد کان وڌيڪ ظلم ۽ تشدد جو ورتاءُ ڪيو ويو. کين ماري ماري بيهوش ڪري ٿي ڇڏيائون ۽ منهنجو فوٽو ڏيکاري کائنس پڇيو ٿي ويو ته ”هن ماڻهو جي باري ۾ اسان کي خبرون ٻڌايو ته ڪٿي آهي ۽ ڇا پيو ڪري؟“

پر هو ڪنهن جي رتو رت ٿــي پيا پر پنهنجي ساٿي يعني سون بابت لفظ به وات سان نه ڪڇيا. آخر سرڪار ۽ پوليس جا غنڊا ٿڪجي پيا ۽ ڪين عمر پر قيد جي سزا ڏيئي ڇڏيائون.

ڪينٿن ۾ رهڻ واري عرصي ۾ ويٽنام جا گهڻيئي جوان آيا، جن جي دلين ۾ وطن جــي آزاديءَ جي جدوجهد جا مچ پئي پريا. مــون هتي هڪڙو ڳجهو انقلابي قومي تعليمي اسڪول کوليو، جنهن ۾ انهن جوانن کي انقلابي قومي ڪم ڪرڻ جي سکيا ڏيندو هوس. آءٌ انهن جوانن جي ذهنن ۾ دشمن جي خلاف بارود جو وڏو ذخيرو پري ڇڏيندو هوس. جڏهن اهــي جوان موٽي وطن واپس ويندا هئا ته اهو بارود سندن دماغ مان نڪاءُ ڏيئي ڦاٽي پوندو هو ۽ دشمن جــيءَ چوڌرف باه جا آلا ٻنجي پکڙجي ويندو هو. اسين هڪ ٻئي پاسي اهو ڪم ڪندا هئاسين تــه ٻئي پاســي انقلابي تحريڪ جــون پاڙون ڏينهون ڏينهن وڌيڪ مضبوط ٿينديون پئي ويون. اسان کي ڪينٿن مـــان باقاعدي ڀرپور مدد پئي پهتي. تن ڏينهن ويٽنام جي هڪ عوامي شاعر هڪ نظم چئي هئي، جيڪا ٿوريئي عرصي ۾ عوام جي دلين ۾ گهر ڪري ويئي. نظم مان ان وقت جي ويٽناميين جي ذهني رفتار جو چڱو اندازو لڳائي سگهجي ٿو. نظم ۾ چيل هو:

”رات ايتري ڊگهي ۽ اونداهي ڇو آهي؟

پرهه الائجي ڪڏهن ڦٽنديءَ؟

ڏيئن جون لاٽون لرزش ۾ آهن،
ڪتن جي ڀونڪڻ جو خوفناڪ آواز ڏيڇاري
پيو، معصوم ٻار دپ کان مائرن جي ڇاتين کي
چنبڙيا پيا آهن.

لوڪ گيتن جي ڌنن جو آواز جهيڻو ٿيندو پيو
وڃي. منهنجا ٻاڙيسري جاڳي اٿيا آهن.

ڪاش! اهي اسان جي پڙهيل طبقي جي ماڻهن کي
به ڏونڌاڙي اٿارين!

ان وقت ٿائيليند ۾ اٽڪل ٢٠ هزار ويٽنامي رهندا
هئا. هنن جي هتي رهائش تمام پراڻي ليکي ويندي
هئي. هنن جو وڏو حصو ٻڌمت کي مڃيندڙ هو ، ۽
ڪيترا ڪيٿولڪ مذهب جا مڃيندڙ به هئا. سڀني کي
پنهن جي وطن سان محبت هئي ۽ وطن جي محبت
جو جذبو سندن رون رون ۾ سمايل هو . منجهانئن
ڪيترن اڳي آزاديءَ جي اڳوڻي انقلابي تحريڪ
۾ حصو ورتو هو ۽ پنهن جي وطن جي آزاديءَ خاطر
گهڻو ڪجهه قربان ڪيو هئائون.

حقيقت ۾ اهي ماڻهو جيڪي پنهن جي وطن مان
لڏي هتي آيا هئا، تنهن جو خاص سبب هيءُ هو ته
جنهن انقلابي تحريڪ ” اوپر ڏانهن هلو تحريڪ “ ۾
هنن حصو ورتو هو، اها ڪامياب ڪانه ٿي ۽ منجهانئن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيترا ماڻهو اچا تائين هڪ بورڊنگ ۾ رهندا هئا. سنڌ هلت چلت مان معلوم ٿي ٿيو ته هنن ٿائيلينڊ کي اچا تائين پنهنجو وطن تسليم ڪرڻ بجاءِ پناهه جي جاءِ سمجهيو ٿي. هو ناڪامياب ٿيڻ سبب مايوس هئا، ۽ سنڌ دليون لٽل هيون. هنن پاڻ ۾ ٻيهر همت پيدا ڪرڻ جي ڪا به ڪوشش ڪانه ڪئي. سون سوچيو ته هنن ٽڙيل پکڙيل ۽ مايوس ماڻهن کي هڪ هنڌ گڏ ڪري وري سنڌ دلين ۾ نئين سر ڪو همت جو جذبو جاڳائجي. ڇو جو هو اڳي به وطن خاطر وڙهي چڪا هئا ۽ آزاديءَ جي هن نئين تحريڪ ۾ اهي ماڻهو تمام وڏو ڪم ڏيئي سگهيا. سون انهيءَ مقصد سان تحريڪ جي ڪن نوجوانن کي ١٩٢٥ ۾ ٿائيلينڊ موڪليو ته جيئن هو اتي وڃي شڪست کاڌل ويٽنامين کي ٻيهر جوش ڏياري، هڪ پليٽ فارم تي گڏ ڪن ۽ سنڌ دلين ۾ وطن جي محبت جي ستل جذبن کي جنجهوڙي سجاڳ ڪن. هنن اتي وڃي ”هڪ ٻئي جي مدد ڪرڻ“ وارين سوسائٽين جي بنياد تي منجهن اتحاد پيدا ڪيو. انهن سوسائٽين جا ميمبر جيڪي ٿورو گهڻو ڪمائيندا هئا، سو سڀ پاڻ ۾ هڪ گهر جي ڀاتين وانگر ورهائي وني کائيندا هئا.

روزگار وارن ميمبر کي پرگهو اهار رقم موٽائي ڏني ويندي هئي، جنهن مان سنڌن گهرجون پوريون ٿين ۽ باقي بچت، ٿيل پئسا انقلابي مقصد لاءِ خرچ ڪيا ويندا

هئا. اهي ئي سوسائٽيون اڳتي هلي تحريڪ جي انقلابي ڪم جو بنيادي پٿر ثابت ٿيون.

انهيءَ عرصي ۾ ”چيانگ ڪائي شيڪ“ پنهنجي بدمعاشيءَ وارين حرڪتن کي انتها تي پهچائي ڇڏيو. پر پوءِ به هڪ انقلابي تحريڪ جي ساٿين جو هڪبئي سان لاڳاپو ٽوڙي نه سگهيو. ويٽنام ۾ رهندڙ ساٿين تي ٿيندڙ ظلمن کان آءٌ چڱي ريت واقف هوس ۽ سندن آمدنيءَ جي انگن اکرن کان به باخبر هوس. انهيءَ ڪري جڏهن به ڪي ماڻهو مون وٽ آيا ٿي ۽ مون کين تحريڪ جي باري ۾ پنهنجي ڄاڻ کان واقف ڪيو ٿي ته هو حيران ٿي ٿي ويا.

تن ڏينهن ويٽنام جي معاشي حالت تمام خراب هئي. اتي جي عوام کي به وڏيڪ بدترين زندگي پئي گذارڻي پوندي هئي. ڪتي سان پيٽ مون ڄاڻي ٻجهي ڏني آهي. ڇاڪاڻ ته اتي جو گورنر جنرل ”ميرين“ پنهنجي ڪتن جي خوراڪ تي جيترا پئسا خرچ ڪندو هو. ويٽنامي هاري سڄي سال ۾ پنهنجي ڪٽنب تي انجي ٽين پتيءَ جيترا پئسا به خرچ ڪري نه ٿي سگهيو. ويٽنامي هاري سڄو سال رت ست ڏيئي، سارين جي جيڪا آبادي ڪندا هئا، انهيءَ پيداوار جا ٽي حصا فرينچ آفيسر ڪٽي ويندا هئا. اهي حقيقتون ايترو ته ڏکوئيندڙ هونديون هيون، جو هرهڪ جي اکين مان رت جا ڳوڙها وهي ايندا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءٌ سوچيندو، هوس ته فقط ڏک ۽ ارمان ڪرڻ سان ظلم ۽ ڦرلٽ جو خاتمو ٿيڻو ئي نه آهي. ظلمن جو پڌي. جيڪو رت اکين ۾ تري اچي ٿو، اهو جيسين مظلوم جي سچي جسم ۾ ٻوڙي سندس غيرت جي رت کي ٿهڪائي ظالم کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪنهن کهاڙيءَ تلوار يا بندوق کڻڻ لاءِ تيار نه ٿو ڪري، تيستائين اهو کهڙي ڪم جو؟

[آيل اُن نه وسهان، هنجون جي هارين،
آڏيو آب اکين ۾ ڏيهه ڪي ڏيکارين،
سچڻ سي سارين نڪي رون نڪي چون ڪي!] (شاه)

ٿورن ئي ڏينهن کان پوءِ مون کي تحريڪ کي وڌيڪ ڪامياب ڪرڻ لاءِ روپوش ٿيڻو پيو. هاڻي ڪنهن کي به اها خبر ڪانه هئي ته آءٌ ڪٿي پيو رهان. فقط ٽن چئن ساٿين کي سڌ هئي. ماڻهن جي دلين منهنجي باري ۾ ڪيترون غلط فهميون پيدا ٿي ويون. انڪري منهنجي ساٿين کي منهنجي خلاف ڪيترن ئي ڪوڙن افواهن کي منهن ڏيڻو پيو. آءٌ ڪجهه وقت ڪانپوءِ ٿائيلينڊ ويس، پر اتي مون پنهنجو نالو بدلائي ڇڏيو. هتي جا ڪارڪن مون کي ڏسي حيران ٿي ويا. انهن ڪارڪنن مان هرهڪ سان منهنجي پرپٽ سڃاڻپ هئي. هو سوچڻ لڳا ته ”هي ماڻهو ڪير آهي ۽ ڪٿان آيو آهي؟“ هو منهنجي هرهڪ ڪم کي چڱي طرح

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جاچي جوچي ڏسندا رهيا. منهنجي ڪم ڪرڻ جو
طريقو ڏسي حيران ٿي ويندا هئا. آءٌ ”منچڻ“ ۾ ٻه
هفتو ڪن رهيس. هتي جيتوڻيڪ ويٺامي گهٽ هئا، پر
تنهن هوندي به مون ساڻن لاڳاپو پيدا ڪيو ۽ کين
تنظيم جو احساس ڏياريو. چيو ته منظم طريقي ڪم
ڪرڻ سان لڏرا سائي سوين ڇڙوڇڙ سائين کان وڌيڪ
ڪم ڪري سگهن ٿا. جلدئي هناڻ جي جاسوس پوليس
منهنجي پويان هٿ ڌوئي لڳي. مون کي پوليس جي
چالاڪين ۽ اٽڪلن جي اڳيئي خبر هئي، ان ڪري
مون کين ڪٿي به پير ڪوڙڻ نه ڏنا ۽ پنهنجو ڪم وڏي
هوشياريءَ ۽ خبرداريءَ سان ڪندو رهيس. جلد ئي
آءٌ ”اوڊن“ پهتس ۽ اتي به ڏهاڪو ڏينهن ڪم ڪيم.
”منچڻ“ کان ”اوڊن“ تائين سمورو رستو ٻيلن ۽ جهنگلن
مان گذرڻو پيو. ڪٿي ته ٻيلا اهڙا گهاٽا ۽ گهٽيل
هئا جو رستو ئي هٿ نٿي آيو. گرمي به تمام گهڻي
هئي. اسين ڪيترا ڏينهن ڪچن رستن ۽ ٽڪرين جي
لاهين ۽ چاڙهين تان هلندا پئي وياسين. اسان سڀني
جي ڪلهن تي پنهنجي مختصر ضرورتن جو سامان هو.
تحريڪ جي ماڻهن ڪيترا ڀيرا مون کي چيو ته ”اوهان
پنهنجو سامان اسان کي ڏيو ته اسين کڻي ٿا هلون.“
پر مون کين چيو ته ”اها به فضيلت آهي ته اوهان
منهنجو سامان کڻي هلو ۽ نوابن وانگر آرام سان
هٿين خالي ٻانهون لوڏيندو هلان.“ مون کين سمجهايو

تہ ”ليڊرن واري معتبري ۽ نٺناهن انقلابي قومي شخصيت جي واڌاري ۽ اڏاوت لاءِ قاتل زهر آهي.“ انهيءَ سمجهاڻي جي باوجود بہ هنن ڪجهہ پنڌ ڪرڻ کان پوءِ وري بہ مون تي زور آندو. هاڻ مون ڪين وڌيڪ چٽائيءَ سان سمجهايو تہ ”هڪ ليڊر ۽ اڳواڻي ڪندڙ کي ٻين عام ساٿين کان وڌيڪ محنت ۽ وڌيڪ تيزيءَ سان، گهڻي کان گهڻو ڪم ڪرڻ گهرجي. اها ڪهڙي ليڊري ۽ اڳواڻي ٿيندي جا ساٿيءَ کي اٽلو سست ۽ ڪمچور بڻائي. انهيءَ ڪري مون بہ ايترو ٿي بار کنيو آهي، جيترو اسان جي قافلي جي هرهڪ ساٿيءَ جي ڪلهن تي آهي.“

مون اهو بار ايستائين پنهنجي ڪلهن تان نہ لاٿو، جيستائين منزل کي وڃي پهتاسون. اتفاق سان سفر ڪندي منهنجي طبيعت خراب ٿي پيئي پر پوءِ بہ آءٌ پنهنجو سامان پاڻ کڻيو پئي هليس، اوڀن، ٿائيليند جي اتر اوڀر طرف ملڪ جي پوري وچ تي آهي. ان وقت اوڀن ويٽنام جي آزاديءَ واري تحريڪ جو مرڪز هو. جيتوڻيڪ ٻين علائقن ۾ بہ ڪيترائي ويٽنامي آباد هئا، پر مون پهرين اوڀن وڃڻ مناسب سمجهيو. ڪجهہ نوجوان انقلابي قومي ڪارڪن جيڪي ويٽنام مان ٿورو عرصو اڳ هتي آيا هئا، تن پنهنجي هتي رهندڙ پاڙن کي آزاديءَ واري انقلابي تحريڪ جي ڪم کان واقف ڪري ڇڏيو هو. انهن نوجوانن ۾ ڪم ڪرڻ جو جذبو ڏٺو هو پر اڃا

تائين تحريڪ جي مزاج ۽ ان جي ڪم ڪرڻ جي ڍنگ ۽ طريقي بابت ڪابہ چاڻ حاصل ڪري نہ سگهيا هئا. تنهنڪري ڪين ڪجهہ مشڪلاتون آڏيون آيون. هتي پرديس ۾ رهندڙ پراڻن ويٽناميين بہ اچا تائين هن ملڪ جي ٿائي ٻولي تہ سکي هئي. جو سمجهيائون تي تہ پراڻي ٻولي سکڻ جو ڪهڙو لاچار؟ انهيءَ جو ڪارڻ هيءُ هو تہ هو پاڻ کي اچا تائين مهاجر ۽ پناهگير سمجهندا ٿي رهيا. انهيءَ ڪري هن ديس جي ٻولي سکڻ ڏانهن ڪوبہ ڌيان ڪونہ ڏنائون. انهيءَ بيرخائي جو هڪڙو سبب هي بہ هو جو هنن کي تحريڪ جي عالمي اهميت جي ڪابہ چاڻ ڪانہ هئي. انهيءَ زبردست ڪوت کي محسوس ڪري مون دنيا جي پورهيتن جي وڏي ڏينهن، پهرين مئي تي پهريون ڀيرو تقرير ۾ سندن ڌيان انهيءَ ڳالهہ ڏانهن ڇڪايو تہ ”انقلاب رڳو ويٽنام ۾ آڻڻو ناهي، بلڪ سڄي دنيا ۾ آڻڻو آهي. اڪيلو ويٽنامي انقلاب ڪٿي ڪامياب بہ ٿيو تہ بہ دنيا جا بدمعاش سامراج سڀ يڪ صلاح ٿي ان کي تباهہ ڪري ڇڏيندا. ان لاءِ سڄي دنيا جي عوام کي پنهن جي پنهن جي ملڪ ۾ بہ تحريڪ هلائڻي آهي تہ هڪٻئي سان صلاح مصلحت ۾ مدد بہ ڪرڻي آهي. هڪٻئي جي ويجهو اچڻو آهي ۽ هڪ ٿيڻو آهي.“ مون کين ٿائي زبان سکڻ، اتان جي تهذيب ۽ تمدن جي صحيح ڄاڻ حاصل ڪرڻ ۽ ٿائي قوم جي رسمن رواجن کي عزت ۽ اهميت جي نگاهہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سان ڏسڻ جي نصيحت ڪئي ۽ سمجهايو مان تہ انهن جي خود ويٽنامي انقلاب لاءِ ڪيتري اهميت آهي. چيو مانس تہ اِتين ڪرڻ سان، ٿي ٿائي ماڻهن جون همدرديون ۽ دليون فتح ڪري سگهجن ٿيون ۽ ويٽنام جي آزاديءَ واري تحريڪ ۾ لين ساٿي ۽ همدرد بڻائڻ سان گڏوگڏ سڄي دنيا ۾ انقلاب آڻڻ لاءِ راهہ پڻ تيار ڪري سگهجي ٿي. مون سوسائٽيءَ طرفان ڇپجندڙ رسالي ”دونگ تنہ“ (اتحاد) جو نالو بدلائي ”ٿنہ“ (محبت) رکيو. مون انهيءَ ڳالهہ تي وڌيڪ زور ڏنو تہ رسالي ۾ سمورا ليک نهايت سادي زبان ۾ ۽ عام ماڻهن جي سمجهہ لائق هجڻ ۽ ڪوبہ ليک، مضمون يا افسانو اجايو ڊگهو ۽ ڳالهہ وارو نہ هجي، تہ جيئن ٿوري خرچ سان گهٽي ۾ گهٽا پرچا شايع ڪري سگهجن. انهيءَ کان سواءِ سوسائٽيءَ ٿوري پڙهندڙن جي دائري وڌائڻ ڏانهن بہ خاص ڌيان ڏيڻ گهرجي. مون پنهنجن ساٿين کي چيو تہ هو تائيليند حڪومت کان اسڪول کولرائڻ جي ڪوشش ڪن ۽ انهن اسڪولن ۾ ويٽنامي ٻارن کي مفت تعليم ڏجي. اهڙن اسڪولن ۾ خاص ڪري قومي غيرت ۽ آزاديءَ جي تعليم ڏني وڃي، تہ جيئن تعليم حاصل ڪري نڪرڻ کان پوءِ اهي شاگرد تہين ذهن ۽ سوچ سان پنهن جي قومي ۽ وطني ڀلائيءَ جي راهہ ۾ شخصي ڪردار ادا ڪري سگهن. مون پنهنجي لاءِ ڪسن جي ورچ جو خاڪو تيار ڪيو، جنهن ۾ چاڙايم

تہ مون کي روزانو ڪجھڙي ڪجھڙي وقت تي ڪجھڙا ڪجھڙا ڪم ڪرڻ گھرجن. پوءِ آءٌ وقت تي ڪم ڪندو هوس ۽ مقرر وقت تي ٿائي ٻولي پڻ سکندو هوس. مون فيصلو ڪيو تہ مون کي روزانو ٿائي ٻوليءَ جا ھيترا لفظ ياد ڪرڻا آھن. شام جي وقت سياسي ۽ تحريڪي مسئلن ۽ خيالن جي ڏي وٺ ڪندو هوس. مون سڄي ڏينھن جي رٿيل ۽ ورچيل ڪمن تي پوري ذميواريءَ سان ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. تن ڏينھن سوسائٽي غيرآباد زمينن کي آباد ڪرڻ ۽ فصلن پوکائڻ جي مهم هلائي رهي هئي. مون بہ پنھنجي ساٿين سان گڏجي زمين کي هر ڏنا، کاٺيون کنيون ۽ وڻ پوکيا.

مهيني کن کان پوءِ اسڪول جي اڏاوت جو ڪم شروع ٿيو. ٿائيليند حڪومت اسڪولن کولڻ جي موڪل ڏني ۽ آءٌ بہ ٻين ساٿين سان گڏجي انهي ڪم ۾ جنبي ويس. پھرين پھرين آءٌ سرن جون بہ چليون کڻندو هوس، هر هڪ چلي ۾ ڏهہ ڏهہ سرون هونديون هيون. پر پوءِ مون وڏائي وڏائي اهڙي پتدر هن ڏٺين آنديون. هر روز ويھہ چڪر ڪندو هوس. جڏهن هڪ ڦيرو سرن جو چڙهي ايندو هوس تہ پٺ تي چاڪ سان لکندو ويندو هوس. جڏهن ويھہ انگ پورا ٿيندا هئا، تڏهن ڪم ختم ڪندو هوس. مون ڪڏهن بہ پنھن جي ڪم ۾ گھٽتائي نہ هئي ۽ ڪڏهن بہ پنھنجو مقرر ڪم گھٽ يا وڌ نہ ڪيو. پوءِ پروگرام موجب وهنجي وري پيو

ڪم ڪندو هوس.

اوڊن ۾ هيءُ پهريون ويٽنامي اسڪول کوليو ويو هو ۽ ماستر به حڪومت طرفان مقرر ڪيا ويا هئا. اسان کي ڏسي ساڪون ۽ ناڪون جي عوام به پنهن جي پنهن جي ڳوٺ ۾ مدرسا کوليا. صبح جو اسڪول جا ٻار ٿائيليند جي ٻولي پڙهندا هئا ۽ ٻنپهرن کان پوءِ کين ويٽنامي ٻولي، ويٽنامي تهذيب ۽ ثقافت پڙهايا ويندا هئا. ويٽنامي ٻولي پڙهائيندڙ ماستر کي اسان جي سوسائٽي پگهار ڏيندي هئي. شام جو انهن اسڪولن کي لائبريري ۾ وندر گاهه طور ڪم آندو ويندو هو. هر روز شام جو ڳوٺ ۽ پير پاسي جا ماڻهو اتي اچي رسالا ۽ اخبارون پڙهندا هئا ۽ پاڻ ۾ خيالن جي ڏي وٺ ڪندا هئا. اهڙيءَ طرح ماڻهو روزانو پنهنجين دلين ۾ نوان خيال، نئون جوش ۽ جذبو پاڻ سان کڻي گهر روانا ٿيندا هئا. انهن مثالي اسڪولن جو ماڻهن تي ڏاڍو سٺو اثر ٿيو ۽ اوڊن جي پسگردائيءَ جا ٿائي ماڻهو به تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ اچڻ لڳا.

مون سان گڏ ٻين ڏهن ماڻهن به ٿائي ٻولي سکڻ شروع ڪئي. آءٌ ٽن مهينن جي ڪوشش کان پوءِ چڱيءَ طرح ٿائي ٻولي پڙهڻ لڳس. منهنجا ٻيا ڏهه هم سبق ساٿي ايترو جلدي ٻولي سکي نه سگهيا. شايد سندن جوش ۽ جذبو ڪجهه ٿڌو هو.

آءٌ ڪتاب پڙهندو به هوس ۽ انهن جو ترجمو به

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندو هوس. مون تن ڏينهن ”انسان جي ڏاڪي بہ ڏاڪي وڌڻ جي تاريخ“ ۽ ”ڪميونزم جي انوب“ ڪتابن جو ترجمو ڪيو. مون پنهنجو پاڻ سان فيصلو ڪيو تہ چا بہ پوي پر هيترا صفحا روزانو ترجمو ڪندس. مون پنهنجو ڪوبہ ڪم ڪڏهن بہ اڌ ۾ نہ ڇڏيو. ڪڏهن ڪڏهن ماڻهن سان ڪچهري ڪندي گهڻو وقت گذري ويندو هوم پر پوءِ بہ انهيءَ وقت لاءِ مقرر ڪيل ڪم آرام ڦٽائي بہ پورو ڪري ڇڏيندو هوس. مون پنهنجي حياتيءَ جي وقت جي جيڪا ورڇ ڪئي هئي، تنهن ۾ ڪڏهن بہ رنڊڪ وجهڻ نہ ڏنيم، چاڪاڻ تہ آءٌ پنهنجي سمجهہ ۽ سوچ وسيلي انهيءَ راءِ تي پهتو آهيان تہ اصول هميشه تڏهن فائدي مند ٿيندا آهن جڏهن انهن تي عمل ڪجي. عام ماڻهن کي اهي اصول سمجهائي دل ۾ ويهاري فقط عمل ذريعي ڪري سگهبا ۽ نہ ڳالهين ڪرڻ سان. مون ٿائيليند ۾ رهندڙ ويٽنا کي سمجهايو تہ ”ٿائيليند جي اصلي رهاڪن سان دوستيءَ جا ناتا مضبوط ڪريو. ڪين پنهنجو دوست ۽ همدرد ڄاڻو.“ مون کين اها ڳالهہ بہ سمجهائي تہ ”ويٽنام هڪ غلام ملڪ آهي، جو هڪ ظلم ۽ جابر حڪومت جي هٿ هيٺ آهن. ٿائيليند جي حالت هوبهو ويٽنام جهڙي آهي. ويٽنام تي فرينچ سامراجي حڪومت زوريءَ قبضو ڪريو ويٺي آهي، ۽ ٿائيليند وري ڪيترن اهڙن ظالم فوجي ۽ اقتصادي معاهدن جي زنجيرن ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"جڪڙيل آهي، جن ٿائيليند جي آزاديءَ کي ختم ڪري، ڇڏيو آهي. پاڻ فرينچن سان آزادي جي جنگ پيا لڙون ۽ ٿائيليند جا ماڻهو به فرينچن سان نفرت ڪن ٿا. انهيءَ ڪان سواءِ ٿائيليند ۽ ويٽنام ٻئي پاڙيسري ملڪ آهن. انهيءَ ڪري ڪڏهن نه ڪڏهن - نيٺ ٿائي ماڻهن جي دلين ۾ ويٽناميين جي هن آزاديءَ واري جذبي لاءِ همدردي ۽ محبت جا احساس جنم وٺندا ۽ ڪو وقت اهو به ايندو جو هو به اسان وانگر آزاديءَ حاصل ڪرڻ لاءِ سر ڌڙ جي بازي لڳائي بهادرانه نموني لڙڻ شروع ڪندا."

اسان جو انقلابي ڪم هليو پئي، ٻيئي ماڻهو ساڳئي جذبي ۽ جوش سان بلڪ آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪري لڳا پيا هئا. ٿائيليند ۾ ماڻهن هر هنڌ ڪوآپريٽو سوسائٽيون ٺاهيون، جن ۾ اوڊن جي سوسائٽي سين ڪان وڏي هئي. ان جي ميمبرن ۾ اهڙا ويٽنامي ٻه شامل هئا، جي وڏا واپاري ۽ سرمائيدار هئا ۽ ٻيئي هڪ جهڙي حياتي گذاريندا هئا. منجهن امير ۽ غريب جو ڪو به فرق ڪونه هو. هو جيڪي ڪجهه ڪمائيندا هئا، اهو سڀ سوسائٽي کي ڏيندا هئا ۽ سوسائٽي سين ميمبرن جي کاڌي خوراڪ جو خرچ ڪڍي باقي پئسا تحريڪ جي ڪمن تي خرچ ڪندي هئي. اسين مهينا جا مهينا چانورن ۽ ٽماٽن تي گذاريندا هئاسين. ڪڏهن ڪڏهن ته اسان کي اهي ٽماٽا به نصيب ڪونه ٿيندا هئا. فقط

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چانورن جي پٽ مٿان لوڻ ٻرڪي ڪاڻيندا هئاسين.
جيڪڏهن ڪنهن وقت پاڇي جي لاءِ دل چوندي هئي
ته ان لاءِ پهرين سوسائٽيءَ جي عام ميڙ ۾ باقاعدي
موڪل وٺبي هئي. اسان ۾ ڪيترا اهڙا ماڻهو به هئا
جن اڳي پنهنجي حياتي عيش سان گذاري هئي ۽
سندن ڪمائي پنهن جي عيش کان گهٽ ڪي وڌيڪ
هئي. پر هاڻ وطن جي آزاديءَ خاطر ۽ پنهنجي حياتيءَ
جي مقصد ماڻڻ لاءِ سيني ماڻهن گڏجي ڏکن ۽ تڪليفن
جي حياتي پئي گذاري. هر ڪنهن ماڻهوءَ جي دل ۾
اهو احساس پيدا ٿي چڪو هو ته اسان جي ڪمائي
تي ئي وطن جي آزاديءَ جو دارو مدار آهي. سندن
اڪيون انقلاب ۾ ڪتل هيون. هو سمجهي ويا هئا ته
سواءِ ڪنهن چڱي ۽ اعليٰ مقصد جي انسان جي زندگي
ڪهڙي ڪم جي؟ انسان کي پنهن جو اعليٰ مقصد هر
چيز کان پيارو هئڻ گهرجي. ماڻهوءَ جي ماڻهپي جي
سچائپ جي سڀ کان وڏي ڪسوٽي اها آهي ته هن
پنهنجي زندگيءَ جو ڪهڙو مقصد ٺهرايو آهي جيڪڏهن
ڪنهن پاڻ کي رڳو دولت گڏ ڪرڻ، عيش عشرت
ڪرڻ پوين لاءِ جائداد ڇڏڻ، ڪوڙو نالو. نيڪي
ڪرڻ لاءِ وقف ڪيو آهي ته پوءِ اهو ڪهڙو به تونگر
ٿي وڃي پر چئبو ته سچو، سڪٺو ۽ نيچ آهي. شروعات
۾ انهن سوسائٽين ۾ اهي ويڻتامي شامل هوا، جيڪي
اسان خاص انقلاب لاءِ ٿائيلينڊ موڪليا هئا ته اتي

وچي انقلابي ڪم ڪن. انهن ويتنامين سان. ڪيترن ٿائي عورتن سان شاديون ڪيون، جنهن ڪري انهن سوسائٽين جو ڏاڍو سٺو اثر ٿيو. سوسائٽي جي ميمبرن جي پاڻ ۾ محبت ڏسي هرڪو ڏندين آڱريون ڏيندو هو ۽ دل ۾ ساراهيندو هو. اسان پنهنجي عملن، گڏيل قربانين ۽ پائيچاريءَ سان اهڙا مثال قائم ڪيا، جن اسان لاءِ اڳتي ڪم ڪرڻ جون وڏيڪ صاف راهون کولي ڇڏيون.

آءٌ هڪ طرف پنهنجي سائين سان گڏجي ڪم ڪندو هوس ته ٻئي پاسي تحريڪ جي ڪيترين ئي ڳالهين کي پيو سوچيندو هوس. مون کي وڏو فڪر اهو هوندو هو ته ماڻهن ۾ ڪهڙي نموني انقلابي قومي نظريي جي تعليم پکيڙجي.

ڪيترا ساٿي جن مون سان گڏجي ڪم ڪيو هو، سي منهن جي لاءِ هانگ ڪانگ مان ڪيترا سگريٽن جا دٻا سوکڙي ڪري موڪليندا هئا. انهن ۾ پيلنو هائي“- ”نيري جهرڪي“ ۽ ”مارڪ“ سگريٽ مون کي ڏاڍا وڻندا هئا. پر آءٌ اهي سگريٽ پنهنجي ساٿين ۾ ورهائي ڇڏيندو هوس.

اودن ڪان پوءِ آءٌ سائيگان ويس. هتي ويتنامي چڱي تعداد ۾ موجود هئا. هنن منهنجي اچڻ کان اڳيئي اتي سوسائٽيون ۽ اسڪول کوليا هئا. پر اهي اچا سياسي طرح گهٽو پٺتي پيل هئا ۽ مذهبي طور

پراڻو خيالن جا هئا. منجهن انقلاب جو ٻج اڃا پوري طرح نه ڇٽيو هو. انهن ويٽناميں وڏو حصو ”ڪيٿولڪ“ مذهب جو هو. ڪي وري ٻڌ ڌرم جا پوئلڳ هئا، جيڪي تيرهين صديءَ جي وطن دوست سورمي تران کي قومي هيرو ڪري مڃيندا هئا. جنهن ٻه ڀيرا حملو ڪندڙ منگولن کي ويٽنام مان ڀڄائي ڪڍيو هو. هو باقاعدي سندس پوڄا ڪندا هئا. مون سائيگان وارن ڪارڪنن تي منجهنت ۽ اوبن وارن ساٿين کان وڌيڪ ڌيان ڏنو. هتي، مون هڪڙو نئون تجربو ڪيو. مون اتي اهڙا ٻه ٽي ڊراما ۽ ناٽڪ ڪرايا، جن ۾ ويٽنام جي تاريخ کي نهايت اثرائتي نموني پيش ڪيم. انهن ڊرامن جا گانا مون پاڻ لکيا. منهنجو اهو تجربو منهنجي اميدن کان وڌيڪ ڪامياب ٿيو ۽ ماڻهن کي اهي ڊراما ڏاڍا وڻيا.

مون هتي سوسائٽيءَ جي ڪم ڪندڙن کي صلاح ڏني ته هو هڪڙو دوائن جو دڪان کولين. ۽ اهو ڪم ڪنهن اهڙي ماڻهوءَ جي حوالي ڪن، جيڪو دوائن جي ڄاڻ رکندو هجي ۽ ميمبرن جو علاج وغيره ڪري سگهي.

هتان جا ڪيترائي ويٽنامي تران جا پوڄاري هئا. انهيءَ طرح مون سندن دلين ۾ گهر ڪرڻ لاءِ تران جي شان ۾ هڪڙي نظم لکي جنهن ۾ تران جي حب الوطنيءَ جي ساراهه هن ريت ڪيم:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”تران سوريءِ ڏينھن ھانگ جي سيڙ ۾ بادشاه اڳيان قسم کنيو!

”آءٌ قسم ٿو کڻان تہ:

”جڏھن بہ دشمن اسان جي علائقي ڏانھن پير وڌايو،

”۽ اسان تي حملو ڪيو،

”تڏھن آءٌ پنھنجي اباڻن ڪڪن ۽ پنھنجن مارؤئڙن

”تان سر ڏيندس.

”جيستائين ھڪڙو بہ ويٽنامي جيئرو ھوندو.

”جيستائين ويٽنام اسان جو ۽ رڳو اسان ويٽناميين جو رھندو.“

نظم جون اھي سٽرون ماڻھن کي ڏاڍيون وڻيون ۽ ناءِ وانگر آسپاس پکڙجي ويون. تران ھتي جي رھاڪن جو ھيرو ھو، تنھنڪري ماڻھن ھن جي پيروي ڪرڻ پنھنجو مذھبي فرض ٿي ليکيو. اھڙيءَ ريت ماڻھو ميڙا ڪري اچي اسان جي جھنڊي ھيٺان گڏ ٿيا.

ان کان پوءِ آءٌ سائيگان ويس. اتي مون کي خبر پئي تہ مڪراھان ڳوٺ ۾ حالتون نھايت خراب آھن، ۽ اتي وڏيءَ ڏيان ڏيڻ ڪم ڪرڻ جي ضرورت آھي. مون ٻن نوجوانن ”تائو ۽ ”تو“ کي اتي وڃي جانچ ڪرڻ لاءِ روانو ڪيو. تائو ڪجھہ ڏينھن کان پوءِ موٽي آيو، ۽ نھايت ئي مايوس ھو. ھن مون کي ٻڌايو تہ آءٌ پيڙيءَ ۾ چڙھي مڪراھان پھتس، جتي ويٽناميين جا ڪل ٽيھارو گھر آھن ۽ ھڪڙو مندر آھي؛ جتي

تران جي ٻوڇا ٿيندي آهي. اتي جا گهڻا رهاڪو مهاڻا آهن. مڇيائن کي چانور وٺندا آهن، ڪي قاصائي آهن، ڪي واڍا آهن. منجهن ٥-٦ قوم جوان ۽ ٥-٦ ننڍيءَ عمر جون ملوڪ ڇوڪريون آهن. اتي غربت تمام گهڻي آهي، ماڻهو اڌ بک ۾ اڌ ڍؤ ڪري پيا وقت گذارين. رڳو ٻه گهر ماني مڇيءَ وارا آهن."

اهي ڳالهيون ٻڌائي تائو نااميدي وچان ڪنڌ لوڏيندي چيو "انهن ماڻهن وٽ انقلاب جو نالو وٺڻ ئي ڏاڍو ڏکيو ڪم آهي. ظالمن جهيڙي ڪرڻ ۾ پنهنجو مٿ پاڻ آهن. ڪم ڪار ڪان وانديون ٿي اهاني ٻهاني سڄو ڏينهن ور ڪجهه پيون وڙهن. ماڻهو شراب ۽ جوا جا ڪوڙيا آهن. نوجوان ڪوبه ڪم ڪونه ڪن. يا ته مندر ۾ ويٺا هوندا آهن، يا سڄو ڏينهن جوا پيا ڪندا آهن. اهڙي هنڌ انقلابي تحريڪ کي زور وٺائڻ جو ڪوبه آسرو ڪونهي."

آءٌ تائوءَ جون اهي ڳالهيون ٻڌي ڏاڍو حيران ٿيس ته "هي سمجهو ۽ ڪم ڪرڻ وارو ماڻهو اهڙيون مايوسيءَ جون ڳالهيون ڪيئن پيو ڪري؟" مون ان وقت تائو سان وڌيڪ ڪجهه نه ڳالهايو ۽ ڪيس آرام ڪرڻ لاءِ چيم. پر ڏينهن جي آرام ڪرڻ کان پوءِ مون کيس گهرائي چيو:

"منهنجا پيارا، تو اڄ تائين جيڪو پڙهيو لکيو هو، تنهن تي پاڻي ڦيري ڇڏيئي! تو پنهنجي انقلابي

پڌر نامي ۾ ڪونہ پڙهيو آهي، تہ ماڻهن ۾ گهڙي
پنهنجا خيال ڪيئن پکيڙجن؟ تون پاڻ ٻڌاءِ تہ جيڪڏهن
سڀ انسان پڙهيل ڳڙهيل، صاف سٿرا هڪٻئي سان
پيار ۽ محبت ڪندا هجن، تہ پوءِ ڪين سڌارڻ جي
ضرورت ٿي ڪهڙي؟ پوءِ تہ جيڪر سڀيئي ماڻهو پنهن
جي نفعي نقصان ۽ بري ڀلي جو فرق پاڻ ئي سمجهي
وڃن ۽ هرڪا ڳالهہ پاڻ سوچي ويچاري ڪنهن چڱي نتيجي
تي پهچي وڃن. هينئر جو هينئر موٽي ساڳي ڳوٺ ۾
وڃ ۽ اتي ڪم ڪرڻ جو ڪو نڪو رستو ڳولي
ڪڍ! مون کي يقين آهي تہ تون ضرور ڪامياب ٿيندين.“

منهنجون ڳالهيون تاڻو جي دل ۾ گهر ڪري ويون
۽ هو هڪدم مڪراهان ڏانهن وڃڻ لاءِ تيار ٿيو. وڃڻ
مهل مون سندس هٿ ۾ هڪڙو ڪاغذ جو ويڙهيل
ويٺو ڏيئي چيو ”انهيءَ ويٺي کي اتي کولجئين!“

اهو ويٺو ٽران بابت منهنجي بيتن جو هو. اهي
بيت مون ڪيس انهيءَ لاءِ ڏنا هئا تہ اهي ياد ڪري
مڪراهان ڳوٺ جي ماڻهن کي ٻڌائي ۽ ساڻن ملي هڪ
ٿي وڃي. ڳچ مهينن کان پوءِ آءٌ مڪراهان ويس، اتي
وڃي ڏٺم تہ ڳالهہ ٿي اور ٿي ويئي هئي. تاڻو مون
سان اچي مليو، سندس چهرو خوشيءَ وچان ٻهڪيو پئي
مون سندس پٺي ٺپري چيو تہ ”ڪر خبر ڪهڙا حال
آهن؟“ هن مون کي پوءِ سڄي ڳالهہ ڪري ٻڌائي
چياڻين:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”توهان وٽان موڪلائي جڏهن آءٌ هتي آيس،
تڏهن سڀني گهرن جي جانچ پڙتال ڪيم- جيڪو گهر
سڀني کان وڌيڪ غريب هو ان جي دروازي تي وڃي
ٺڪ ٺڪ ڪيم ۽ گهر جي ڀاتين کي چيم ته ”مون کي
پنهنجي گهر ۾ رهڻ لاءِ ڪنهن ڪنڊ پاسي ۾ ڪا جاءِ
ڏيو- انهيءَ لاءِ آءٌ توهان جو ٿورائتو ٿيندس ۽
مسواڙ به ڏيندو رهندس.“ انهن کي گهرجي هڪ
اڪ، هنن کي جو به اکيون ٿي مليون سي ڏاڍا خوش
ٿيا ۽ مون کي پاسي واري هڪ ننڍي ڪوٺي رهڻ
لاءِ ڏنائون. گهر ڌڻي روز صبح جو اٿي ڪم سان ٻاهر
هليو ويندو هو ۽ اڌ رات جو موٽندو هو- هو سڄو
ڏينهن جيڪو ڪمائيندو هو سو شام جو جوئا ۾ هارائي
۽ شراب جي نشي ۾ چور ٿي موٽندو هو- سندس زال
جا اکيون سڄي پڇي ويئي هوندي هئي، سا سندس
چڱي لاڪ لاهيندي هئي، ڏاڍيون گاريون ڏيندي
هيس ۽ مڙس جا خار وري سهري مان ڪيندي هئي-
پوڙهو ويچارو ماٺ ڪري پيو ٻڌندو هو. آءٌ وٽن
رهيس ته سهي، پر انهن ڳالهين ڪري ڏاڍو پريشان
ٿيس. سو ڇا ڪيم جو هڪ ڏينهن جڏهن مائي ڪنهن
ڪم سانگي ٻاهر ويئي ته وجهه ڏسي بازار مان ننڊ آڻڻ
جي هڪ دوا وٺي آيس. اها دوا مون سندس سهري ۽
ٻارن کي پياري- جڏهن هو سمهي پيا تڏهن مون
سڄي گهر کي ٻهاري ڏيئي بلڪل صاف ڪري ڇڏيو-

جڏهن گهر ڏجاڻي موٽي آئي ۽ گهر کي صاف سٿرو ڏٺائين تہ ڏاڍي خوش ٿي ۽ مون کان پڇڻ لڳي تہ ”هيءَ صفائي ڪنهن ڪئي آهي؟“ مون سندس پوڙهي سهري ڏانهن اشارو ڪري چيو ”هئي وينچاري پوڙهي“ انهيءَ ڪري پئي ڏينهن هوءَ پنهنجي سهري سان نڪا وڙهي ۽ نہ وري ڪا گارگند ڪيائين. پوڙهو اچرج ۾ پئجي ويو. ڪيس جڏهن سچي ڳالهہ جي خبر پيئي، تڏهن هن منهنجا ٿورا مڃيا. هاڻي آءٌ گهر جي ڪم ۾ مائي جو هٿ ونڊائڻ لڳس. هوءَ توڙي سندن سڙس ڏاڍو خوش ٿيا. آهستي آهستي سڄو گهر منهنجي ڏاڍي عزت ڪرڻ لڳو. مون گهر ڌڻي کي تيار ڪيو تہ روزانو مون کان سبق وٺي. مون پڙهائي لاءِ اهو وقت مقرر ڪيو جيڪو سندس گهمڻ ۽ ٻاهر جوا ڪرڻ جو هو. اهڙي ريت هن جوا ڪرڻ ڇڏي ڏني. اهو ڏسي گهر جا سمورا ڀاتي ڏاڍا خوش ٿيا. مڙس جي سڌريل حالت کي ڏسي مائي بہ مون وٽ پڙهڻ لڳي. ڏسندي ڏسندي پيا بہ ڪيترائي ماڻهو مون وٽ پڙهڻ لڳا. هاڻي سڄو ڳوٺ منهنجي عزت ڪندو هو. آءٌ هاڻي مندر ۾ بہ ويندو هوس. اتي ماڻهو ترن جا پراڻا بيت پرهندا هئا. مون پنهنجي لکيل بيتن مان ماڻهن کي نوان نوان بيت پڙهي ٻڌايا. اهي بيت هنن اڳ ڪڏهن بہ نہ ٻڌا هئا. انهيءَ ڪري هو مون کي پنهنجو وڏو ڪري سمجهڻ لڳا. هاڻي آءٌ سندن ساٿي ٿي پيس. هڪڙي انجمن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

به قائم ڪيئسين. به اهڙا جوان به گهوليا اٿم، جيڪي تحريڪ جي ترجمي ڪيل رسالي "ٿن اي" جا ساليانا خريدار ٿيڻ لاءِ تيار آهن. هاڻي توهين ڏسندا ته هتي جو بار ٻچو، توڙي پوڙهو انقلابي ڪم ڪرڻ لاءِ تيار آهي." تائي جون اهي ڳالهيون ٻڌي خوشيءَ سان منهنجو منهن ڳاڙهو ٿي ويو. مون کيس شاباس ڏيئي چيو ته "سچي انقلابيءَ جي اهائي سڃاڻپ آهي ته هو اهڙن هنڌن تي ڪم ڪري ڏيکاري، جتي ڪو آسرو ۽ اميد نه هجي. تو ته مون کان به سٺو ڪم ڪري ڏيکاريو آهي." منهن جي ائين چوڻ تي هو ڏاڍو خوش ٿيو. مون سندس منهن تي قنڌاري ڏاڙهون جهڙي ڳاڙهاڻ ڏٺي. مون محسوس ڪيو ته هاڻ هي رات ڏينهن جوش ۽ جذبي سان ڪم پيو ڪندو.

هيءَ ته رڳو هڪڙي جوان جي ڪم جي ڳالهه آهي. اسان جي ٻين جوانن به ائين اڻ ٿڪ محنت ۽ دل و جان سان ڪم ڪيو ۽ آزادي حاصل ڪرڻ جي چاهه جي باهه کي چوڌاري پڙڪايو. اهو آهي دلير ۽ بهادر انسانن جي ڪوشش جو نتيجو.

آءٌ ١٩٢٩ع ۾ وري ٿائيلينڊ ويس ۽ اتي جي سيني ننڍن توڙي وڏن شهرن ۽ ڳوٺن ۾ ويس. منچٽ اودن، ناکون، ساڪون، سيني شهرن ۾ وڃي مون انقلابي ايڪ جي ڪم جي جانچ ڪئي. اوڌن جي ويجهو مون ۽ منهنجي پراڻي انقلابي ساٿي مفڪرتونگوءَ،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گڏجي هڪ باغ پوکيو. اهو باغ اڄ ڏينهن تائين اتي قائم آهي ۽ اتي جي ويٺنامين انهيءَ کي اڳي کان به وڌيڪ سداري گلزار ڪري ڇڏيو آهي. انهيءَ باغ جا گل ايستائين پيا ٽڙندا، جيستائين اسان جون دليون آزادي جي خوشبوءِ سان واسيل هونديون. سفر ۾ تائي سمورو وقت منهنجو ساٿي هو.

سون کي انهن ڏينهن جو هڪ دردناڪ واقعو اڄ به ياد آهي. سون کي پڪ آهي ته ناکون جي شهرين کي اڄ به اها ڳالهه نه وسري هوندي. ناکون ۾ ڪيٿولڪ مذهب جي مجيندڙ ويٺنامين جو هڪڙو مندر هو. وٽن ڪا شادي يا موت ٿيندو هو ته مندر جون گهنٽيون وڄائيندا هئا. انهن گهنٽين وڄائڻ جا پادريءَ کي پئسا ڏبا هئا. هڪ دفعي هڪڙو پوڙهو مري ويو. هو تمام غريب ماڻهو هو. سندس مرڻ تي پاڙي جي ماڻهن پادريءَ کي گهنٽي وڄائڻ لاءِ منٿ ڪئي. پادري انڪار ڪيو ۽ چيائين ته "آءٌ پئسن وٺڻ کان سواءِ گهنٽيون ڪونه وڄائيندس." غريب ماڻهن جي منٿن ۽ فوتيءَ جي غريبيءَ جو بيرحم پادريءَ تي ڪوبه اثر ڪونه پيو. پادري جي اها هلت ڏسي انقلابي ليگ جي ميمبرن ڏاڍي ڙسي ڪئي، ڳوٺن ۾ وڃي چندو گڏ ڪري آيا ۽ اچي پوڙهي جو ڪفن دفن ڪيائون. ماڻهن جي دلين ۾ پادري لاءِ سخت نفرت ۽ ڌڪار پيدا ٿي ويئي. انهيءَ نفرت مان هيءُ فائدو ٿيو ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٽورنٽي ڏينهن اندر پڌ مذهب وارا ۽ ڪيٿولڪ مذهب وارا پاڻ ۾ گڏجي هڪ ٿي ويا. هنن جي گڏجڻ ڪري، انقلابي ليگ جي ميمبرن کي ڪم ڪرڻ جو نهايت سٺو موقعو مليو.

مون جدا جدا ڳوٺن ۽ شهرن ۾ انقلابي ليگ جي ڪم جي جانچ پڙتال ڪئي. انهيءَ هلچلان ۾ ڪيترائي پيا ڪارڪن به مون سان گڏ پيا هلندا هئا. آءٌ واٽ ۾ ڪين ويٽنامي لوڪ گيتن ۽ لولين ٻڌائڻ لاءِ منٿ ڪندو هوس، ۽ کين چوندو هوس ته ”اسان کي پرديس ۾ ڪيترا ڏينهن ٿي ويا آهن، خبر نه آهي ته اڃان به ڪيترو وقت اسان کي وطن کان جدا رهڻو پوي تنهنڪري توهين وطن جا گيت ڳائيندا هلو. اهي گيت اسان جي دلين ۾ وطن سان پيار ۽ محبت جو جذبو وڌيڪ جاڳائيندا.“ منهنجي اها منٿ اجائي نه ويئي. منهنجا ساٿي ڪم پورو ڪيو ۽ ٻئن شاعرن جا گيت ۽ انقلابي شعر سڄي واٽ ڳائيندا خوش ٿيندا پيا هلندا هئا. ڪڏهن مون به ڳائڻ ۾ سندن وارو پئي ورتايو. اهڙيءَ ريت اسين نه رڳو پنهنجي پياري وطن کي ياد ڪندا ٿي رهياسين، پر پنهنجن قومي شعرن ڳائڻ سان اسان جو تڪليفن وارو سفر به آسان بڻجندو ٿي ويو.

جڏهن مون تنظيمي دورو ڪيو، تڏهن ويٽنامين ماڻهن جي زندگيءَ ۽ سندن رهڻي ڪهڻيءَ کي چڱي

طرح ڏسڻ ۽ سمجهڻ جو فيصلو ڪيم. تاڻي منهنجي سفر جو ساٿي هو. هو ويٽنام جي هڪ مشهور انقلابيءَ، ڊينگ تائي ٿان جو پٽ هو. هن پنهنجي سڄي حياتي انقلابي ليگ لاءِ وقف ڪري ڇڏي هئي. تاڻي جهڙا ارادي جا پڪا ۽ حوصلي وارا جوان جنهن به قوم ۾ هوندا. انهيءَ قوم کي نڪي لهر نڪي لوڏو. اهڙيون قوتون ئي ڪنهن ميدان ۾ اڳتي وڌي سگهن ٿيون. تاڻي جي پيءُ "نئين ويٽنام پارٽيءَ" جي نالي سان هڪ تجربي جو بنياد رکيو ۽ ويهين صديءَ جي شروعات ۾ ويٽناميين کي پنهنجي وڃايل آزادي واپس وٺڻ لاءِ جدوجهد جو سبق سيکاريو. ڪٿي ائين چئجي ته تائي کي سامراجين خلاف نفرت جو جذبو ورثي ۾ ئي مليو هو. هن جوان ويٽنام ۾ انقلابي ليگ جو پيغام نئين نسل جي ننڍڙي ٽوڙي وڏي کي پهچايو. هن جي انهي بهادري واري ڪم، فرينچ سامراجين کي ايترو ته ڊيڄاري ڇڏيو جو ڪين سندس گرفتاري جو وارنٽ ڪڍڻو پيو. تائيءَ گرفتار ٿيڻ بدران ٿائيلينڊ ڀڄي وڃڻ مناسب سمجهيو. ۽ ئي هن مون سان گڏجي پنڌ سفر ڪيو. مون وٽ سامان سڙي ڪٽڻ لاءِ هڪڙو ٿيلهو هو. ۽ تائيءَ پاڻ سان بانس جي پنن جي ٿهيل پيتي کنئين، جنهن ۾ ڪجهه ڇمڙو ۽ چيني دوائون هيون. اسان ٻنهي واپارين جو ويس پاتو هو. اسان ڏينهن جو سفر ڪندا هئاسين، ۽ رات جو آرام، اسان جو آرام به عجيب

نموني جو هوندو هو. جتي سج لهندو هو ته اتي ڏسي وڏڙهجي سيڙهيجي ڪروندڙا ٿي، رات جا چار پهر گذاري ڇڏيندا هئاسين. پوء پلي اها جاءِ مندر هجي يا سڙهي، مسجد هجي يا ڪنهن ماڻهوءَ جو گهر- سفر ۾ اسان کي ڪٿي ڪٿي مس ڪو اجهو ملي ويندو هو، نه ته گهٽو ڪري اسين وڻن هيٺان ليٽي پوندا هئاسين. باقي رهيو ڪاڏي پيتي جو سوال، صبح جو اٿڻ سان ڪنهن نه ڪنهن طرف کان دهل جو آواز اسان جي ڪن تي پوندو هو. اسان کي معلوم هو ته اهو آواز ٻڌ ڌرم جي مندر ۾ وڄندڙ دهل جو آهي ۽ اتي ٻوڌي ڀاون (ڀڪشوئن) لاءِ کاڌي جو بندوبست هوندو آهي. آواز کي ڪنائيندا، آخر اتي وڃي پهچندا هئاسين. جڏهن ڀڪشو کاڌو کائي بس ڪندا هئا، تڏهن اسين سندن ڇڏيل اوبر کائي ورت پنڌ پوندا هئاسين.

ٿائيلينڊ جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ هڪ ٻوڌي مندر ضرور هوندو هو ۽ هر هڪ مندر ۾ ڏهه ڀڪشو هوندا هئا. جن جا پيٽ نڪتل هوندا هئن. ۽ بدن تي ريشمي ڪپڙا ٻاتل هوندا هئن. هو مزي سان کايو اوگرايون پيا ڏيندا هئا. هو اسر ڏيئي ڳوٺ جو چڪر هڻي چانور ۽ ڪيلا پني گڏ ڪندا هئا. هو وات سان ڪڏهن به خيرات نه گهرندا هئا ۽ نه وري ڳوٺ وارا به ڪو اکر ڪڇندا هئا. ڪٿي، نه ڳوناٺا پاڻ خيرات کڻي وڃي ڀڪشوتن کي مندر ۾ ڏيئي ايندا هئا.

پڪشوٽن جو اوبڙيل ڪاٺو مسافرن ۽ غريبن کي ورهائي ڏنو ويندو هو ۽ جڏهن ڪو مسافر نہ هوندو هو تہ اهو پکين کي ڏيئي ڇڏيندا هئا.

هڪڙي ٻيري سفر ڪندي اسين رستو ڀلجي جهنگ ۾ منجهي پياسين ۽ وڃي هڪڙي گوٺڙي ۾ نڪتاسين. اتي اسان کي پريان هڪ سڪل مهانڊن، ڊگهن وارن ۽ وڏي قد وارا ماڻهو ڏسڻ ۾ آيا. سنڌن ڇهرن کي ڏسي اسان کي دپ وٺي ويو. اونداهيءَ جي ڪري هو اسان کي ڏسي نٿي سگهيا. اسين منجهي بيهي رهياسون تہ ڇا ڪريون ۽ ڪيڏانهن وڃون؟ اوچتو اسان جي نگاه هڪڙي ڊگهي ماڻهوءَ تي پيئي. انهيءَ ماڻهو اسان کان سڌ ڪري پڇيو تہ "ڪير آهيو؟ ڪيڏانهن پيا وڃو؟" مون چيني ٻوليءَ ۾ جواب ڏنس تہ "اسين گس ڀلجي پيا آهيون". اسان سمجهو تہ هي چيني ماڻهو آهي، تنهنڪري ڪانئس پڇيوسين تہ "توهان ڪٿان پيا اچو؟ اسين چيني آهيون پورهئي لاءِ نڪتا آهيون." پر هن چيو "ڇا پيا چئو؟ توهان کي تہ چيني ٻولي اچيئي ڪانہ ٿي، پوءِ توهين چيني ڪيئن ٿيا؟" مون مون ورائيس "اسين ويٽنامي چيني آهيون." تنهن تي انهيءَ ماڻهوءَ رڙ ڪري چيو "هاڻي رات پئجي ويئي آهي، مان ڪري منهنجي پنيان هليا اچو. جيڪڏهن هتان جي ماڻهن توهان کي ڏسي ورتو تہ پوءِ توهان جو خير ڪونهي!" اسان کي هن ماڻهوءَ جي ڳالهائڻ جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نمونو اصل ڪونه وٺيو، پر مٺي به ماٺ، مُٺي به ماٺ، چوڻ بي ڪا واهه ڪانه هئي. هن جي پنيان لڳي ميل اڌ ڪان پوءِ هڪڙي وڏي گهر وٽ اچي پهتاسين. هو اسان کي گهر ۾ ويهاري، پاڻ ٻاهر هليو ويو. ٿوريءَ دير ڪان پوءِ هڪڙي ماڻي ٿالهيءَ ۾ ڪجهه ماني کڻي آئي. اسان کي شڪ پيو ته متان مانيءَ ۾ زهر پيل هجي، پر جيئن ته اسان کي ڏاڍي بک هئي سو اکيون پوري کائڻ کي لڳي وياسين. جڏهن اسان ماني کائي بس ڪئي ته اهو ساڳيو ماڻهو موٽي اسان وٽ آيو، ايندي ٽيرڙ ڪري چيائين "هاڻي اٿو! مون سان گڏ جي هلو!" اسين هن ماڻهوءَ جي پٺيان سوڙهين گهٽين مان پئي وياسين ۽ هلندي هلندي هڪڙي بانس جي نهيل گهر ۾ گهڙي وياسين جتي پٽ تي ڏکها پلنگ پيا هئا ۽ هڪڙو ڪڙي تيل جو ڏيئو پئي ٻريو. اسان کي اتي سمهڻ لاءِ چئي پاڻ ٻاهر ويو هليو. سنڌس وڃڻ ڪان پوءِ اسان گهر جون ڪنڊون پاسا ڏسڻ لڳاسين ته جي ڪو اوچتو حملو ٿئي ته ڪٿان ٻچي جان بچايون. مون تائيءَ کي چيو ته "پاڻ مان هڪڙو ننڊ ڪري، ٻيو جاڳي، پهرين تون ننڊ ڪر ته آءٌ جاڳان ٿو." ٿوريءَ دير ڪان پوءِ هڪڙو چيني ماڻهو پنجن ڇهن سالن جي ٻار سان انهيءَ گهر ۾ گهڙي آيو. سنڌس هٿ ۾ آفيم جي ٿالهي هئي هو اچڻ شرط گهر جي ڪنڊ ۾ اچي ويٺو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ آفيم کائڻ لڳو. گھڙيءَ ساعت ڪان پوءِ پنهن جي پٽ کي هڪ ويٽنامي لوڪ گيت ٻڌائڻ لڳو ”سور نچي پيو، ڪڪڙ وڙهي پيو.“ مون ٿائي جي ڪن ۾ چيو ته ”هي ماڻهو فرينچن جو جاسوس ٿو ڏسجي.“
پر اسين سچو ڏينهن پنڌ ڪرڻ ڪري ايترو ته ٿڪجي پيا هئاسين جو انهيءَ ڏپ هوندي به اسانکي ننڊ ڪٺي ويئي. صبح جو اٿڻ شرط اکيون مهٽي هڪ ٻئي کي ڏسڻ لڳاسين ته جيئرا آهيون يا مري ويا آهيون. پوءِ خوشيءَ مان رڙ ڪري هڪٻئي کي ڀاڪر وجهندي چيوسين ته ”اڙي اسين ته جيئرا آهيون.“
صبح جو اهو ماڻهو جيڪو اسان کي هٽي ڇڏي ويو هو، سو موٽي آيو ۽ پاڻ سان گڏ هلڻ لاءِ چيائين. اسين وري به ساڻس گڏجي پهرئين گهر ۾ وياسين. اتي تمام سٺي ماني کاڌي سين. هينئر ماني کائيندي اسان کي زهر وغيره جو ڪوبه ڊپ ڪونه ٿيو ڇو ته گهر ڌڻين به اسان سان گڏ ٻئي ماني کاڌي. ماني کائڻ کان پوءِ اسان سندن ٿورا مڃيا ۽ ڪانئن موڪلايو موڪلائڻ مهل مون کين چيو ته ”اوهان اسان تي وڏو وڙ ڪيو آهي. اسان جي مرضي آهي ته توهان کي توهان جي خرچ لاءِ ٻئي ڏوڪڙ ڏيون.“ منهنجي ڳالهه ٻڌي ماڻيءَ ڪجهه چوڻ چاهيو ٿي، پر سندس مڙس کيس ڇڙٻ ڏيئي چيو ته ”مسافرن کان مانيءَ جا پئسا وٺيا آهن ڇا؟ اوهانکي اها ڳالهه ڪرڻ سونهين ٿي؟“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسين پوءِ ساڍين گذجي ريـلوي اسٽيشن وياسين، جتي اچا نه ٿي پهتا پئي، اتي هڪ ڊرائيور کي چيو ته "هي منهن جا گونائي آهن. هنن کي پاڻ سان وٺيو وڃ ۽ سندن گهڻو خيال رکجانءِ." اسان کي انجڻ واري گاڏي ۾ ويهاري، ويندي مهل ڊرائيور کي چيائين ته هنن کي ايڪسر شهر تائين وٺي وڃجانءِ!" پوءِ اسان سان پاڪر پاڻ، موڪلائڻ وقت چيائين ته "سنڀالي وڃجو، توهان کي ديکڏهن اتي ڪو به ڏنڊو نه ملي ته موٽي مون وٽ اچجو، آءٌ توهان کي ڪنهن نه ڪنهن ڪم سان لڳائي ڇڏيندس.

١٩٣٠ع ۾ انقلابي ليگ واري تحريڪ کي هڪ وڏو نقصان پهتو. اسان جي تحريڪ جو بهادر ڪارڪن، "تران قو" مري ويو. تران قو کي فرانس خلاف قومي جدوجهد ۾ حصو وٺڻ ڪري گرفتار ڪيو ويو هو ۽ جيل ۾ مٿس تمام گهڻا ظلم ڪيا ويا. هن کي چيچلائي چيچلائي ماريائون، ڪٽيائون ۽ عذاب ڏنائون ته جيئن کين تحريڪ جا راز ٻڌائي. پر شاباس آهي ان بهادر ساٿيءَ کي جو لڳ لڳ لڳ واڻ وجي ويس پر پاڻ باهر نه ڪڍيائين. سندس انهيءَ بهادريءَ ۽ دليريءَ ڪري فرانس حڪومت مٿس وڌيڪ ظلم ۽ عذاب ڪرڻ لڳي. آخر اهي عذاب سهي سهي مرندو مرندو ويو پر دشمن اڳيان آڻ نه مڃيائين. (٦ جنوري ١٩٣١ تي) مون کي به هانگ ڪانگ ۾ گرفتار ڪيو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويو. فرينچ اخبارن اهي خبرون ڦهلايون تہ ”هوچي من هانگ ڪانگ جي جيل ۾ مري ويو.“ اهڙيون ڳالهيون انهيءَ ڪري هلايون ويون جو آءٌ سال ۾ بيمار هوس. ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ ٻين ملڪن جي اخبارن بہ ساڳيون خبرون شايع ڪيون. روسي اخبارن ۾ بہ منهن جي ۽ اسان جي ساٿي ترانَ جي مرڻ جي خبر ڇپي. اسان تي ڪيترا مضمون ۽ مقالا لکيا ويا. اسان جي مرڻ تي نهايت گهري رنج ۽ ڏک جو اظهار ڪيو ويو. سوويت روس ۾ رهندڙ ويٽنامي شاگردن طرفان اسان جي مرڻ جي ڏک ۾ ”اسٽالن مشرقي يونيورسٽي“ ۾ ماتمي جلوس ڪڍيو ويو. جنهن ۾ ڪيترن ئي ملڪن جي نمائندن اسان کي سڏارا ميو. اسان جيڪا وطن جي آزادي لاءِ جدوجهد ڪئي هئي، تنهن تي بہ روشني وڌي ويئي. انهيءَ سان گڏ هنن ويٽنامي شاگردن کي اپيل ڪئي تہ هو اسان وانگر پنهنجي وطن جي آزادي لاءِ هر ڪا قرباني ڪن.

انهيءَ وچ ۾ آءٌ ماسڪو پهچي ويس. اتي منهن جي پهچڻ جي خبر ڪنهن کي بہ ڪانہ پيئي. منهن جي اچڻ جي خبر رڳو ماسڪو جي ”قومي حقن ۽ آزاديءَ جي جدوجهد جي مسئلن جي تحقيقاتي اداري“ کي هئي. ٿورن ڏينهن کان پوءِ اها خبر اتي رهندڙ ويٽناميَن کي بہ پهچي ويئي. هو اها ڳالهہ ٻڌي حيران ٿي ويا تہ آءٌ مري وري ڪيئن جيئرو ٿيس! خير،

مون دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي بين الاقوامي جماعت جي مرڪزي آفيس جي ماڙ تي ويٽنامي شاگردن آڳيان تقرير ڪئي. (اڄ ڪلهه اها عمارت سپريم سوويت جي صدارتي مجلس جو مهمانخانو آهي) انهن شاگردن ويٽنام جي انقلابي هلچل جي باري ۾ مون کي نيون ۽ پراڻيون خبرون ٻڌايون ۽ جيڪي ٻئي اقليت ۾ ڪتابڙا هو پنهنجن هٿن سان لکي ويٽنام موڪليندا هئا، سي پڻ ڏيکاريائون. هي شاگرد مونکي پنهن جو وڏو ڪري ليکيندا هئا: هو انقلاب ۽ آزادي لاءِ هر قدم کڻڻ کان اڳ مون کان پڇندا هئا: آءٌ جيڪا به ڪين صلاح ڏيندو هوس، تنهن تي عمل ڪندا هئا. هاڻي مون لينن اسڪول ۾ داخلا ورتي. اهو اسڪول، ٻاهرين ملڪن جي ڪميونسٽ ڪارڪنن کي انقلابي تعليم ڏيڻ لاءِ کوليو ويو هو. انهي اسڪول ۾ ٻه شعبا هئا. هڪڙي شعبي ۾ ٽن سالن ۾ انقلابي ڪورس ختم ڪرايو ويندو هو ۽ ٻئي ۾ ڇهن مهينن ۾. مون ڇهن مهينن جي ڪورس واري شعبي ۾ داخلا ورتي. مون اسڪول ۾ پنهن جو نالو "لينوف" لکارايو. پر ويٽنامي شاگرد مون کي "منجهه" جي نالي سان سڏيندا هئا. ويٽنامي شاگرد ڇڻ منهن جا مائٽ ٿي پيا هئا. آءٌ هاڻ روز شام جو وقت ويندو هوس ۽ کين انقلابي جدوجهد جا نوان طريقا ٻڌائيندو هوس. ڪڏهن اهي ڇوڪرا ذاتي ڳالهين ۾

www.sindhsalāmat.com books.sindhsalamat.com

معاملن تان پاڻ ۾ وڙهي سنهن سچائي ويهي رهندا هئا. مون کي سندن انهيءَ روش جو ڏاڍو ڏک ٿيندو هو. آءٌ کين سمجهائيندو هوس ته ”توهين انقلابي ٿي ”کري ذاتي ڳالهين ۾ اتڪي پاڻ ۾ وڙهو ٿا“ اهو مناسب نه آهي. اوهان کي پنهنجو پاڻ وساري پاڻ ۾ ٻڌي ڪرڻ گهرجي؛ اوهان جيڪڏهن ذاتي جهڳڙن ۾ قائل رهيا ته پوءِ انقلاب ۽ آزاديءَ لاءِ ڪم ڪير ڪندو ۽ ڪير قربانيون ڏيندو؟“ مون کين چيو ته ” هينئر جڏهن پاڻ پرديس ۾ روسي ڀائرن جي مهربانيءَ جا محتاج آهيون، تڏهن به پاڻ ۾ ٻڌيءَ سان رهي نٿا سگهون ته پوءِ پنهنجي ملڪ ۾ ڪيئن گڏجي ٻڌي ڪري دشمن سان لڙندا سين؟ اسان ۾ جيڪڏهن پاڻ ۾ وڙهڻ جي عادت پئجي ويئي ته پوءِ اسان انقلاب آندو سو آندو ۽ آزاديءَ جون نعمتون ماڻيون سي ماڻيون. اسان کي گهرجي ته هر حالت ۾ پنهنجي ذاتي جهڳڙن ۽ ذاتي خواهشن کي وساري، هڪ ٿي، قدم قدم سان ۽ ڪلها ڪلهن ”سان ملائي پوري جيان مضبوط بڻجي دشمن کي پنهنجي وطن“ مان ”لوڏي، پنهنجي قوم کي سامراجين ۽ سندن چاڙتن، غدار سرمائيدارن، جاگيردارن، زميندارن ۽ سردارن کان آجو ڪري، پنهن جي عوام کي سکيو ۽ آباد ڪريون ۽ هڪ نئون سوشلسٽ سماج قائم ڪريون، جو اسان جون قسمتون بدلائي ڇڏيون.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لبنن اسڪول جي پڙهائي ختم ٿيڻ کانپوءِ آءٌ
انسٽيٽيوٽ ۾ رهڻ لڳس ۽ انهي شاگردن کي پارٽي
جي تنظيم ۽ تاريخ جو علم سيکارڻ شروع ڪرايم.
آءٌ هر هڪ ڪم پنهنجي ساٿين سان گڏجي ڪندو
هوس. سائن گڏجي گهمندو هوس، ۽ سندن هر هڪ
سرگرميءَ ۾ حصو وٺندو هوس، ڪيترن سياسي،
نظرياتي مضمونن جو ويٽنامي ٻوليءَ ۾ ترجمو به ڪندو
هوس، اهي شاگرد ايترو پڙهيل نه هئا، ڇو ته هو
غريبن جا ٻار هئا، ۽ کين ويٽنام جي اسڪولن ۾ تعليم
حاصل ڪرڻ جو موقعو نه مليو هو. اهي گهڻو ڪري
مهاڻن، هارين ۽ هيٺين طبقي وارن ماڻهن جو اولاد هئا
۽ هتي فرانس سان آيا هئا، تنهن ڪري آءٌ کين نئين
نئين مثال ڏيئي سمجهائيندو هوس ۽ انهن مثالن کي
آڪاٽي واري نموني بيان ڪندو هوس. سندن ذهن ۾
انقلابي خيالن ويهاريندو هوس. ۽ کين متحد ٿي رهڻ
جا مثال ڏيئي سمجهائيندو هوس. چوندو هوس ته منهن
جا ساٿيو! اوهان جيڪڏهن هڪڙي هڪڙي ڪاٺيءَ
کي ڌار ڌار ڀڃندو ته هر هڪ جهٽ ڀڄي پوندي. پر
انهن ساڳين ڪاٺين کي ملائي ڀري ڪري پوءِ ڀڃڻ
جي ڪوشش ڪندا ته اوهان انهن کي سور ڀڃي
ڪونه سگهندا. ساڳيءَ طرح توهان اڪيلا ۽ ڇڙوڇڙ
هوندا ته دشمن اوهان کي وڏيءَ سولائيءَ سان ختم
ڪري ڇڏيندو، پر جيڪڏهن ڪاٺين جي ڀريءَ وانگر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڻ ۾ ٻڌيءَ ۾ هوندا ته دشمن اوهان جي وار جو به ڏالو وڃي نه سگهندو، ٻڌيءَ ۾ وڏي طاقت آهي. انهيءَ ڪري عام چوڻي آهي ته ”گهڻن ڪنئي ڇپر ڪجي وڃي“ اها چوڻي وڏيءَ حڪمت واري آهي.

آءٌ شاگردن کي مضمون لکڻ سيکاريندو هوس. آءٌ کين چوندو هوس ته ”غلط يا صحيح، هر حالت ۾ لکڻ جي ڪوشش ضرور ڪندا ڪريو!“ منجهانئن جيڪڏهن ڪو غلط ترجمو ڪندو هو يا غلط خيال پيش ڪندو هو ته آءٌ انهيءَ کي درست ڪندو هوس ۽ پوءِ کين ٻڌائيندو هوس ته هن مضمون ۾ هي خاميون هيون. کين انهيءَ ڳالهه ڏانهن وڌيڪ ڌيان ڏياريندو هوس ته ”لکڻ، توڙي ڳالهائڻ ۾ اهڙي ٻولي ڪم آڻيو جو اڻ پڙهيل ماڻهو به آسانيءَ سان سمجهي سگهي.“ منجهانئن ڪي شاگرد اهڙا مضمون لکندا هئا، جن جي پڙهڻ مان ڪوبه مطلب نه نڪرندو هو. اهي مضمون آءٌ پاڻ وري لکندو هوس. پوءِ سندن مضمون ۽ مون وارا لکيل مضمون کين ڏيندو هوس، ته جيئن ٻنهي کي پڙهي فرق محسوس ڪن ۽ آئيندي اهڙيون غلطيون نه ڪن.

انهيءَ کان سواءِ آءٌ انگريزي توڙي چيني زبان جي اخبارن ۾ ڇپيل انهن مضمونن جو ترجمو ڪندو هوس، جن ۾ دنيا جي ملڪن جي عوام جي غلاميءَ، ذلت ۽ ظلمن خلاف جدوجهد جو احوال هوندو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انھيءَ ترجمي ڪي جذھن. انقلابي اسڪول جا شاگرد پڙھندا ھئا، تڏھن سندن دلين ۾ انقلابي جذبو اڳي کان وڌيڪ طاقتور بڻجي ويندو ھو.

آءٌ سچي حياتي وقت جو پابند رھيس، ۽ ھڪ پل به ڪڏھن اجايو نه وڃايم مون ھر ڪم لاءِ الڳ الڳ وقت مقرر ڪري ڇڏيو. آءٌ جڏھن روس ۾ ھوس تڏھن به پنھنجن مقرر ڪيل وقتن تي عمل ڪندو رھندو ھوس. دوستن سان ملندو به روز ھوس، پر وقت تي ويندو ھوس ۽ وقت پوري ٿيڻ تي اتان اٿندو ھوس. اجاين ڳالھين ڪرڻ ۾ وقت وڃائڻ مونکي اصل ڪونه وڻندو ھو. تنھنڪري ھر ھڪ ماڻھوءَ کي پنھن جي قيمتي وقت جو قدر ڪرڻ سيکاريندو ھوس ۽ کين سمجھائيندو ھوس ته بيڪار ڳالھين ۾ وڃايل وقت وري موٽي نه ايندو، تنھنڪري وقت جو صحيح قدر ڪرڻ گھرجي.

مون کي انقلابي اسڪول ۾ آئي اڃا ٿورا ڏينھن ئي کين گذريا ته مون ڪوشش ڪري انقلابي نظريي ۽ تاريخ جي تحقيقاتي ڪاليج جي پھرئين سال ۾ داخلا ورتي. ھاڻي آءٌ انسٽيٽيوٽ جي ھاسٽل جي ھڪ ننڍي ڪمري ۾ رھندو ھوس. اھو ڪمرو منھن جي ڪم جو مرڪز ھوندو ھو.

آءٌ جڏھن روس ۾ ھوس، تڏھن منھنجي صحت ڏاڍي خراب ٿي ويئي. لاڳيتي محنت ۽ پورھئي ڪرڻ

ڪري آءٌ ڏيرو تــــي ويو هــوس. آءٌ اڳيئي ڪمزور هوس ۽ وينتر جو گهڻو ڪم ڪيم سو مورڳوئي وڃي هڏن جو پڃرو بچيس. منهنجو اهو حال ڏسي دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي بين الاقوامي مرڪزن وارن مون کي ڪاري سمنڊ جي ڪناري تي روس جي مشهور تفريح گاهه ۽ صحتمند آبهوا واري شهر ”سوچي“ ڏانهن موڪليو. آءٌ اوڏهين ويس ته سهي، پر ٻن ڏينهن کانپوءِ واپس موٽي آيس، جو اتي منهنجي دل اصل ڪانه لڳي. مون کي رات ڏينهن جهوري لڳل هوندي هئي تـه ”اسين ويتناميءَ غلام آهيون ۽ اسان جو گڏدام عوام سورن جي جياتي پيو گذاري، ظالم ڌارين حڪومت چوڙ جيان سنڌن رت پيٽ چوسيو پئي ناس ڪري.“ پنهنجي ديس پاڻن جي غلاميءَ ۽ مظلوميت مـون لاءِ ويهڻ وهه ڪري ڇڏيو ۽ آخر مون پنهنجو سڪ ۽ آرام حرام ڪري ڇڏيو. آءٌ ماسڪو موٽي آيـــس ۽ وري اچي ساڳئي ڪم کي لڳس. مون کي ڪيترا ڀيرا کانگهاري ۾ تمام گهڻو رت آيو. پـــر تڏهن به آءٌ ڪم کي لڳو پيو هوندو هوس. مون ڪڏهن به بيماريءَ جو خيال ڪري ڪم کان ڪونه گهٻرايو. مزي جي ڳالهه وري هيءَ ته جو ڪم جي لڳاتار هلندي به آءٌ آهستي آهستي پاڻيهي چڱو ڀلو ٿي ويس. آءٌ ڪجهه وقت سوويت روس ۾ رهيس، اتي جــي سيءَ کان رب پناهه ڏئي. هـر شيءِ برف وانگر ڄمي

ويندي هئي. پر مون ڪڏهن به سيءَ جي پرواه ڪانه ڪئي: مون لاءِ پنهنجا اصول هر لحاظ کان نهايت ڪمائتا ثابت ٿيا. ياه اٺين چوڻ وڌيڪ. صحيح ٿيندو ته منهنجن اصولن ئي مون کي ٻيهر زندگي بخشي.

سال ٣٧-١٩٣٨ جو زمانو ڪيترين ئي ڳالهين جي خيال کان سخت مصيبت وارو دور هو. هڪڙي پاسي چيانگ ڪائي شيڪ جي چيني سرڪار ڪميونسٽ انقلابين جي جاني ويري هئي ته ٻئي پاسي آمريڪي، فرينچ ۽ جپاني جاسوس اسان جي پٺيان هٿ ڌوئي پيا هئا. مٿان وري اسين هڪ. نئين مصيبت ۾ ڦاسي پياسين ويٽنام جي سرمائيدار، جاگيردار ۽ وچولي طبقي جا قوم پرست ڪارڪن، جن ١٩٢٧ کان وٺي ١٩٣٠ تائين، ويٽنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪئي هئي، سي به هاڻ اسان ڪميونسٽ انقلابي وطن دوستن جا جاني دشمن ٿي پيا هئا. هنن کي ڪنهن جي لاءِ ٿورو به شڪ ٿي پيو ته. هي ڪميونسٽ انقلابي وطن دوست آهي ته. انِ کي ختم ڪري ٿي ڇڏيائون يا ڳجهي نموني مارائي ٿي ڇڏيائون. ايڏين تڪليفن ۽ خطرن هوندي به اسان جا ڪارڪن پنهنجي مقصد تان ذرو به ڪونه هٽيا، هو اڳي کان به . وڌيڪ مضبوط ارادي ۽ بلند حوصلي سان ڪم کي لڳا رهيا. اڄ تي ڏينهن ويٽنام ۾ هوس ۽ جدا جدا تنظيمون قائم ڪرڻ ۾ رڌل هوس. انهن ئي ڏينهن ۾ مون کي چين تان وڃڻو پيو.

اتي اسان جي انقلابي ليگ جو اڳواڻ هونگ هو،
جنهن جو حجامت جو دڪان هو. ان دڪان جي
وسيلي انقلابي تحريڪ جا لڳ لاڳاپا پيا وڌندا هئا.
اهو چيو ٿي ته جو ڳوٺ چين ۽ ويٽنام کي ڳنڍيندڙ
ريلوي لائين جي هڪڙي ننڍڙي اسٽيشن هئي. هونگ
فونگ پنهنجي جان جوکي ۾ وجهي انقلابي قومي ڪم
ڪندو هو. مون سان گڏ فونگ چي ڪيئن هو،
جو هن چيني ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ
جو ميمبر هو (اهو جولاءِ ١٩٤١ ۾ دشمن سان مقابلو
ڪندي شهيد ٿي ويو). اسين بيئي وڃي دڪان تي
پهتاسين ۽ اندر جهاتي پائي ڏٺوسين. فونگ چيو، هونگ
کي سڃاڻندو هو. سو اسان کي ڏسي ڊوڙي آيو.
منهنجي ملاقات سائس اڳي ٿيل ڪونه هئي پر منهنجي
اچڻ جي خبر کيس پهچي ويئي هئي. تنهنڪري منهنجو
تالو وٺي وڏي جوش سان ڀاڪر پائي مليو. پوءِ اسين
سڀيئي دڪان ۾ وڃي ويٺاسين ۽ ساڻس ڳالهيون ڪرڻ
لڳاسين. دڪان جي مٿان هڪڙو ڪمرو هو جنهن ۾
هونگ، سندس زال ۽ پٽ هائي رهندا هئا. ننڍڙو هائي
جلدي منهنجو دوست ٿي ويو. ڪئين ۽ مون تنظيم
بابت سندس ڳالهيون ٻڌيون. هن اسان جي اڳيان سڄي
صورتحال جو نقشو ڪڍي ڏيکاريو. مون پڇيس ”هتي
ٻي به ڪا وارن جي سيلون آهي ڇا؟“ هن چيو
”ها آهي. ٻه دڪان مٿين طبقي جي ماڻهن جا آهن

اهي پئي منهنجي دڪان ڪان سٺا آهن. اتي سرڪاري ملازم ۽ وڏا ماڻهو ويندا آهن، هتي منهنجي دڪان تي ڪارڪن ۽ مزور ايندا آهن." پوءِ مون ڪائنس ڳاڏبن جي پارٽي ۾ پڇيو. ايتري ۾ ڪئين هڪڙو پروگرام شاهي ورتو. هن چيو "پهرين مزورن سان ملاقات ڪرڻ گهرجي، جيئن اسان کي صحيح خبر پئجي سگهي. تنهن کان پوءِ پارٽيءَ جي پروسي جهڙن ڪارڪنن لاءِ هڪ ننڍيا ۽ تربيت جي ڪورس جو بندوبست ڪرڻ گهرجي."

پوءِ هونگ ڦونگ مزورن کي گڏ ڪيو. ڪئين انهن کان سندن ڪٽنب جا حال احوال، زندگي گذارڻ ۽ فرينچن جي ساڻن هلت بابت پڇيو ۽ ساڻن رلي ملي گڏ ٿي ڳالهيون ڪيون. انهيءَ ملاقات کان پوءِ اهڙيون ڪيتريون ئي ملاقاتون ٿيون. هڪڙي ڏينهن هونگ ڦونگ مزورن کان پڇيو ته "توهان تي انهن ملاقاتن (يعني اسان) جو ڪهڙو اثر پيو؟" مزورن چيو "پوڙهي ڪئين سچائي ۽ پنهنجائپ سان ڳالهيون ٻولهيون ڪيون آهن. هي ڏاڍو عقلمند ۽ ذهين ماڻهو ٿو ڏسجي. سندس ڳالهيون تير وانگر اسان جي اندر ۾ گهڙيو وڃن!"

هونگ ڦونگ جي ڪمري ۾ ايتريون ڪرسيون ۽ ڪٿون ڪونه هيون. جنهن تي مزور ويهي سگهن. تنهن ڪري ڪيترا پيرن پر بيٺا هئا. تنهنڪري مون به ڪرسيءَ تي ويهڻ مناسب نه سمجهيو ۽ اٿي بيٺس. مون کي گهٽو ئي چيائون ته "توهان ڪرسيءَ تي ويهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رهو!" پر سون انڪار ڪيو ۽ چيو ته "هيترا ماڻهو بيٺا آهن ۽ آءٌ ويهي رهان؟" ڪيترين ڳالهين پڇڻ کان پوءِ پارٽيءَ جي ڪارڪنن لاءِ هڪ تربيتي ڪورس جي شروعات ڪئيسون. جنهن ۾ ڏهه ٻارهن ڄڻا شامل ٿيا. هڪڙو هونگ ڦرنگ ۽ ٻيا ٻه ساٿي. انهن کي اسان مارڪسزم ليننزم جا اصول ۽ فائدا سيکاريا ۽ مٿين طبقي جي غير انقلابي قوم پرستي ۽ عوام جي انقلابي وطن دوستيءَ جي وچ ۾ جيڪو فرق آهي سو ٻڌايو. تنهن کان سواءِ پارٽيءَ جي ڪم ۽ طريقي جي باري ۾ به ٻڌايو. آءٌ هميشه لفظ سادا ۽ آڪاٽي وانگر سندن دماغ ۾ ويهاريندو هوس. منهنجي اها عادت هوندي آهي ته جڏهن آءٌ ڪا تقرير ڪري بس ڪندو آهيان، تڏهن ٻڌندڙن کان وري پڇندو آهيان ته "اوهان ڇا سمجهيو؟" تنهن کان پوءِ ئي آءٌ ڪنهن ٻيءَ تقرير بابت سوچيندو آهيان. هنن کان به مون پڇيو ته "توهان جي ذهن ۾ منهنجي ڳالهه ٻڌي ڪهڙا ڪهڙا خيال آيا آهن؟" اهڙي نموني ڪين سڀ ڪجهه ياد ٿي ويندو هو.

جيتوڻيڪ اسين تنهنڊي سوڙهي ڪمري ۾ تڪيل هئاسين پر تڏهن به منهنجي روزمره جي ڪم ۾ ڪو به رخنو نه پيو. آءٌ صبح جو اسر ڏيئي اٿي ڪثرت ڪندو هوس. تنهن کانپوءِ ڪمري مان نڪري گهمڻ ويندو هوس. جڏهن هونگ ڦونگ دڪان تي ڪم پيو

ڪندو هو ته آءٌ وري سندس زال جو هٿ وٺڻ ٿي ايندو
هوس. آءٌ پٽ رڙيندو هوس ۽ ڪيئين پاڇي وٺي ايندو
هو. هونگ جي زال اسان جي ڪم مان تمام گهڻي
خوش ٿيندي هئي. هڪڙي ڏينهن هونگ جي زال
چانور وٺي آئي ۽ اچي هيٺ دروازي تي رکيائين جو
جو ڳوڻ ڳري هئي، کڻي نٿي سگهي. هن ڪاوڙ مان
هونگ کي سڏ ڪيو. هونگ کي به ڪاوڙ اچي ويئي
سو چاڪڙين سان مارڻ لڳس. هوءَ ويچاري اجهان
ڪجهه چوي ٿي چوي ته آءٌ وچي مٿان پهتس. تائيءَ
کي جهليم ۽ ڪيئين کي چيم "چانور مٿي کڻي وڃ"
مون تائيءَ کي اهو سمجهايو ته "اهو ڪم به پنهنجو
آهي. چانور مٿي نه پهچائيندا سين ته کائيندا سين ڇا؟"
تنهن تي هونگ پنهنجي اجائي هلت تان زال کان
معافي ورتي ۽ جوٽس به روئڻ ۽ منهن سڄائڻ کانسواءِ
کيس معاف ڪري ڇڏيو. وري ٻئي ڪلڻ ڳالهائڻ کي
لڳي ويا.

رات جو جڏهن سڀ سمهي رهيا ته سون هونگ
کي ڏاڍي جٽ ڪئي، مون چيو مانس "مون نٿي
سمجهيو ته هڪڙو پارٽيءَ جو ميمبر اهڙي بيوقوفي
ڪري سگهي ٿو؟ هڪڙي زائفان کي ائين مارڻ
ڪيتري نه افسوس جهڙي ڳالهه آهي. آءٌ ته سوچي نٿو
سگهان. اهڙي جي ڪاوڙ ڪيئي ته پوءِ پارٽيءَ جي
رازن جو الله واهي! تون جيڪڏهن پنهن حي عادتن کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نہ روڪيو نہ پوءِ تنهنجون اهي عادتون تو لاءِ ۽ پارٽيءَ لاءِ نقصانڪار ٿينديون!“

مون هونگ جي نراڙ تي شرمساريءَ جا موتي چمڪندا ڏٺا۔ هن واعدو ڪيو تہ ”آئيندي ائين نہ ڪندس۔ رڳو اها عادت پاڻ مان نہ ڪڍندس پر ڪوشش ڪري اڄان بہ پيون جيڪي بريون عادتون مون ۾ آهن سي آهستي آهستي-پاڻ مان ڪڍندس۔“

آءٌ هونگ ڦونگ جي ننڍي پٽ هاڻي جو ڏاڍو خيال ڪندو هوس۔ ڪيس وهنجاريندو هوس۔ رات جو سندس ڪپڙا بدلائيندو هوس ۽ ڪيس گرم رکڻ جو بندوبست بہ ڪندو هوس، متان سيءُ لڳڻ ڪري بيمار ٿي پوي۔

آءٌ گهڻو ڪري پنهنجن دوستن سان تلاءُ تي وهنجڻ ويندو هوس۔ هاڻي مونکي چيني ۽ فرينچ ٻولي تمام سٺي ايندي هئي۔ پر آءٌ تڏهن بہ پنهنجي مادري ٻولي ڳالهائيندو هوس۔ منهنجي وات مان ڀلجي بہ ڪڏهن چيني يا فرينچ ٻولي جو اکر بہ نہ نڪتو۔ انهيءَ جو سبب اهو هو تہ مونکي تجربيڪ جي مقصدن لاءِ جدا جدا نوعيت جو ڪم ڪرڻو هو۔هونگ پنهنجي واقفڪار ماڻهن کي چئي ڇڏيو هو تہ آءٌ سندس پٽيءَ آهيان ۽ وٽس رهڻ آيو آهيان۔ هاڻي جيڪڏهن آءٌ ڀلجي ڪڏهن ڪنهن ٻي ٻولي جو اکر وات مان ڪيان ها تہ ڦاسي پوان ها ۽ مون تي شڪ ڪن ها ۽ ان ڪري

سوين ڳالهيون نين ها.

سون کي نندي هوندي کان صاف سٿري رهڻ جي عادت هئي. چو ته صفائي هڪ لازمي ۽ ضروري شيءِ آهي. جيڪو ماڻهو صفائي نٿو رکي ۽ جنهن جي طبيعت ۾ صفائي سٿرائي ناهي، تنهن مان ڪنهن به سٺي ڪم جي اميد رکڻ اجائي آهي. اهو ماڻهو هرڪو ڪم بي ترتيبو ۽ اڻڱو ڪندو. هونگ هميشه وارن ڪنڊ مهل ميرو ٽوال ڪم آڻيندو هو. انهيءَ مان هڪ ته ڳراهڪن کي ڪراهت پيئي اينديهئي. ٻيو ته ڪم ڪرائڻ واري کي به ابڙڪا پيا ايندا هئا تنهنڪري سون هونگ کي ميري ٽوال تان روڪيو ۽ کيس هدايت ڪيئي ته ٽوال کي هر روز ڌوئي استعمال ڪندو ڪري. هونگ منهنجي هدايت تي عمل ڪيو ۽ روز ٽوال ڌوئي صاف ڪندو هو ۽ دڪان به صاف سٿرو رکندو هو.

انهيءَ ڳوٺ ۾ هڪڙو وڏو ظالم پوليس جمعدار رهندو هو. هو پنهنجي نندڍيءَ نوڪرياڻيءَ کي جنهنجي عمر تيرهن سال کن مس هوندي، تنهن کي ڏاڍو ماريندو هو. هن معصوم کان جيڪڏهن ڪا ٿورڙي خطا ٿي وينديهئي ته کيس ماري اڌ مئو ڪري ڇڏيندو هو. روز روز جي ظلمن ڇوڪريءَ کي هڪ ڏينهن نيٺ ڀڄڻ تي مجبور ڪيو ۽ هن ڀڄي اچي هونگ جي گهر پناهه ورتي. سيني کي ڇوڪريءَ جي ٻڌايل داستان ۽ مٿس ٿيندڙ ظلمن ڪري سخت ڪاوڙ آئي ۽ فيصلو

ڪيائون ته هن جي مالڪ کي ضرر مزو چکائجي، مون چوڪريءَ کان سندس مائٽن جي باري ۾ پڇيو. هن ٻڌايو ته ”انهن کي سڀئي گهٽا سال ٿي ويا آهن. مائٽن جي مرڻ کانپوءِ چاچي مون کي انهيءَ ظالم ۽ قهري جمعدار وٽ وڪڻي ڇڏيو.“ منهن جي ساٿين کي ويتر وڌيڪ ڪاوڙ اچي ويئي. هو چوڻ لڳا ته انهيءَ جمعدار سان ضرور سلهه ڪبي. پر منهنجي خيال ۾ اها ڳالهه اجائي، بيڪار ۽ وقت جو وڃاڻ هئي. مون چيو ”هن جمعدار کي موچڙا هڻڻ سان چوڪريءَ جي ڏکن جا زخم ٽورئي ڇٽندا. انهيءَ لاءِ اسان کي هڪ وڏي انقلابي جدوجهد ڪرڻ گهرجي. منهنجا ساٿيو! انهيءَ لاءِ تـه اسان انقلاب آڻڻ ٿا گهرون. جيستائين انقلابي قوتون ڪامياب نه ٿيون آهن. تيستائين اهڙا ظلم ڪڏهن به ختم نه ٿيندا، تنهن ڪري انهن هڙن ٿي مرڻن جـي خاتمي لاءِ پاڻ وڌيڪ تيزي، جوش ۽ جذبي سان انقلاب آڻڻ جون ڪوششون ڪريو ۽ ان جمعدار جي دل ۾ به انقلابي ڳالهيون وجهو ته جيئن ظلم جا سبب چٽيءَ طرح سندس سامهون اچن. آءٌ يقين سان چوان ٿـو ته هي جمعدار جيڪڏهن اسان جـي انقلابي تعليم واري درياءَ مان هڪ ڍڪ به پيئندو تـه مرندي مرندي ويندو پر ڪڏهن به ڪنهن انسان تي ظلم نـه ڪندو. پاڻ پوءِ هـيءَ اسـان وانگر ظلم خـلاف جدوجهد ڪندو تنهنڪري بيماريءَ جي بنياد جو لڳاتار ڏکهي عرصي

ٿائين علاج ڪريو. ٿوري وقت لاءِ ته، جو جو عارضي علاج سان ٿڌ اهڙي جو اهڙو رهجي ويندو.

آءٌ مهينو کن اتي رهيس. انهيءَ وچ ۾ چڱو موچارو تنظيمي ڪم ٿي رهيو هو. وچ ۾ وقت مون هونگ کي چيو ”منهن جا ساٿي! آءٌ توسان مهينو کن گڏ رهيو آهيان. انهيءَ عرصي ۾ تو مون ۾ ڪي اڇايون عادتون ڏٺيون هجن، ته مون کي ٻڌاءِ ته آءٌ اهي اڇايون ۽ ڪميون عادتون پاڻ مان ڪيئن ڪڍان؟“ انهيءَ ڳالهه ٻڌڻ سان هن جي اکين ۾ پاڻي ڀري آيو ۽ چوڻ لڳو ”هي توهان ڪهڙيون ڳالهيون پيا ڪريو؟ توهان جي اچڻ سان منهنجي حياتيءَ ۾ ڦيرو اچي ويو آهي. مون کي ته اوهين ڏاڍا ياد ايندا ۽ آءٌ سدائين اداس رهندس. مون کي گهٽ ۾ گهٽ ان جو علاج ته ٻڌائي وڃو؟“ مون چيو ”منهنجي يادگيري دل ۾ رکي ڇڏ. فقط مقصد ۽ منزل ڏانهن نظر ڪري عمل اڳيان وڌندو وڃ! پنهنجي دل تي رکجو قومي آزادي، انقلاب ۽ سوشلزم جو خيال ڇانئيل رک.“

ان کانپوءِ مون ڪانٽس موڪلايو ۽ روانو ٿي ويس. جڏهن آءٌ ساڻس ڀاڪر پائي موڪلائي رهيو هوس ته ان مهل هونگ جي اکين ۾ لڙڪ ڀريل هئي آيا. سندس زال ۽ ٻار به پنهنجي جذبي کي لڪائي

نه سگهيا، ۽ سندن اکيون لڙڪن سان پريل هيون. انهي حالت مون تي تمام گهڻو اثر ڪيو. پر مون پنهنجو پاڻ کي جلدي سنڀالي ورتو ۽ کين سمجهائڻ لڳس ته "ڏکن خاص مٿن انقلابي ماڻهن جي پوڄا ڪرڻ بدران سندن اعليٰ انقلابي اصولن کي هميشه سان هنڊائبو. جيڪڏهن ڪو انسان وڏو ۽ عظيم بڻجي ٿو، ته آهو اصولن ۽ عمل جي ڪري ٿئي ٿو. انهي ڪري انهي ۽ ماڻهو کان آهي اصول ۽ عمل اعليٰ ۽ مقدس آهن، جيڪي ان ماڻهو جي عظمت وڌائين ٿا. ڪنهن هڪڙي خاص شخص يا ماڻهو سان پيار ڪرڻ بدران پاڻ کي انهن مقصدن لاءِ وقف ڪري ڇڏيو، جيڪي اسان کي زندگيءَ جي سمجهه، ڄاڻ ۽ انسانيت جو مقصد سيکارين."

تنهن کان پوءِ آءٌ يا ڪمبن، هونگ ۽ سندس گهر کان آهستي آهستي پري ٿيندا وياسين. آءٌ اتر چين ۽ ويٽنام جا مختلف علائقا گهمندو رهيس. منهنجي ذهن ۾ تن ڏينهن رڳو اها هڪڙي ڳالهه ويٺل هئي ته ڪهڙي نموني اسان جي پارٽي "انقلابي ليگ" مضبوط کان وڌيڪ مضبوط بنيادن تي بيهي، ۽ اسان جا ڪارڪن تحريڪ جي مقصدن کان پوري طرح خبردار ٿين. ڪيئن کين مارڪسزم ۽ لينن جي انقلابي سائنس ۽ علم جي اهڙي چڱي ريت ڄاڻ حاصل ٿئي، جو هو اسان جي خاص ماحول ۽ مزاج

ڪي نظر ۾ رکندي آهڙي جدوجهد لاءِ ڪمر ڪشين جنهن جو قلل آزاديءَ جي چمڪندڙ سج جيان هجي! جپان ۽ چين جي وچ ۾ جنگ پئي هلي، تنهن ڪري آسان جا تقريباً سپيئي چونڊ سائي مڪنگ ۾ گڏ ٿي ويا هئا. مڪنگ تن ڏينهن ۾ تمام وڏين سرگرمين جو مرڪز هو. مڪنگ جي مقامي ڪارڪنن ۾ ڏواڏهه جو ٿالو برک هو. ڪيس عام طرح ترنهه ژونگ ڦهائي جي نالي سان سڏيو ويندو هو. هو ڪنهن ڪمپنيءَ ۾ ڊرائيور هو. هو پنهنجي ڪمائي تون ڪارڪنن تي خرچ ڪندو هو. انهي سان گڏو گڏ ڪمپنيءَ جي آفيس ڪارڪنن جي ملاقات جو مرڪز هئي. جڏهن آءٌ مڪنگ وچڻ وارو هوس، ته مون کي انهيءَ آفيس ۽ ترهن جو ڏس ڏنو ويو. هن منهنجي تمام گهڻي خدمت ڪئي. اها فيبروري ١٩٤٠ جي ڳالهه آهي. مون ترنهه سان ملي مڪنگ ۾ تحريڪ جي باري خيال ۽ احوال معلوم ڪيو. ترنهه مون کي ٻڌايو ته هتي پارٽيءَ جا ٻه مرڪز آهن. هڪڙو لڪل ٻيو ظاهر. ظاهر مرڪز ته هي دڪان آهي، پر لڪل مرڪز ٻيو آهي، جتهن جي خبر رکبو ڪارڪنن کي آهي، هن ٻڌايو ته انهي لڪل مرڪز تي وڃڻ کان پوءِ توهان کي سڄي حالت کان واقف ڪيو ويندو. سندس اها ڳالهه بلڪل جائز هئي. تنهنڪري مون مان ڪئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءٌ ترنهه سان ڳالهه جي لاءِ مرڪز تي ويس جنهن جي قونگ چي ڪئين مليو. تحريڪ جي ٻن ڪارڪنن مان هونگ وان هونگ، پروفيسر نگوين ۽ گياپ (جيڪو پوءِ گوريلا جنگ جو جڳ مشهور ماهر ۽ سپه سالار، فاتح ڊين ڦو ۽ اتر ويٽنام جو وزير دفاع ٿيو) جا نالا قابل ذڪر آهن. اهي ٻئي مرڪز ڪان ٿورو پريرو رهندا هئا. هونگ وانگ درزيءَ جي دڪان تي درزڪو ڪم پيو سکندو هو. هو. جيڪو ٿورو گهڻو ڪمائيندو هو، سو ڪئين، گياپ ۽ پاڻ تي خرچ ڪندو هو. مون جڏهن ترنهه ڪان هونگ ۽ گياپ جي جاءِ جو ڏس پڇيو ته هن چيو ”فڪر نه ڪر، هو لڪل هند تي رهن ٿا. جڏهن اسان کي سندن ضرورت پوندي آهي تڏهن ڪين هتي سڏائيندا آهيون.“

انهيءَ ڪان پوءِ مون کي چيائين جي ڪم جو احوال ڏنائين ته ڪيئن پارٽي جي خيالن ۽ نظرين کي عوام م. ڦهلائڻو پيو. وچ ۾ مون کي خبر پيئي ته مڪنگ م ليٿو برٽش مان ڇپجي ڪئين اخبارون نڪرن ٿيون. پارٽي هتان هڪ اخبار ڪڍندي هئي، جنهن جو نالو ”ٿينگ“ يعني ”اسان جي پارٽي“ آهي. سندس مختصر ڏاڙو ڏني تي آهي. مون بہ انهيءَ اخبار لاءِ ڪيترائي مضمون لکيا ۽ پنهنجي ڪارڪنن کي بہ نصيحت ڪيم ته عام ماڻهن جي سمجهه جهڙا مضمون لکو. ترنهه

ويچارو ايترو گهڻو پڙهيل ڪونه هو، پر هو عمل جي ميدان ۾ مانجهي مڙس هو. هو پاڻ کي رڳو اهڙو ڪارڪن سمجهندو هو جنهن جو پڙهڻ سان ڪو واسطو نه هو. سندس واسطو هو هاڻي ڪمان جي حڪم مڃڻ. اهڙا ڪارڪن هاڻي ڪمان جي اشاري مٿان تن پنهنجي حياتي به قربان ڪري ڇڏيندا آهن. هاڻي ڪمان جي اهميت ۽ فائدن کان ڪنهن کي مجال ناهي جو انڪار ڪري. اهڙا ڪارڪن جماعت جي ملڪيت ۽ پونجي هوندا آهن، پر آءٌ چاهيندو آهيان ته هر هڪ ڪارڪن کي ضروري ڳالهين جي سمجهه ۽ ڄاڻ ضرور هئڻ گهرجي. جيتوڻيڪ ترنهه معيار وڪان هيٺ نه هو پر مون کيس پڙهڻ جو شوق ڏياريو. مون هن ڪارڪن کي به چيو ته هو مضمون لکي ترنهه کي پڙهائي. جڏهن ترنهه کي اهي مضمون سمجهه ۾ اچن ته پوءِ انهن مضمونن کي شايع ڪن. انهي ۾ مان منهنجو مطلب هي هو ته گهٽ پڙهيل عام ماڻهو به اهي مضمون سمجهن.

هڪڙي ڏينهن مون اخبار وارن کي هڪ نظم ڏني ۽ چرچو ڪندي چيم ته "هي نظم ترنهه جي رنگ ۽ جي زال جي چنل آهي." انهي ڳالهه تي سيٺي کلڻ لڳا. اسيمبلي جي ڪارڪنن کي نظم وڻي. انهي نظم جا ڪجهه شعر اڄ تائين منهنجي دماغ ۾ ڦيرا پيا ڏين.

آ "اڃاڻو" سالن گذري ويل پراڻن کي تون ڏاڍو ياد

[illegible] ٻوڏاچين [illegible]
[illegible] ”پُڇيو“ ته توهان ڪنهن شهرَ ۾ زندگي گذاريو،
[illegible] ”ننڍپڻ جا ڏينهن ڪتوڻيل وارن ۾ لنگهيا ۽ ٻچپڻ ۾ اچڻ ۾ آيا“
[illegible] ٻو ڀائي ٻوٽا آهن
[illegible] ”تنهنجي ياد ۾ ڪيترا ڏينهن گذريا، منهنجي اکين سامان
[illegible] آڪيا ڪونه هئا آهن،
[illegible] ”پنهنجي ملڪ ۾ گهر تي ٿيندڙ ظلمن جو انتقام
[illegible] ضرور وٺبو،
[illegible] ”آءٌ ڀائيهي گهر جي سنڀال ڪندي هئي
[illegible] ”جڏهن سپاهي دشمن جو ڪارو منهن آيو ته
[illegible] انهن کي ملڪ مان ڪڍي ڇڏيو،
[illegible] ”تڏهن اسين پنهنجي گهر ۾ مزي سان رهندا هئاسين،
[illegible] ”خوب عيش ڪندا هئاسين ۽ خوشيون ملهائيندا هئاسين.“
[illegible] توهان سمجهي ويا هوندا ته مٿين هن نظم ۾ ترنهم
[illegible] ۽ جاگيرداري ظلم جو ذڪر آهي، هن نظم ۾ ويتنام جي هڪ عورت جي احساسن جو آئينو
پيش ڪيو آهي، جنهن جو مڙس آزادي جو مجاهد
آهي ۽ هو پنهنجي مڙس جي ملڪ ۾ وڙهڻ [illegible]
[illegible] ۽ پنهنجي مڙس کي ياد ڪري ٿي [illegible]
[illegible] ”ڏي-تي“ اخبارن جا فائيل گڏ ڪري پڙهندا
[illegible] شاگردن جي مرڪزن کي موڪليندا هئاسين.
[illegible] منهنجي شاگردن ۾ ڪيترا ڪم [illegible]
[illegible] ڪري ٽائيپ ڪرڻ جي مشين ضرور هوندي آهي.

جنهن جي مدد سان آءُ مضمون لکندو آهيان ۽ اهي اخبارن لاءِ ڏيندو آهيان. هتي رهڻ واري عرصي ۾ آءُ ٽائيپ مشين جي مدد سان مضمون لکيندو هوس. ڇو ته ڪڏهن مون کي ويجهو يا پري وڃڻو هوندو هو، تڏهن به آءُ ٽائيپ مشين پاڻ سان کڻي ويندو هوس. اهڙي طرح منهن جي لکڻ جي رفتار ۾ ڪو به فرق نه پوندو هو. آءُ مضمون پنهنجي نالي تي ڪو نه ڇپائيندو هوس. اهي جدا جدا فرضي نالن ۾ ڇپبا هئا. ڇهه مهينا انهن مضمونن مان اندازو لڳائيندا هئا ته هي ڪهڙي ساڳئي ماڻهوءَ جي لکڻي آهي ۽ عام ماڻهن تي اهو تاثر رهو ته "اهڙين لکڻين وارو ماڻهو ڪو جهونو ڪامريڊ آهي. جيڪو سمنڊ پار ڪنهن پري ملڪ ۾ رهي ٿو." انهيءَ وچ ۾ حالتون تمام تيزيءَ سان بدلبيون پئي. هاڻ مون سوچيو ته اسان کي ويٽنام وڃي پنهنجي وجود کي ثابت ڪرڻ گهرجي. مون جدا جدا ڪارڪنن جو هڪ ميڙ سڏايو، جنهن ۾ فيصلو ڪيو ويو ته هاڻ اسان کي پنهنجي جيجل وطن ڏانهن ورڻ کپي. ڪجهه ڪامريڊ انهيءَ قدم کڻڻ جي فائدي ۾ نه هئا. هنن چيو "اسان کي پهرين هٿيار ۽ بارود جو چڱو موچارو بندوبست ڪرڻ کپي." انهيءَ ڳالهه تي مون وڏي زور سان ٽهڪ ڏنو "اڙي ادا پهرين گهر پهچون، پوءِ سڀ ڪجهه پاڻهي ٺيڪ ٺاڪ ٿي ويندو."

اپريل ۾ آرونگ بوئي، ڪانگ جيڪو چيانگ ڪائي شيڪ جي فوج جو وڏو آفيسر ٿي رهيو هو،

تنهن ڪيترن ئي ويٽناميين جي فوج تيار ڪري ورتي. سالن ڪيترا اهڙا ساٿي به شريڪ ٿيا جن چيانگ جي فوج ۾ اڳيئي ڪم ڪيو هو. جن به ماڻهن فرينچ سامراج خلاف جدوجهد ڪرڻ جو قسم ٿي کنيو، تن کي پنهنجي جهنڊي هيٺ گڏ ٿي ڪيائون، پوءِ ڪٺي اهي ڪميونسٽ هجن يا نه هجن. ڪانه پوءِ سڀيئي ماڻهو ويٽنام ڏي روانا ٿي ويا. آءٌ ڪجهه ڏينهن لاءِ ڪمنگ جي ۾ ترسي پيس. ترنهه منهن جو لاڳاپو رکندڙ آفيسر هو. منهن جي ترسڻ جو مطلب هو ته جيڪڏهن ڪنهن شيءِ جي ضرورت پئجي وڃي ته آءٌ اهڙا اشارا بيان هٿ ڪري سگهان.

مون ترنهه کي چين ۽ جپان جي جنگ جو پورو نقشو چڱي طرح سمجهايو. ان وقت چيني ڪميونسٽ پارٽي جپان جي خلاف چيانگ ڪائي شيڪ جي مدد پئي ڪئي. ڪيترا ماڻهو انهيءَ ڳالهه تي رنج هئا. ترنهه کي بخشي اها ڳالهه اتي وڻي. مون چيس ته ”چيني ڪميونسٽ پارٽي جي پاران تمام ڀلو ڪم ڪيو آهي. چيانگ جي ڪائي شيڪ سان نباهه ڪري ڪري پاڻ انهيءَ لاءِ هن ڪئي بنا جهلڻ پل جي عام ماڻهن سان ملڪ ۾ ڪين سياسي تعليم ڏيڻ جو وجهه مليو.“

منهنجو ڪم جڏهن پورو ٿيو، تڏهن آءٌ هوائي سفر لاءِ تيار ٿيس. ترنهه جي ڊيوٽي به ختم ٿي ۽ اسين گڏجي وطن روانا ٿياسين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آءٌ ڪويلن ڪان ٽانڪ ٽائين ڪار ۾ ويس. اتان تيان ٽنگ ٽائين پيڙيءَ ۾ چڙهي وياسين. پيڙي ماڻهن سان ڀريل هئي، ٿنهڪري مون پنهنجو ويس بدلائي ڇڏيو ۽ ماڻهن کي ٻڌايم ته ”آءٌ اخبار نويس آهيان. ساڻن جا سال فرانس ۾ رهيو آهيان. تنهنڪري هاڻي رڳو فرينچ ٻولي ڳالهائي ٿو سگهان. پنهنجي مادري ٻولي ذري گهٽ وسري وئي اٿم.“ ٻونگ منهن جو ترجمان هو. هرڪو ماڻهو مون سان ائين ٿي هليو، ڄڻ آءٌ سچ پچ اخباري خاطو هوس. مون سڄي ڳالهه ٻولهه فرينچ ٻوليءَ ۾ پئي ڪئي. پر اتفاق سان هڪڙي ڪامريڊ سگريٽ جو ڦلو منهنجي ڪوٽ تي اڇلائي وڌو، مون تڪڙ ۾ ويٽنامي ٻوليءَ ۾ چئي وڌو ”ميان سنڀال ساڙينم ٿو!“ چوڻ کي چئي وڌم پر هڪدم پڇتايم ته وڏي غلطي ڪري ويٺو آهيان. منهن جا ساٿي ٿهڪ ڏيئي کلڻ لڳا ۽ آءٌ ڏاڍو ڦڪو ٿيس. چڱو ٿيو جو مون اهي اکر ڏاڍيان نه چيا ۽ ٻين ماڻهن نه ٻڌا! جيڪڏهن ڪو ٻڌي وٺي ها ته اسان جي سڄي محنت اجائي ۾ ملي وڃي ها ۽ منهن جي ويس بدلائڻ جو راز وچ رستي ۾ فاش ٿي پوي ها.

ڊسمبر ١٩٤٠ ۾ آءٌ تيئنسي پهتس. مون ترني جي حوالي هي ڪم ڪيو ته هو اڳتي وڃي ۽ اهڙي جاءِ ڳولي، جتي پنهنجو انقلابي اڏو ٺاهيون. هن هڪڙو غار ڳولي ڪڍيو، جيڪو ڏاڍي حفاظت واري جاءِ تي

هو. انهيءَ غار ڪي. ”پيڪ بو“ جي نالي سان سڏيو ويندو هو*. پيڪ بو ۾ اسين هميشه ڄاڻون پيا بدلائيندا هئاسين. اسان جي حفاظت ڪرڻ لاءِ به انقلابي پهريدار دستا پهرو ڏيندا هئا. لي ڪوانگ ۽ ڪووان انهن دستن جا ڪمانڊر هئا. ڊڪ ٿن منهنجو ذاتي باڊي گارڊ هو. هو پوءِ اتر ويٽنام ۾ شهيد ٿي ويو.

آءٌ روز صبح جو سوير اٿي سڀني جدا جدا ڪم ڄاچيندو هوس. وڏي توڙي ننڍي هر ڪم جي نظرداري ڪندو هوس. پيو ته ٺهيو پر جتين جي مرمت ۽ ڪپڙن سبڻ جي ڪم تي به نظر رکندو هوس. مضمون وقت ڪنهن نه ڪنهن ڪم ۾ رڌل هوندو هوس. مضمون پڙهندو هوس. ڪتابن جا ترجما ۽ ٻيا ڪم ڏسندو هوس. آءٌ سائين کي انقلابي راز سانڍڻ لاءِ خاص نصيحت ۽ تاڪيد ڪندو هوس. کين چوندو هوس ته هر ڪو ڪم خبرداريءَ ۽ احتياط سان ڪريو. هڪڙي ڏينهن هڪڙي جوان مون کان پڇيو ”رازداري جي معني ڇا آهي؟“ مون چيو ”رازداري جو مطلب آهي ته نه ڪجهه ٻڌو نه ڪجهه رکو ۽ نه ڪجهه چاڻو. جيڪڏهن ڪو به توهان کان ڪو سوال پڇي ته توهان هي جواب ڏيو ته ”نه مون ڪجهه ڏٺو آهي، نه ڪجهه ڏنو آهي ۽ نه وري مون کي ڪا خبر آهي.“

---

* ڏسو ”پڇاڙي“ ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ١٦ کان ٤

۽ آءَ ڪارڪنن کي انقلابي تبليغ ڪندڙ هٿياربند دستن قائم ڪرڻ جو احساس ڏياريندو هوس ۽ چوندو هوس، ”اسين حڪومت قائم ڪرڻ کان پوءِ سڀ ڪان پهريائين هٿياربند فوج کي تيار ڪنداسين. پر انهيءَ کان به پهرين اسان کي انقلابي تبليغ ڪندڙ فوج ناهڻي پوندي، جا اسان جي نظرين ۽ ڪم بابت عوام کي آگاهه ڪري.“ آءٌ کين روس جي انقلاب جو مثال ڏيندو هوس ۽ چوندو هوس ”روس ۾ جڏهن انقلاب جو سج چمڪيو، تڏهن ان زار جي حڪومت جو تختو اونڌو ڪري ڇڏيو. لينن تن ڏينهن ۾ انقلابي تبليغ ۽ سکيا جي فوج قائم ڪرڻ جو عزم ڪيو هو. هن پنهنجين تقريرن ۾ حد کان وڌيڪ ڏيان انهيءَ ڳالهه تي ڏنو ته انقلابي ڪارڪنن کي گهرجي ته انقلابي خيالن کي عام ڪريو ۽ پکيڙيو. پنهن جي نظرين جو پرچار ڪريو. اهي ٻئي ڳالهيون بنيادي ڳالهيون آهن. تنهنڪري سڀ کان پهريائين انقلابي تبليغ جو هٿيار کڻو!“ تنهن کان پوءِ آءٌ چوندو هومان ”اسين تيستائين جپان ۽ فرانس کي شڪست نه ڏيئي سگهنداسين، جيستائين عوام سندن خلاف هٿيار نه کڻندا، عوام اهي هٿيار ڪيئن کڻندا؟ اهي ڪيئن قدم قدم ۾ ملائي هلندا؟ اهو سڀ انقلابي تبليغ ۽ سکيا جي وسيلي ئي سگهي ٿو. عوام جي دلين ۽ ذهنن ۾ اها ڳالهه وهاريو ته اسان جيڪي ڪجهه

ڪريون پيا سو واجبي آهي. سامراج ڪوڙو آهي. حق جي لاءِ تلوارون اڀيون ڪري ۽ ميدان ۾ نڪري اچڻ سندن فرض آهي. منهنجا ساٿيو! توهان کي به لينن جي تعليم تي عمل ڪري پروپيگنڊا جو ذاتو هٿ نه ڪٽڻ گهرجي. سون اتڪل سٺ جوان انهيءَ ڪم لاءِ چونڊيا، جيڪي گهر گهر وڃي جپان ۽ فرانس خلاف انقلابي تبليغ ڪندا هئا ۽ ساٿين کي تيار ڪندا هئا." "اسان جي تحريڪ لاءِ هاڻي عوامي مدد حاصل ڪرڻ جو وقت پهچي ويو هو، آءٌ عوام سان لاڳاپي پيدا ڪرڻ تي گهڻو ڌيان ڏيندو هوس، آءٌ چوندو هوس ته "جيتوڻيڪ اسين لڪي ۽ ڇپي هنڌن تي رهون ٿا، تڏهن به اسان کي عوام سان لاڳاپي رکڻ تي وڌيڪ ڌيان ڏيڻ گهرجي. اسان کي انهن ساٿين جي ضرورت آهي جيڪي اسان جي حفاظت ڪري سگهن ۽ اسان جي چوڪيداري ۽ گهيرو ٿاهي سگهن ۽ اسان کي دوست دشمن جي خبر پهچائي سگهن."

اسين چانور ۽ ڪڻڪ جو بوسو کائي رات جو پٽ تي گاهه وڇائي سمهي رهندا هئاسين. منهنجي صحت تن ڏينهن ٺيڪ نه هئي. تنهن جي ڪري انقلابي ڪوڙ دوست مون کي چوندا هئا ته "تون سنهو ڪاڙهو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪاٿ ۽ احتياط سان هل.“ پر مون کي اها ڳالهه ڪڏهن به نه وڻي. آءٌ ڪين چوندو هوس ته ”توهان اهي مصيبتون خوشيءَ سان سهو پيا، باقي آءٌ ڪو ملائڪ سڳورو آهيان ڇا؟ منهن جو هڏ چم ۽ بدن به اهڙو آهي، جهڙو توهان جو! جيڪڏهن توهين آزاديءَ لاءِ هيڏيون سختيون پيا سهو ته منهنجي دل ۾ به آزاديءَ لاءِ ساڳي اوهان جهڙي باهه پيئي ٻري! آءٌ به انهيءَ قرباني ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. مون کي اها ڳالهه اصل نه ٿي وڻي ته ليڊر پنهنجي ليڊريءَ جو رعب ڄمائي، سک ۽ آرام سان رهي. پوءِ ته زميندار، نواب، سرمائيدار، ليڊرن ۽ اسان ۾ ڪوبه فرق نه رهندو. اهي ڳالهيون زميندار، نواب، سرمائيدار ۽ ليڊرن لاءِ آهن. اسين وڏي زميندار، سردار ۽ سرمائيدار طبقن جي پيڙهه کي ڊاهي، نئين نئين تعمير جو جهنڊو جهلڻ وارا آهيون. تنهن لاءِ اسان کي پنهنجن مقصدن کي خيالي ۾ رکي پهرين پاڻ کي عمل ڪرڻ کپي. منهن جي خيال ۾ اڳواڻ جو فرض آهي ته هو عام ڪارڪنن وانگر حياتي گذاري، پاڻ ٿي سگهي ته انهن کان وڌيڪ قرباني ڏي. جيئن ته اهڙن عملي مثالن منجهان ئي پنهنجي اصولن جي سچائي ثابت ٿيندي.“

نئين سال جي شروعات جي موقعي تي ڪيترائي هاري ساٿي مون لاءِ تحفا کڻي آيا، ويٽنامي هاري ٻڌ مذهب جا مڃيندڙ آهن، سو مون کي وڏي پتر“

تي مهاتما گوتم ٻڌ جي تصوير ٽنگياري رکي ۽ هاري ساٿين کي چيم ته ”توهان کي پارٽيءَ طرفان هي سوکڙي ڏيان ٿو.“ تنهن کان سواءِ هڪڙو رپيو چلڪندڙ رنگين ڪاغذ ۾ ويڙهي مهاتما ٻڌ جي مورتيءَ پرسان رکيم ۽ هاري ساٿين کي چيم ته ”هي رپيو پارٽيءَ طرفان توهان کي خرچي آهي. هن رپئي جي ٿوري رقم ڏانهن نه نهاريو پر توهان کي جيڪا انقلابي وطن دوست پارٽي اهو رپيو ڏيئي ٿي، ان جي اهميت ۽ شان کي ڏسو.“

انهن ڏينهن پارٽيءَ جي مرڪزي اجلاس ۾ اسان هڪ اهڙو گڏيل قومي محاذ ٺاهڻ تي ويچار ڪيو، جنهن ۾ اسان جي قومي دشمن فرينچ سامراج خلاف جدوجهد ڪرڻ وارا سڀئي ٽولا ۽ پارٽيون پاڻ ۾ ملي هڪ ٿي، گڏجي وڙهن. مون هن ڳالهه تي خاص ڌيان ڏنو ته انهيءَ محاذ جو نالو اهڙو هجي، جنهن مان وطن جي حب ۽ پيار ظاهر ٿئي ۽ ڪنهن به ماڻهوءَ کي انهيءَ نالي مان ڌاريائيءَ جي بوءِ نه اچي. تنهنڪري انهيءَ محاذ تي ”ويٽنام جي آزاديءَ جو محاذ“ جو نالو رکيوسون.

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ نازي حيوانن روس تي حملو ڪري ڏنو. اسان سڀني جي دلين ۾ ڏک ۽ ويچار جون لهرون ڊوڙڻ لڳيون پر مون سڀني کي چيو ته ”دل ودي ڪريو! زار جي زماني ۾ روس وڏن زميندار،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جاڳيردارن ۽ نوابن جي قبضي ۾ هو ۽ تمام گهڻو ڪمزور هو. پر انهيءَ وقت به جڏهن نيپولين جهڙي زبردست شهنشاهه ۽ هاڪاري سپهه سالار روس تي حملو ڪيو، تڏهن روسي عوام انهيءَ کي شڪست ڏيئي ڇڏي. اڄ جڏهن روس هيڏي ترقي ڪري سوشلزم جي رتبي کي پهتو آهي ۽ جڏهن وٽس هڪ اعليٰ درجي جي سياسي پارٽي ۽ ليڊرشپ آهي ۽ باشعور ماڻهو آهن، تڏهن پڪ اسان روس تارين کي شڪست ڏيندو."

انهيءَ وچ ۾ اسان جي تنظيم سڄي ملڪ ۾ ڏاڍي مقبول ٿي ويئي هئي. هاڻي اسٽن فرانس سان مقابلي ڪرڻ جهڙا ٿي وياسين* تنهنڪري اسان کي پيڪ چو جا غار ڇڏي ڪاؤبينگ صوبي ڏانهن قدم وڌايا. اسين رات جو اونداهيءَ ۾ روانا ٿياسين. مون "ڪلي سنگتين کي چيو "هاڻي پاڻ فرينچن کان بچڻ جو طريقو سمجهي ويا آهيون." انهيءَ جملي تي سڀئي ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳا. هتي اچي مون روس جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي تاريخ جو ترجمو ڪرڻ شروع ڪيو. منهن جي پرائيويٽ سيڪريٽري (رائيٽر) منهن جو سات ڏنو ۽ ٽورن ڏينهن ۾ مون سڄي ڪتاب جو ترجمو ڪري ورتو. جڏهن آهو خير سان پورو ٿيو، تڏهن مون خوشيءَ

* ڏسو "پچاڻي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ٥ ڪان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ پنهنجي سگتين جي دعوت ڪئي ۽ ڪين گوشت ۽ ڀاڄيءَ جا ٻوڙ کارايم.

فرينچ اسان جي ڳولا ۾ هيا ۽ اسان جي لڪڻ جون جايون پڻ ڳولايائون. سندن جاسوس هر هنڌ هر ڪنهن پاسي موجود هئا. اسان جي پڻ مجاهدن لي ڪونگ يا ۽ هونگ فيصلو“ ڪيو ته جنهن تي به شڪ پوي ته هي فرينچ جاسوس آهي انهيءَ کي جيئرو نه ڇڏجي. آءٌ سندن انهيءَ ارادي کي سمجهي ويس. پلا اهو به ڪو انصاف ٿيو ته رڳو ٿوري شڪ پوڻ تي ماڻهو کي ختم ڪري ڇڏجي- مون ڪين- روسي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي تاريخ پڙهڻ لاءِ ڏني ۽ سختي سان چيو مان ”اسان جي عظيم انقلابي استاد ۽ اڳواڻ لينن ماڻهن کي خواهه مخواهه قتل ڪرڻ جي باري ۾ جيڪي چيو آهي، اهو ضرور پڙهجو!“ سندن انهيءَ تاريخ پڙهڻ جو اهو نتيجو نڪتو جو هُنن پنهنجو اهو ارادو بدلائي ڇڏيو. جولائي ١٩٤٢ ۾ مون کي ”ويٽنامي آزاديءَ جي محاذ“ جو نمائندو ڪري چين موڪليو ويو ته آءٌ اتي چين جي حاڪم مارشل چيانگ ڪائي شيڪ سان ملاقات ڪريان. پر اهو رڳو هڪڙو بهانو هو. اصل مقصد هي هو ته چيني ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ سان لاڳاپو قائم ڪجي منهنجي سچائيءَ واري ڪارڊ تي هي اکر لکيل هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"هوچي منهه — اخباري خاطو — ويتنام — چين جو رهاڪو."

نه ملي تونگ يا منهن جو لاڳاپو پيدا ڪندڙ آفيسر هو. مون هڪ نائين جو ويس ڪيو هو. منهن جي هٿ ۾ هٿڪڙو لڳل هو، جنهن کي جهلي لي تونگ مون کي وٺيو پئي ويو ۽ آءٌ سنڌس پٺيان پٺيان پئي ويس سرحد پار ڪرڻ کان پوءِ مون هڪ چيني دوست کي پنهنجو نمائندو مقرر ڪيو، پر وٽس سڃاڻپ جا ڪاغذ هئا ئي ڪونه، تنهنڪري پڪڙجي پيو. انهيءَ سان گڏ آءٌ به جيل ۾ پيس. اهو چيني دوست جيل ۾ مري ويو ۽ ٻاهر هل پئجي ويو ته هوچي منهه مري ويو (١). پر پوءِ انهيءَ ڳالهه جي ترديد ڪئي ويئي. مون جيل مان به ڪنهن نموني پيغام موڪلڻ جي واٽ ڳولي ڪڍي. ڪيترن ئي جيل جي ملازمن جي دل ۾ انقلابي خيال پيدا ٿي ويا. پر مون کي ترت وري ٻي جيل ۾ موڪليو ويو. اهي ڏينهن منهنجي زندگيءَ جا سخت ڏينهن هئا (٢) چيانگ ڪائي شيڪ جي عملدارن جيل ۾ به مون کي آرام سان وهڻ نه ڏنو. ليوشو ۾ سخت نظربندي وارن ڏينهن گذارڻ کان پوءِ سيپٽمبر ١٩٤٣ع ۾ آءٌ وري پيڪ باڊو پهتس. اسان جي گوريلا

---

(١) ڏسو "پڄاڻي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ٨

(٢) ڏسو "پڄاڻي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ٩

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جدوجهد تن ڏينهن زور وٺي وئي هئي. انهيءَ جنگ جو
بنياد دراصل اسان ١٩٤٦ع ۾ ئي رکي ڇڏيو هو.
مون تن ڏينهن ئي گوريلا جنگ ڪيئن ڪجي؟ تنهن
بابت ڪتاب پڙهيا هئا، ۽ روس ۽ چيني ڪميونسٽ
گوريلا مجاهدن جا انقلابي اڳڙ ڏٺم. انهيءَ تجربي ۽
علم جو احوال سادن اکرن ۾ ننڍڙن ڪتابن ۾ لکيم.
ٻي جنگ عظيم فرينچ سامراج لاءِ موت جو پيغام کڻي
آئي. اهي ويٽنام مان مجبور ٿي پنهنجي وسائل بندن
جا تي ورتي. جپان ويٽنام تي قبضو ڄمايو. پر اسين
هاڻي ڪنهن کان به ٻچڙن وار ڪونه هئاسين.* اسان جون
سرگرميون وڌيون ڏينهن تيز ٿينديون ويون. اسين پنهنجي
فرينچن تي پوري طاقت سان حملو ڪندا هئاسين ۽
ويانئن ڪافي هٿيار ڦريندا هئاسين. اسان جي تن ڏينهن
پاليسي اها هئي ته فرينچن تي حملو ڪري ڪانئن هٿيار
ڦريو. انهن هٿيارن سان جپانين تي حملو ڪجي. آمريڪا
سان تن ڏينهن اسان جو ڪو به جهيڙو ڪونه هو.
هڪڙي ڏينهن ڪائو بانگ ۾ اسان جي ساٿين هڪڙي
آمريڪي هوا باز کي گرفتار ڪيو. اهو هوا باز جهاز جي
انجڻ خراب ٿيڻ ڪري، اسان جي علائقي ۾ لهي پيو
هو. جپانين کي انهيءَ جو اطلاع ملي ويو هو. تنهن
انهيءَ هوا باز کي هٿ ڪرڻ لاءِ، ننهن چوٽيءَ جو زور
لڳايو. جنهن ڪري گوريلائون پر هوا باز هٿ

---

* ڏسو "پيچاٽي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ٩

ڪوئه آئين "آمريڪي هوا باز جو ٽالو ليفٽيننٽ "شا" هو.
اسان جي مجاهدن سندس ڪجهه ڏينهن حفاظت ڪئي.
پوءِ هن کي نيڪ هائي جي علائقي جي انچارج پارٽي
ڪارڪن ڦام وان ڊونگ * وٽ پهچايائون. پوءِ
ڦام وان ڊوري کيس مون وٽ موڪليو. اسان ليفٽيننٽ
"شا" کي مهمان ڪري رکيو ۽ سندس خاطريءَ ۾
ڪابه ڪسر ڪانه ڇڏيسين. هو مون شان سليءَ ڏاڍو خوش
ٿيو. هن اسان جي مهرباني ۽ مهمان نوازيءَ جا ٿورا
مڃيا ۽ چوڻ لڳو "مون ٻڌو هو ته ويٽنام جا انقلابي
گوريلا ڏاڍا دهشت پسند ۽ ظالم آهن، جن ته انسان
ناهن، جانور آهن، پر اڄ مون کي خبر پئي آهي ته
اها سڀ يورپ ۽ آمريڪا جي اخبارن ۽ خبرن پهچائيندڙ
ايجنسين جي پروپيگنڊا هئي، توهين ته انسانن جي ويس
۾ فرشتا آهيو. مون اڄ سمجهيو آهي ته اسانجا يورپي
۽ آمريڪي ٻاڌر پنهنجن ظلمن کي لڪائڻ لاءِ ٻين
جي مٿان ڪوڙا الزام ٿا مڙهين ۽ پنهنجن گناهن تي
پردي وجهڻ جي لاءِ پروپيگنڊا جي هٿيارن سان مظلومن
مٿان بيحرميءَ سان وار ٿا ڪن." مون جڏهن ليفٽيننٽ "شا"
جون اهي ڳالهيون ٻڌيون، ته ڪلي ڏنم. تونکي سامراجي
ڏاڙيلن جي بيحيائي واري پروپيگنڊا تي کل اچي ويئي.
کيس چيم "منهنجا پيارا ليفٽيننٽ! اسين ته پاڻ مظلوم
آهيون. اسان جون زمينون، اسان جا گهر، اسان جا

---

* ڦان وان ڊونگ هاڻي اتر ويٽنام جو وزير اعظم آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جهنگ ۽ ميدان سيني تي تنهنجا پائر قبضو ڪري چڪا آهن. هنن قربت ۽ ظلم جي حد ڪري ڇڏي آهي. اسين تنهنجي ڪري ڪيڏي لاءِ سندن پوئيان هٿ ڌوئي ويٺا آهيون. اسان کي چيو آهي ته ”توهان پنهنجي ملڪ ڏانهن هليا وڃو. وڃي پنهنجي جي وطن سڌاريو ۽ پنهنجي سڀ کي مضبوط ڪريو. اسان جي پچر ڇڏيو ته اسين ڏيڍ مسڪين ماڻهو پنهنجي جو گهر سڌاري. هن ظلم، بک، بيماري ۽ غلامي مان نڪري ڪو سک جو ساهه کڻون!“

ليفٽيننٽ ”شا“ جي دل تي منهنجين ڳالهين جو ڏاڍو اثر ٿيو. ڪيس ڪيترائي ڏينهن مون وٽ رهڻو پيو. جڏهن حالتون سازگار ٿيون، تڏهن اسان ڪيس عزت، آبروءَ ۽ حفاظت سان سندس آمريڪي دوستن جي حوالي ڪيو. موڪلائڻ مهل ليفٽيننٽ جي دل شڪرگذاريءَ جي جذبي سان ڀرپور هئي ۽ سندس اکين ۾ سمجهه ۽ احساس جي چمڪ هئي.

فرانس ويو ته جپان آيو ۽ اٽڪل پنج سال ويٽنام جي سر زمين تي قبضو ڪري ويٺو هو. پر اسان جي آزاديءَ جي مجاهد گوريلن جپانين کي هڪڙو ڏينهن به آرام سان ويهڻ نه ڏنو. اهي مٿن اوچتو وڃي وانگر وڃي ڪڙڪندا هئا. سندن هٿيارن ۽ بارودن جي گدامن کي باهيون ڏيندا هئا ۽ تمام گهڻو نقصان پهچائيندا هئا. جپانين جي خلاف اسان جي مجاهدن

جهڙي نموني جنگ ڪئي ۽ جهڙي جهڙي نموني ڪين
نقصان رسايو، انهن جو ڪجهه تفصيل مون هڪڙي ۽
پريس ڪانفرنس ۾ ٻڌايو آهي. اهي تفصيل ٻڌي ماڻهن
وائن ۾ آڱريون پئجيو وڃن ته ڪڏهن ڪڏهن ته
گوريلا مجاهد اڪيلي سر سون سپاهين کي ماري وجهندا
هئا: هڪڙي ڀيري هڪڙو گوريلو مجاهد اڪيلي سر
هڪڙي رات هڪڙي جپاني ڇانوڻي جي خبر چار
وٺي ويو. انهي ۽ ڇانوڻي ۾ پنج سؤ کان مٿي جپاني
سپاهي مورچا ناهيو ويٺا هئا. هڪڙي پهريدار ڇانوڻي ۽
تي پهرو پئي ڏنو. اتفاق سان هن کي ڪنهن مهل
ننڊ وٺي ويئي. گوريلي مجاهد جو اهو سونهري وجهه
ڏٺو، سو ٽپ ڏيئي ڪٿي پهريدار کي نڙي ۽ تي ٺنهن
ڏنائين. ڪيس ٻڙڪ به ٻاهر ڪڍڻ نه ڏنائين. پوءِ ڪيس
پورو ڪري يڪدم سندس ڪپڙا لاهي ۽ اهي
ڪپڙا پاڻ ڪٽي پاتائين. ڇانوڻي ۽ جي جپانين کي خبر
ڪانه پيئي ته مٿن پهرو ڪير پيو ڏئي! هو بيخبر ستا
پيا هئا. گوريلي مجاهد اک ڇنڀ ۾ ڇانوڻي ۽ جي
چوڌاري بارود پکيڙي انهي ۽ کي ڪٿي باهه! ڏسندي
ڏسندي سڄي ڇانوڻي هڪ ڌماڪي سان اڏامي ويئي.
ڪي به ٽي آڱرين تي ڳڻڻ جيترا ڪي جپاني مس بچيا!
اهو هو به هڪڙو ننڍڙو مثال، پر اهڙا واقعا ته روز پيا
ٿيندا هئا. نيٺ جپاني ڀڳا، پر جپاني ويا ٿي مس ته وري

فرينچن اچي نڪاءُ ڪيو! پر اسان فرينچن سان به ساڳيا
چپاٽيون جهڙا حال ڪيا. آخرڪار فرينچ جي وڏي وزير
مون کي صلح جي ڳالهين لاءِ پيرس ۾ سڏايو (١).
اتي ويس ڳالهيون ٻوليون ٿيون. فرينچ ويٽنام خالي
ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا پر وڃڻ وقت اسان جي ملڪ
کي ٻن حصن ۾ ورهائي ڇڏيائون. اترئين حصي تي
انقلابي عوام جي حڪومت جو جهنڊو ڦڙڪڻ لڳو.
پر ڏاکڻو حصو سامراجين جي سازش جو اڏو بڻجي
ويو. مون کي اترئين حصي جو صدر چونڊيو ويو (٢).
پر ڏسان پيو ته اڃان آسمان صاف ناهي. سامراجين
سان اڃا به ٽڪر ٿيندو ۽ تڏهن نيٺ ويٽنام کي ملائي
هڪ ڪري سگهبو. اڃا اسان جي راهه اٿاهه مشڪلاتن
۽ مصيبتن آهن. پر مون ۽ منهنجي انقلابي قوم
پنهنجي ڪلهن تي جيڪو آزاديءَ جي هٿيار بند
جدوجهد جو بار کنيو آهي، سو ڪونه ڇڏينداسين.
مون سڄي حياتي جدوجهد ۾ گذاري آهي. پاڻ
کي عوام جي حقن لاءِ وقف ڪري ڇڏيو اٿم ۽
ايندڙ وقت ۾ به ائين ئي ٿيندو مون پنهنجي جي
زندگيءَ جو جيڪو رستو اختيار ڪيو آهي، تنهن
تان ٽڙ جيترو به نه هٽان. سو سوال ئي

---

(١) ڏسو "پڇاڙي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ١٠

(٢) ڏسو "پڇاڙي" (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ١١

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نئو پيدا ٿئي. منهن جي رستي جي رڪاوٽ مون کي نئون ولولو، نئون حوصلو ۽ نئين همٿ بخشي ٿي. اسان جو رستو برابر ڪٺن ۽ ڀاڱن ڀريو پيو آهي. پر منهنجي بهادر ۽ مظلوم قوم ۽ ان جو انقلابي عوام انهن ڪنڊن کي هڪڙو هڪڙو ڪري هٽائي ڇڏيندا! فتح ويٽنام جي ٿيندي!! فتح دنيا جي سمورين مظلوم قومن ۽ مظلوم طبقن جي ٿيندي!!!

[جبل ڀاري ڇڪ، جو آڏو عجيبن کي
توڙي لڳن لک، ته ت لنگهنديس ڀڪمان]
(شاهه)

(هندر هوچي منهن جي ڏاڙ ڪيل
منهنجي ڪلهاڙي ڀوري ٿي)

پڇاڙي

٢٩ - صدر هوچي منهه پنهنجي حياتيءَ ۾ انقلابي قومي جدوجهد جو احوال فقط ١٩٢٩ تائين لکيو آهي- يعني پاڪستان قائم ٿيڻ کان هڪ سال اڳ تائين. فرينچن ١٩٤٤ ۾ ويٽنامي عوام ســان سندن اڌ ملڪ خالي ڪرڻ جو معاهدو ڪيو. پر هو ان وعدي تان جلدئي ڦري ويا. هنن ١٩٤٥ ۾ دغا ســان آزاد اتــر ويٽنام تي حملو ڪيو ۽ ويٽنام جي مجاهدن ۽ سندن عظيم اڳواڻ صدر هوچي منهه کي وري ٻه اتــرئين آزاد اڌ ملڪ جو تخت گاهه ڇڏي جبلن جا غار ۽ ٻيلا وسائڻا پيا.*

پر هنن پنهنجي آزاديءَ جي هٿيار بند انقلابي تحريڪ جاري رکي ۽ ڏکهي عوامي جنگ جي حڪمت عمليءَ تي عمل ڪري، نيٺ ڊين ٻين ڦوءِ جي جابلو ميدان جنگ ۾ فرينچ دغاباز سامراجين کــي عبرتناڪ تاريخي شڪست ڏنائون- پر ننڍا سامراجي يعني فرينچ اجا نڪتا ئي مس ته سڄي دنيا جــي ظالم سامراجين جي لٺ سردار آمريڪا اچي ڪپ ڪوڙيا.

---

* ڏسو احوال نمبر ١٢

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويٽنامي قوم، سندن انقلابي اڳواڻ، پارٽي ۽ مجاهد ڪارڪن اِن، اجگر، ٻلا ڪاڻ به نه ڏنا ۽ سائنس - مقابلو ڪرڻ لاءِ ميدان ۾ ٽپي پيا، تان جو آمريڪا اهڙي شڪستون کاڌيون آهن جن سندس ڇيلهه ڇني ڪري وڌي آهي ۽ خود سندس گهر ۾ گهوٽالو ۽ واويلا پئجي ويئي آهي ۽ هو سڄي دنيا ۾ خوار خراب ٿي ويئي آهي.

آزاديءَ جي چئمپين هلندي صدر هوچي منهه ١٩٦٩ ۾ وفات ڪري ويو:

[آءٌ نرڳٽي پرين کي تون ٿو لهين سچ،
آءٌ جي ڏٺين سينها ڏئين پريان کي ڏج،
وجي ڪيچ چئج، ته ويچاري وات مئي (شاهه)]

هو وصيت ڪري ويو ته:

"جدوجهد جاري رکجو ۽ وطن جي هڪڙي ٻاڙي به دشمنن جي حوالي نه ڇڏجو."

صدر هوچي منهه اڄ ته ڪونهي ويٽنام جو نه پر سمورين مظلوم قومن جو هيرو ۽ اڳواڻ ڪري سمجهيو وڃي ٿو. صدر هوچي منهه جي اڳواڻي هيٺ دلير ويٽنامي قوم، سندن انقلابي پارٽي، سندن جانباز فوج، ويٽنامي مردن ۽ عورتن، پاين ۽ ٻارن جيڪي شاندار تاريخي ڪاميابيون حاصل ڪيون آهن، تنهن سڄي دنيا ۾ رهندڙ مظلوم ۽ ستايل قومن کي سبق سيکاريو آهي ته ڪا به قوم ڪٿي ڪهڙي به هيٺي هجي،

پيٽرڊيل، ماريل هيڪچي پوئٽي پيل ۽ اڻ پڙهيل هجڻ جي باوجود انهن ۾ انقلابي عوامي جدوجهد ۽ هٿيار بند عوامي جنگ جو جذبو موجود آهي. تنهن هوندي به زمين جي وڏي ۾ وڏي ۽ هر قسم جي مظلوم قوم ۽ ظالم طاقت کي شڪست ڏيئي پنهنجي آزادي حاصل ڪري سگهي ٿي.

روئي زمين جا مظلوم ۽ مجاهد ماڻهو ۽ قومون تنهن ڪري هوچي منهه ۽ سنڌس انقلابي قوم کي انقلابي امام ۽ مرشد ڪري مڃين ٿا جيستائين حق جي ناحق سان جنگ جاري رهندي، ٿيستائين صدر هوچي منهه ۽ سندس دلير ۽ دانا قوم جو نالو پيو ڳائبو.

(رسول بخش پليجو)

احوال نمبر: ١

— فرينچ مصنف ژان لاڪوتيور هوچي منهه جي وطن موٽي اچڻ ويٽنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪرڻ جو ذڪر ڪندي چوي ٿو ته:

”جنوري ١٩٤١ ۾ تگواينا ڪوڪ جنهن کي ماڻهن ”چاچاهو“ سڏڻ شروع ڪيو هو، سو ٽيهن سالن کان پوءِ پنهنجي وطن موٽي آيو. هن پنهنجو هيڊ ڪوارٽر پاڪبو سرحد تي قائم ڪيو، جيڪا ڪاؤبانگ ۽ ٽسٽسي چن جي جبلن جي وچ ۾ هئي. هن ڪڙي

جيل ۾ هڪڙو غار ۾ گولي ڪئي، جنهن جي ويجهو ندي به هئي. هو هن ڇن ورهين ۾ علائقي ۾ وڻن سان ڍڪيل جبلن تي وچ ۾ سچا سال رهيو. هتي جبل جو نالو ڪارل مارڪس ۽ نديءَ جو نالو لينن رکيو هئائين. تمام گهڻي محنت ڪري، پنهنجن ساٿين کي سياسي تعليم ڏني. هو نيري رنگ جي ڪپڙن ۾ ڍڪي انهي علائقي جا ماڻهو پائيندا هئا، پنهنجن ساٿين جون سائيڪلو اسٽائيل ڪيل اخبارون ورهائيندو ۽ هو انهي علائقي ۾ هرهنڌ گهميو. ” .... “

انهيءَ هنڌ هوچي منهه ۲۹ آگسٽ ۱۹۴۲ع ۾ هند چيني ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ جو اٺون اجلاس سڏايو ۽ ان جي صدارت ڪيائين. اهڙي طرح دنيا جي مشهور انقلابي قومي تحريڪن مان هڪڙي تحريڪ ”ويٽ منهه“ تحريڪ جو، تارين جي ڍڪيل هڪڙي جهوپڙي ۾ بنياد وڌو. ان جهوپڙي ۾ رکيو بانس جي ڍڪيل هڪڙي ميز هئي، سڀ ميمبر ڪاٺ جي بنڊن تي ويهندا هئا.“

احوال نمبر: ۲.

ڪيٿولڪ شاگرد ايسوسيئيشن جو صدر ”نگواين مانهه“ جنهن ڪجهه وقت ويٽ منهه جي انقلابي قومي حڪومت جو وزير ٿيو ان زماني جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

”هوچي منهه لاءِ چيائون ٿي ته انقلابي قومي

بغاوت جي اڳواڻي ڪئي. اسان سمجهيوسون ته هي اهو شاهڪار انقلابي نگوزاين آهي، جيڪو جواني ۾ اسان جي ذهن تي سوار هو، جنهن اسان جي خيالن کي حقيقت بڻائي ڇڏيو......

”جنرل گياپ جنهن بغاوت جي فوجي اڳواڻي ڪئي، سو روز شام اسان کي ٻڌائيندو هو. هن هڪڙي اجلاس ۾ چيو ته ”مهاڻي پنهنجي اجلاس ۾ هو ڇي منهن ۾ ايندو.......“

”ٻئي ڏينهن اجلاس ۾ اسان هڪڙي نئين ماڻهو کي پاڻ ڏي ايندو ڏٺو. هن کي بدن تي بشرٽ هئي. ۽ ڪن هو. هٿ ۾ هڪڙي ايوري رنگ جي عجيب غريب ٽوپي سان هيس. ائين ٿي لڳو ڄڻ ڪو گونگو هاريءَ اچي هيٺ هو، وهائي، ڏڪيا ڇوڙي گهر آيو آهي.“

احوال نمبر ٣

فرانس سان جنگ ڪرڻ جو اعلان ڪرڻ لاءِ هڪڙو عام جلسو سڏايو ويو، جنرل گياپ انهي جلسي جو احوال ڏيندي لکي ٿو:

”جيڪي به ماڻهو انهي جلسي ۾ موجود هئا تن کي ياد هوندو ته چاچا هو انهي جلسي ۾ ڪجهه پهتو. ڪيترن ڏينهن کان لڳاتار مينهن جي

اوت پئي پيئي. ڏرياڌن جي اٿل هئي. جهڙ جهنگ ٻڌو پيو هو. رستا پاڻيءَ سان ڀريا پيا هئا. جنهن پاسي چاچا هو پئي آيو، تنهن پاسي کان پيا ٻه ڪيترا هاري ناري جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ پئي آيا ته وات تي ڏنائيون ته هڪڙي ڪنڌان تار نئي پي گهوگهٽ ڪندي پئي وهي! ماڻهو بيهي رهيا ته پل پاڻي ڪجهه گهٽ ٿيئي پاڻيءَ جي گهٽ ٿيڻ جي انتظار ۾ بيٺا هئا، پر هن نڪا ڪئي هر نه ترم، هڪ ٽڙ جاچي اٿان ڏوڪي نئي ۾ گهڙي پيو. ٻيا ماڻهو اهو ڏسي لاچار آهستي آهستي سندس پٺيان نڪتي ۾ گهڙيا. اسان جو خيال هو ته انقلابي قومي مجاهدن کي تقريرن ۾ پڌائيندا سين ته خطرن جي پرواهه نه ڪجو ۽ پوڙ هجي، چاهي سوڪ، اڳتي وڌندا رهجو. پر چاچا جنهن صحيح وقت تي اڳتي نڪاءُ ڪيو، تنهن کان پوءِ ماڻهن کي اهو سبق ڏيڻ جي ضرورت ڪانه رهي ته ڪو خطرن جي پرواهه نه ڪجي."

«الوحدت» ڏهه ٢٤

هو چٽي منهن جي هڪڙي ساٿيءَ هوانگ ڪوڪ هن سرت لکيو آهي:

"چن ڏينهن انقلابي قومي مقابلي جي تجربي شروع ٿي، تن ڏينهن هو هارين سان گڏ رهندو هو. انهن جهڙا پوري رنگ جا ٿلهاسوٽي ڪپڙا پائيندو هو ۽ جيڪي به بندشون پڻ شان لاڳو هيون ته پاڻ به

انهن جي پوئواري ڪندو هو. جڏهن به ڪو بمبار هوائي جهاز ڳوٺ جي مٿان لنگهندو هو ته هو به هارين وانگر انهن سان گڏ ڊوڙي وڃي ٻنين ۾ لڪندو هو. ان کان پوءِ هو انگ ماپ ٽالي ڳوٺ ۾ ٻيلي جي وچ ۾ هڪ جهوپڙيءَ ۾ رهندو هو، جيڪا هڪڙي دڙي تي ٻيٺل هئي. جهوپڙيءَ جي ڇت تمام هيٺ هئي ۽ چئني پاسي کليل هئي. هن وٽ هڪ ننڍڙي ٽائيپ رائيٽر، ٻن ٽن پٽلونن، لکڻ جي ڪاغذن کان سواءِ ٻيو ڪوبه سامان سڙو يا شيءِ شڪل ڪانه هوندي هئي. هن جو ساٿي هڪڙو ڪتو به هوندو هو. پر ان کي به شينهن کائي ڇڏيو، جيڪي رات جو ان ٻيلي ۾ پيا چڪر هڻندا هئا."

احوال نمبر ۵

هوچي منهه جپان خلاف جنگ ڪرڻ لاءِ چين جي لياچو ڳوٺ مان ويٽنامي عوام ڏانهن ٦ جون ١٩٤١ع تي هي بيان نشر ڪيو.

"محترم بزرگو، محب وطن شهريو، دانشورو، هاريو، مزورو، واپاريو، سپاهيو ۽ پيارا ساٿيو!

جرمني هٿان شڪست کائڻ کانپوءِ فرانس ۾ ڦوٽ پئجي ويئي .... هن بزدل ٿي اسان جو وطن "جپانين جي حوالي ڪري ڇڏيو .... اڳي اسان جي قوم کي فرينچ ڦورو ڦريندا لٽيندا هئا. هينئر اسان جي ساڳي بدقسمت قوم جپاني ڦورن جي غلام ٿي ويئي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان جي قومي سورمن ۽ سرويچن لاءِ ۽ هونگ جي اولاد جي ۾ ڪروڙ ماڻهن پڪو پهه ڪيو آهي ته هائي اسين اها ذلالت هرگز برداشت ڪانه ڪنداسين. آزادي جو وقت اچي سُوڙيو آهي.... اڳئين زماني ۾ جڏهن اسان جي ملڪ لاءِ منگولن جي حملي جو خطرو پيدا ٿيو ته اتان جي گهراڻي جا بزرگ مقابلي لاءِ ميدان ۾ نڪري پيا. ڇهينئر اتان ڪئي به پنهنجن وڏن جي نقش قدم تي هلئو آهي:

”دولتمند، سپاهيو، مزدورو، هاريو، دانشورو، واپاريو، نوجوان مرد ۽ عورتو!

اڄ توهين حب الوطني جي جذبي سان ثمتار آهيو. هينئر قومي آزاديءَ لاءِ پاڻ هر شيءِ قربان ڪري سگهون ٿا. اڇو ته فرانسي ۽ جپاني فاشسٽن ۽ سندن چاڙتن کي تباه ڪرڻ لاءِ پاڻ ۾ ملي هڪ ٿي وڃون!

آزاديءَ جا مجاهدو! وقت اچي ويو آهي! بغاوت جو جهنڊو اوچو ڪريو! توهانجي امن ويتنام جو سڏ توهانجي ڪنن ۾ پيو پيو....

فتح ويتنام جي انقلاب جي ٿيندي

فتح دنيا جي انقلاب جي ٿيندي!!

احوال نمبر ٦

١٩٤٢ع ۾ هوچي منه چين ويو جتي اتي جي حڪومت گرفتار ڪيس ۽ پوءِ اها ڳالهه مشهور ٿي وئي ته هو جيل ۾ مري ويو. انهيءَ واقعي جو ذڪر ڪندي ” سندس ساٿي ويتنامي وزير دفاع ۽

جنگ مشهور گوريلا ماهر ۽ سپهه سالار پروفيسر گياپ، لکي ٿو:

هڪڙي ڏينهن مون کي وان ڊونگ جو خط مليو جنهن ۾ چاچا هو جي چين جي ڪومنتانگ سرڪار جي جيل ۾ مرڻ جو اطلاع ڏنل هو. اها خبر پڙهي صدمي کان اسان جا حواس خطا ٿي ويا. اسان چاچا جي ياد ۾ تعزيتي جلسو ڪيو. جنازي جو خطبو لکڻ لاءِ ڪامريڊ ڊونگ کي مقرر ڪيوسين. اسان چاچا جي پيتي کولي، سندس يادگار نشانيون ڳولي ڪڍيون. هڪڙي پيساتي کي چين موڪليوسين ته سندس قبر ڳولي لهي. ان ئي ڏينهن کان پوءِ اسان کي هڪڙو خط مليو جيڪو چين مان موڪليل هو. انهيءَ ۾ هي مصرائون لکيل هيون، جي اسان سڃاتيون ته چاچا هو جون چيل هيون.

”هي جيل جي چوديءَ! ٻي جڳ مگهه ڪنڊ ڪرڻ جا ولر، هي ڪڪرن جي ٽولين کي ڇهندڙ اوچي گهاٽ وارا جبل، اڪيلو ٿي هلندو وتان. بس هڪڙو جذبو سانڍ ڪيو هردم لڪيني اڳيان پيو ڦريم ڏکڻ (يعني پنهنجي وطن ويتنام) جو آسمان ۽ دل ۾ سڄڻ تجي ياد جون لهرون ترڻ آيون اٿم.“

اسين ڏاڍا خوش ٿياسين ۽ ڏاڍا حيران به ٿياسين. پڪ اسان کي ساٿي، جيڪو چاچا جي قبر ڳولڻ ويو هو سو موٽي آيو ۽ اچي ٻڌايائين ته ”چاچا هو برابر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

گذاري ويو آهي!" اسان چيس "پيليو آهين! چاچا جيئرو آهي، هي خط لکيو اٿس." هن چيو ته "خود چيني گورنر مون کي چيو: "سوليو! سوليو!" (مري ويو! مري ويو!)" اسان سمجهايس ته "تون پيليو آهين! گورنر چيو هوندو "چوليو! چوليو!" (بلڪل تندرست آهي بلڪل تندرست!)

احوال نمبر ٧

هوچي منهه ان پيري ڄڻيل جي قيدخانن ۾ جيڪي سٺو، تنهن جو احوال فرينچ مصنف لاڪوتيواز هيئن ڏنو آهي:

"هوچي منهه ١٥ مهينا زنجيرن ۾ جڪڙيل، خارش ۾ ڦٿن سان پيڙيل، عادتي ڏوهارين سان گڏ، ڦاسيءَ جي سزا مليل قيدين سان هٿڪڙيءَ ۾ پڌل، چين جي هڪڙي جيل مان ٻئي جيل ڏانهن ۽ ٻئي مان ٽئين ڏانهن گهلبو رهيو...

"هڪڙي قيدي جنهن کي هوچي منهه سان گڏ ساڳي بيڙي لڳل هئي، سو هڪڙي ڦهر سياري جي رات هوچي منهه مٿان ٽيڪ ڏيئي ليٽندي ليٽندي ٿڌ وگهي مري ويو. هو نانِنگ جيل کان تس تسي جيل ڏانهن ۽ ڪومين کان ليوچو جيل ڏانهن، ڪوهن جا ڪوهه سيءَ واري طوفان ۾ گهلبو رهيو. کيس سدائين پيرن ۾ بيڙيون ۽ هٿن ۾ هٿڪڙيون پيل هونديون هيون. اڪثر کيس گچيءَ ۾ لوهي ڳٽ

وجهي گهلينداھئا ھو رڳو پنهنجي ارڏائي ۽ فولادي ارادي جي ڪري جيئرو رهيو ۽ ايڏيون اٿانگيون ۽ سوين منزلون ڪهي ۽ ايڏا عذاب سهي به جيئرو رهجي ويو.“

قيد واري زماني ۾ هن ڪيترا بيت ۽ نظم لکيا.

احوال نمبر ٨

هڪڙي بيت ۾ چوي ٿو:

”توهان اسان جا جسم قيد ڪيا آهن، پر اسان جا ذهن توهان ڪان هرگز قيد ٿي ڪونه سگهندا.“

ٻئي گيت ۾ چوي ٿو:

”جانور اگرچه مڇرين جا ڪيڙا نه ڏنگ سٺا تا پر ان عذاب سهڻ ڪان پوءِ به سنڌي سنهن ڪيئن نه اجريو اڇا ٿيو پون. ساڳئي طرح ماڻهو ۽ قومون به بدنصيبي ۽ مصيبت جون مهريون سهي، چڙجيو، چنڊجيو ۽ سهڻا ٿيو پون ٿا.“

جونئن سان پيرپل قيدي ساٿين، کي نئين ۾ بيٺل ڏسي چوي ٿو:

”اڪ پورڻ ڪان پوءِ جنهن کي ڏسو سڄو نوڪ! نيڪ ۽ بد جو فرق ڄاڻڻ ڪان پوءِ ڏسي ٿي ٿو انسان ڄائي ڄمر ڪان نه نيڪ آهي نه بد، سماجي ماحول ئي انسان کي سٺو يا برو ڪري ٿو. قيدخاني جي سختي ۽ جو احوال هن شعرن ۾ ڪيو آهي:

”هي قيد خاني جي وحشت! هي اڪيلو قيد!!
هتي مون کي جيڪي چار مهينا گذريا آهن سي ذهن
ساٿين جي تڪليف کان ٻه ڳرا تا لڳن!!“

ڪڏهن جيل ۾ ٻاهرين گلن جي خوشبوءِ سرهاڻ
ايندي هئي، ان بابت لکي ٿو.

”گل ٽڙن ٿا ۽ ڪومائجن ٿا. ڪين خبر ٿي
ڪانهي ته ڇا هئا سون ۽ ڇا ٿي ويا سون! خوشبو
قيدخاني ۾ به گهڙيو اچي ٿي ۽ قيدي جي ڏکوئيل ۽
مصيبت جي ماريل دل ۾ اهي سڳنڌيون ۽ مهڪارون
ڦريون ڏانهون ڪوڪون ٻنجيو پون!!“

انقلابي قومي شاعرن کي چوي ٿو.

”پنهنجي شعرن کي رڳ جو لباس پهرايو!
شاعرو! پنهن جي شعرن کي بحر ۽ وزن ڏئي
ورتو، هاڻي انهن کي جنگ جو فن سيکاريو، ته توهان
جا شعر گوليون بنجي، قوم جي ۽ عوام جي دشمنن
جون دليون چيرين!!“

احوال نمبر ۹

۲ سيپٽمبر ۱۹۴۵ع تي فرانس خلاف اعلان جنگ
جي موقعي تي ٿيل جلسي ۾ هوچي منهه هيٺين تقرير
ڪئي.

۸۰ ”سالن کان به مٿي اسان جي ملڪ کي غلام
بڻائيندڙ فرينچ سامراجين آزادي برابري ۽ ڀائپي
جي نشان (يعني ڏيڊ صدي اڳ جي فرينچ جمهوري

انقلاب جي) ته رنگي جهنڊي جي آڙ ۾ اسان کي ڦريو ۽ اسان جي قوم تي ظلم ڪيا. اسان کان اسان جون سياسي آزاديون ڪسيون، وحشي قانون ناهيا، اسڪولن بدران قيد خانا ٺهرايا. اسان جي آزاديءَ جي بغاوتن کي رت جي درياءَ ۾ ٻوڙيو. اسان جي نسل کي آفيم ۽ شراب رستي بيهوش ڪيو. اسان جا مال ملڪيتون اسان جا گهر، ڳوٺ، ٻنيون ٻارا، جهنگ ۽ ٻيلا ڦريا ۽ اسان تي ڳريون ڍلون ۽ ٽيڪس مڙهيا. اسان جي واپارين کان واپار کسيو. اسان جي نوڪرين وارن ملازمن کان غيرانساني ڪم ورتا. تان جو اسان جي قوم جو رت، چم، ماس، کوري کائي ويا آهن ۽ اسان جو رڳو هڏائون پڃرو وڃي ڇڏيو اٿن.

انهيءَ ڪري اسان، نئين ملڪ ويٽنام جي عارضي حڪومت جا وزير ۽ عوام جا نمائندا اعلان ٿا ڪريون ته اسان فرينچ سامراجين کي تسليم نٿا ڪريون. هنن اسان جي قوم ۽ وطن تي جيڪي معاهدا زوري مڙهيا آهن، تن کي نٿا مڃيون. فرينچ اسان جي مدد تي جيڪي دعوائون ٿا ڪن ۽ حق ٿا چئين، تن کي قبول نٿا ڪريون. اسين ويٽنامي يڪ زبان ۽ يڪ دل ٿي فرينچ قبول نٿا ڪريون. اسين غلاميءَ جي ڳٽ خلاف محڪم آزادي سان لڙائي جاري رکڻ جو اعلان ڪريون ٿا."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

احوال نمبر ١٠

فرينچ مصنف لکي ٿو:

"١٩۴٦ع ۾ "هو" فرانس جي سرڪاري مهمان طور فرانس ويو. اتي هن کي فرانس جي صدر ورنول، هوٽل "دوويول ۾ دعوت ڏني. شروع ۾ هن ڪابه شيءِ کائڻ کان انڪار ڪيو پر پوءِ هن ٽڪڙو، ٿلهو صوف کڻي پنهنجي کيسي ۾ وڌو، صدر ورنول واٽڙو ٿي ڏسڻ لڳو. ايتري ۾ هوچي منهه هوٽل مان ٻاهر نڪري ويو ۽ ٽڪڙو ٽڪڙو اهي جيڪي ماڻهو سندس استقبال ڪرڻ لاءِ آيا هئا ۽ هوٽل جي ٻاهران نعرا پئي هنيائون تن مان هڪڙي ننڍڙي ڇوڪريءَ کي وچي صوف ڏنائين......."

احوال نمبر ١١

١٩۴٥ع ۾ ويٽنام جي صدر ٽيڻ کان پوءِ سندس پهرين تقرير ۾ هن ٻارن کي خطاب ڪيو.

"منهنجا پيارا ٻارؤ!

اڄ سرءُ جي وچ جو ميلو آهي. توهان جي ماءُ پيءُ توهان کي لالٽين، رهل، ٽناڪا ۽ ٻيا ڪيترائي رانديڪا وٺي ڏنا هوندا ۽ توهان تمام خوش ٿيا هوندا. توهين خوشيون ٻيا ڪريو ۽ توهان جو چاچو به توهان سان خوشين ۾ ڀائيوار آهي. ٻڌايو ته ڇو؟ پهرين ته انهيءَ ڪري جو مون کي توهان سان تمام گهڻو پيار آهي. ٻيو هي ته انهيءَ ڪري جو اڳئين سال هن ساڳئي ميلي جي ڏينهن ۾ اسان جو ملڪ ظلمن جو شڪار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو ۽ منهنجا پيارا پـارؤ توهين نئڈڙا ننڍڙا غلام هئا.
هينئر هن سال ويتنام ورتي هڪ ڀيرو آزادي ورتي آهي
۽ تـوهين هينئر هڪڙي آزاد ۽ خود مختيار ملڪ جا
ننڍڙا وارث آهيو. اڄ جيترئيون ڪيترو خوشيون ڪريو.
موں کي اميد آهي تہ سڀئي توهين پڙهڻ ۾ مشغول
ٿي ويندؤ. ڇا تـوهان سڀني کي ويتنامي ٻولي ۽ جـي
الف ـ ب اچي ٿي؟ جـن کي نٿي اچي، سي جلد سکي
وٺن...... ايندڙ سرءُ جي ميلي ۾ اسين ٻارن ۽ ٻڍن
ٻنهي جي ميلي ملهائڻ جو بندوبست ڪنداسين. توهان
جو ڪهڙو خيال آهي؟.....
.... هن سال آءُ توهان کي ڪاٻ سوکڙي ڪونہ
ٿو ڏيان، جهجها جهجها سلام ۽ پيار ٿو موڪليان....

احوال نمبر ۱۲

فرينچن ٿاهہ جا واعدا ٽوڙيا ۽ ۲۰ ڊسمبر ۱۹۴۶ع
تي هنن دغا سان اوچتو ويتنامي مجاهدن ۽ سنڌن آزاد
حڪومت تي حملو ڪيو. هوچي منهہ ۽ سندس ساٿي جنرل
گياپ ذري گهٽ گرفتاري کان بچي ويا. پراڻن ٻيلن
۽ ٻنين ۾ وڃي لڪا. آن موقعي تي هوچي منهہ پنهن
جي قوم ڏانهن هي پيغام موڪليو.
"منهنجا همـ وطنو! انسانيت جـوس کان بچڻ ۽
صلح ڪرڻ لاءِ اسان ڪيترئيون ئي رعايتون ڏنيون. اهن
پر جيترئيون رعايتون ٿيا ڏيون، اوترو هـو انـهن جو
ناجائز فائدو ٿا وٺن ۽ اسان جي حقن کي ڪچلين ٿا.

....هاڻ اٿين ته ٽيندو ملڪ انهن جي حوالي ڪري
پيهر غلامي ۽ خواري جي ڪڏهن ڪرڻ کان بهتر آهي
ته جيڪو اٿئون سو سڀ وطن تان صدقو ڪري ڇڏيون،

منهنجا همِ وطنو! اٿي کڙا ٿيو!
جنهن وٽ رائيفل آهي- اهو رائيفل کڻي، جنهن
وٽ تلوار آهي آهو تلوار کڻي، جنهن وٽ تلوار به
ڪانهي، اهو ڪهاڙيون ۽ ڏنڊا کڻي اٿي کڙو ٿئي!....
....اسان جي آڏو ڪيتريون ئي مشڪلاتون ۽ رڪاوٽون
اچن ته به اسان کي هر قرباني ڏيڻ لاءِ تيار رهڻ کپي.
فتح اسان جي ٿيندي....“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سورهيه قوم جو سدا حيات سورمو!

ڪرڪنا لاهي سڪ نه ستا ڪڏهن
اوسيئڙو آهي، ڪاهوڙين کي پنڌ جو. (شاهه)

”....منهنجي زندگيءَ ۾ ڪيتريون ئي لاهيون چاڙهيون آيون. بکون ڪاٽيم، رولڙا سٺم، هوٽل جي بيراگيري ڪيم، بورچي ٿيس، رستي تان برف ڍوئڻ وارو ٿيس، ريل جي انجڻ ۾ ڪوئلن وجهڻ جو ڪم ڪيم، فوٽو گرافري سکيم، اهڙي ريت مون زندگيءَ جي ڏکن سان مرڪندي اکيون اکين سان ملايون آهن. آءٌ سچ جي ڳولا ۾ ڳوٺ ڳوٺ رليس ۽ ملڪن جا [illegible] پيرن هيٺان لتاڙيم....

”....آءٌ خالي صاف شفاف دل ۽ ٻن سگهڻن هٿن سان ازلي سچ ۽ ابدي حقيقتن جي ڳولا ۾ روانو ٿيس....

”....آءٌ هنڌ هنڌ ويس. آفريڪا به ويس، انگلينڊ به پهتيس ۽ آمريڪا ۾ به قدم رکيم....

”....جنهن به تحريڪ ويتنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ٿي ڪئي، تنهن شڪست ٿي کاڌي. آءٌ جڏهن به انهن ڳالهين جي باري ۾ سوچيندو هوس ته منهنجي دل لهي ويندي هئي.... تنهن هوندي به منهنجي دل ۾ آزاديءَ حاصل ڪرڻ جي جيڪا آگ پئي جلي، تنهن جي لاٽ کي مون ڪڏهن به وسامڻ نه ڏنو....“

صدر هوچي منهه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙھندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڀُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ بيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سڀني کي بَمن، گولين ۽ باروُدَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄڪلهہ ڪي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڙ ڪي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪچي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **ڇو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڙ پڙهڻ ۽ وڏ ڪان وڏ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)